

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI

1999 SONRASI TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME
ÇABALARI VE SİYASİ SİSTEMLERE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Murat TİNGA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Hayriye ÖZEN

Ankara-2012

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANA BİLİM DALI

1999 SONRASI TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME
ÇABALARI VE SİYASİ SİSTEMLERE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

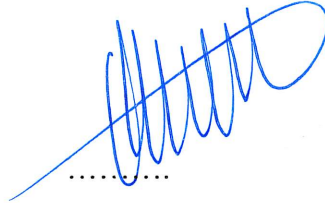
Hazırlayan
Murat TİNGA

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Hayriye ÖZEN

Ankara-2012

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

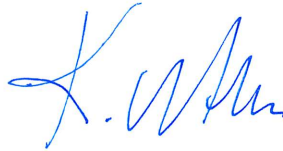
Murat TİNGA tarafından hazırlanan “1999 SONRASI TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI VE SİYASİ SİSTEMLERE YANSIMALARI” başlıklı bu çalışma, 27/8./2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Fatma Ülkü SELÇUK (Başkan)

Yrd.Doç.Dr. Hayriye ÖZEN (Danışman)

Yrd.Doç.Dr. Mustafa Kemal UTKU (Üye)

ÖNSÖZ

“1999 Sonrası Türkiye’de Demokratikleşme Çabaları ve Siyasi Sisteme Yansımaları” başlıklı çalışmamın temel yapısını 1999 sonrası Türkiye’deki demokratikleşme hareketleri oluşturmaktadır. Türkiye’ nin 1999 öncesi sosyo-politik yapısı ele alındıktan sonra Avrupa Birliğine üyelik sürecinde, Avrupa Birliğinin teşvikleri doğrultusunda gerçekleştirilen demokratikleşme çabalarının, ortaya konulan teoriler kapsamında Türkiye’de ne gibi bir etki oluşturduğu tartışmaya söz konusudur. Bu çalışmam esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Yrd.Doç.Dr. Hayriye ÖZEN’e ve fikirleriyle katkıda bulunan sayın Yrd.Doç.Dr. Mustafa Kemal UTKU ile Yrd.Doç.Dr. Fatma Ülkü SELÇUK’ a teşekkür ederim.

Murat TİNGA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vii
TABLolar	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ:KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ	
1.1.1. Demokrasi	4
1.1.2. Demokrasi Teorileri	4
1.2. LİBERAL DEMOKRASİ	
1.2.1. Liberalizm	5
1.2.1.1. Liberalizmin Temel İlkeleri	
1.2.1.1.1. Bireycilik	6
1.2.1.1.2. Piyasa Ekonomisi	8
1.2.1.1.3. Sınırlı Devlet	10
1.2.1.1.4. Anayasalcılık ve Hukukun Üstünlüğü	11
1.2.1.1.5. Özgürlük	12
1.2.2. Liberal Demokrasi Kavramı	14

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİNDE DEMOKRASİ ANLAYIŞI	17
--	-----------

2.2. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (1959-2000)	18
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVELERİ	
2.3.1. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)	21
2.3.2. Kopenhag Zirvesi (12.13 Aralık 2002)	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1999 ÖNCESİ TÜRKİYE’DE SOSYO-POLİTİK YAPI

3.1. TARİHSEL ARKA PLAN	
3.1.1. 1980 Öncesi Türkiye’nin Siyasi Yapısı	25
3.1.2. 1980 Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı	30
3.1.3. 1991-1999 Yılları Arası Politik Gelişmeler	33

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1999 SONRASI TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI

4.1. DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI	
4.1.1. 2001 Yılı Anayasa Değişiklikleri	
4.1.1.1 Anayasanın Başlangıç Metni	36
4.1.1.2. Temel Özgürlük ve Haklar Kapsamının Genişletilmesi	37
4.1.1.3. Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması	38
4.1.1.4. Kişi Hürriyeti	39
4.1.1.5. Konut Dokunulmazlığı	40
4.1.1.6. Haberleşme Hürriyeti	41
4.1.1.7. Seyahat Özgürlüğü	42
4.1.1.8. Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti	42
4.1.1.9. Basın Hürriyeti	43

4.1.10. Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı	44
4.1.1.11. Dernek Kurma Hürriyeti	44
4.1.1.12. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı	45
4.1.1.13. Hak Arama Hürriyeti	46
4.1.1.14. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar – Ölüm Cezası	46
4.1.1.15. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması	47
4.1.1.16. Ailenin Korunması	47
4.1.1.17. Kamulaştırma	48
4.1.1.18. Çalışma Hakkı ve Ödevi	49
4.1.1.19. Sendika Kurma Hakkı	49
4.1.1.20. Türk Vatandaşlığı	49
4.1.1.21. Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları	50
4.1.1.22. Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar	50
4.1.1.23. Dilekçe Hakkı	52
4.1.1.24. Milli Güvenlik Kurulu	52
4.1.2. Yeni Türk Medeni Kanunu	52
4.1.3. Uyum Yasa Paketleri	
4.1.3.1. Birinci Uyum Paketi	53
4.1.3.2. İkinci Uyum Paketi	54
4.1.3.3. Üçüncü Uyum Paketi	55
4.1.3.4. Dördüncü Uyum Paketi	55
4.1.3.5. Beşinci Uyum Paketi	56
4.1.3.6. Altıncı Uyum Paketi	56
4.1.3.7. Yedinci Uyum Paketi	57
4.1.3.7. Sekizinci Uyum Paketi	58
4.1.4. 2004 Yılı Anayasa Değişiklikleri	
4.1.4.1. Ölüm Cezasının Kaldırılması	59
4.1.4.2. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Düzenlenmesi	60

4.1.4.3. İfade ve Basın Özgürlüğü	60
4.1.4.4. Kadın-Erkek Eşitliği	61
4.1.4.5. Uluslar arası Antlaşmaları Uygun Bulma	61
4.1.4.6. Yüksek Öğretim Kurumundan Askeri Üye'nin Çıkarılması	62
4.1.5. Yeni Dernekler Kanunu	62
4.1.6. Terörle Mücadele Kanunu	64
4.1.7. Özel Yetkili Mahkemelerin Kurulması	65
4.1.8. Milletvekili Seçilme Yaşının Değiştirilmesi	66
4.1.9. 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri	
4.1.9.1. TBMM Görev Süresinin Düzenlenmesi	66
4.1.9.2. Cumhurbaşkanının Niteliklerinin ve Tarafsızlığının Düzenlenmesi	67
4.1.10. 2010 Yılı Anayasa Değişiklikleri	
4.1.10.1. Kadın-Erkek Eşitliği	67
4.1.10.2. Kişisel Verilerin Korunması	68
4.1.10.3. Yurtdışına Çıkışın Hakim Kararıyla Sınırlandırılması	69
4.1.10.4. Birden Fazla Sendikaya Üye Olma ve Memura Toplu Sözleşme Hakkı	69
4.1.10.5. Kamu Denetçiliği	70
4.1.10.6. Milletvekilliğinin Düşürülmesi	71
4.1.10.7. Yüksek Askeri Şura Kararlarına Yargı Yolu	71
4.1.10.8. Askeri Yargının Görev Alanının Yeniden Belirlenmesi	72
4.1.10.9. Anayasa Mahkemesinin Yapısı	72
4.1.10.10. Yüce Divan	74
4.1.10.11. HSYK' nın Yapısı	74
4.1.10.12. Geçici 15. Maddenin Kaldırılması	75

SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
TÜRKÇE ÖZET	103
İNGİLİZCE ÖZET	104

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CİK	: Ceza İnfazı Kanunu
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DM	: Danışma Meclisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
HSYK	: Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
RP	: Refah Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyonu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

TABLO: 1**DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI KAPSAMINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER**

S.NO	DEĞİŞİKLİK BAŞLIKLARI	DEĞİŞİKLİK MADDELERİ
1	2001 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ	1. Anayasanın Başlangıç Metni 2. Temel Özgürlük ve Haklar Kapsamının Genişletilmesi 3. Temel Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanılması 4. Kişi Hürriyeti 5. Konut Dokunulmazlığı 6. Haberleşme Özgürlüğü 7. Seyahat Özgürlüğü 8. Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti 9. Basın Hürriyeti 10. Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı 11. Dernek Kurma Hürriyeti 12. Toplantı ve Gösteri Yürütüşü Düzenleme Hakkı 13. Hak Arama Hürriyeti 14. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar-Ölüm Cezası 15. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması 16. Ailenin Korunması 17. Kamulaştırma 18. Çalışma Hakkı ve Ödevi 19. Sendika Kurma Hakkı 20. Türk Vatandaşlığı 21. Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları 22. Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar 23. Dilekçe Hakkı 24. Milli Güvenlik Kurulu
2	YENİ TÜRK MEDENİ KANUNU	1. 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu ile, eşler arasında yeni düzenlemeler getirilmiştir.
3	UYUM YASA PAKETLERİ	1. AB normları doğrultusunda kabul edilen 8 adet uyum paketiyle Anayasal düzeyde yapılan değişikliklere paralel olarak yasal düzeyde değişikliklere gidilmiştir.
4	2004 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ	1. Ölüm Cezasının Kaldırılması 2. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Düzenlenmesi 3. İfade ve Basın Özgürlüğü 4. Kadın-Erkek Eşitliği 5. Uluslararası Antlaşmaları Uygun Bulma 6. Yüksek Öğretim Kurulundan Askeri Üye'nin Çıkarılması
5	YENİ DERNEKLER KANUNU	1. 4 Kasım 2004 tarihinde kabul edilen yeni Dernekler Kanunuyla, Dernek Kurma Hakkı ve Üyeliği.
6	TERÖRLE MÜCADELE KANUNU	1. Avrupa Birliği hedefi ve uyum yasaları çerçevesinde 2003 ve 2006 yılında kabul edilen değişiklik yasalarıyla 12.04.1991 tarihli Terörle Mücadele Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması.
7	ÖZEL YETKİLİ MAHKEMELERİN KURULMASI	1. 1982 Anayasası'nın DGM'leri düzenleyen 143. maddesi 2004 yılında yürürlükten kaldırılması ve 5190 sayılı kanunla DGM'lerin yerine Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerinin ihdasının kabul edilmesi.
8	MİLLETVEKİLİ SEÇİLME YAŞININ DEĞİŞTİRİLMESİ	1. 19 Ekim 2006 tarihinde kabul edilen Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanunla Milletvekili seçilme yaşının otuz yaştan yirmi beş yaşa indirilmesi.
9	2007 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ	1. TBMM' nin Görev Süresinin Düzenlenmesi 2. Cumhurbaşkanı'nın Niteliklerinin ve Tarafsızlığının Düzenlenmesi.
10	2010 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ	1. Kadın-Erkek Eşitliği 2. Kişisel Verilerin Korunması 3. Yurtdışına Çıkışın Hakim Kararıyla Sınırlandırılması 4. Birden Fazla Sendikaya Üye Olma ve Memura Toplu Sözleşme Hakkı 5. Kamu Denetçiliği 6. Milletvekilliğinin Düşürülmesi 7. Yüksek Askeri Şura Kararlarına Yargı Yolu 8. Askeri Yargının Görev Alanının Yeniden Belirlenmesi 9. Anayasa Mahkemesinin Yapısı 10. Yüce Divan 11. HSYK'nın Yapısı 12. Geçici 15. Maddenin Kaldırılması

GİRİŞ

Demokratikleşme toplumların eşitlik ilkesi çerçevesinde örgütlenmek üzere attıkları adımların tümüne verilen ad olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda demokratikleşme prosedürlere ya da kurumlara indirgenmeden, toplumsal eşitliği sağlama yönünde atılan adımlardan oluşan ve hiç bitmeyecek bir süreç olarak görülebilir. Diğer bir ifadeyle demokratikleşme, toplumsal eşitsizlikleri gidermek ve toplumsal barışı sağlamak üzere ve hep daha iyiyi aramak yönünde girişilen çabalar bütünüdür diyebiliriz.

Genel olarak ‘halkın egemenliği’ anlamında ele alınan demokrasi klasik Yunan döneminde ve günümüz toplumlarında farklı şekillerde uygulanmaya çalışılmaktadır. Klasik Yunan döneminden sonra uzun bir süre unutilan demokrasi fikri, 19. yüzyılda tekrar gündeme gelmiş ve 20. yüzyılda dikkate değer bir itibar ve ivme kazanmıştır. Bu dönemde birey haklarına vurgu yapan liberal söylemle eklemlenerek ‘liberal demokrasi’ biçimini almıştır. Özellikle 20. yüzyılda demokrasinin inşası ve pekiştirilmesi çeşitli ülke ve kurumlar tarafından desteklenmiştir.

2. Dünya Savaşından sonra temelleri atılan Avrupa Birliği, Avrupa ölçeğinde demokratikleşmeyi teşvik eden kurumlardan biridir. Spesifik olarak vermek gerekirse, birleşik bir Avrupa düşüncesi demokratikleşme kavramı üzerinde temellendirilmiştir. Bu çerçevede Avrupa Birliği’nin bütün önemli belgelerinde demokrasi ve demokratikleşmeye göndermeler yapıldığı görülür. Birlik, üye olarak kabul edeceği devletlerden demokrasi açısından belli bir düzeyi sağlamalarını isterken, üye devletlerden bu düzeyi koruyup yükseltmelerini ister. Bu yükümlülüğün gereklerini yerine getirmeyen üye devletlere Birlik, üyelikten çıkarmaya kadar varabilecek yaptırımlar uygulamayı öngörmektedir. Bu durum, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde olan ülkelerde demokratikleşmeyi önemli ölçüde etkilemiş ve şekillendirmiştir.

Günümüz Türkiye'si demokratikleşme ile ilgili çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların en önde geleni, demokratikleşme yönünde belli bir toplumsal talebin varlığına ve Türkiye'nin bir parçası olmayı istediği Avrupa Birliği'nin liberal demokratik ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması yönünde teşvikine karşın, demokratikleşme yönünde sınırlı adımlar atılmasıdır. Türkiye, özellikle 1999 yılından sonra hızlanan Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde demokratikleşme yönünde çeşitli anayasal değişiklikler yapmış, ancak bu değişiklikler daha sonra yapılan düzenlemelerle budanmış veya etkisiz kılınmıştır.

Daha detaylı vermek gerekirse, Türkiye, aday ülke statüsüne kavuşmanın ve AB entegrasyon sürecinin başlamasının ardından pek çok reforma sahne olmuş ve önemli değişikliklere imza atmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması, ölüm cezasının kaldırılması, askeri vesayetin giderilmesi yönünde Milli Güvenlik Kurulu ve Yüksek Öğretim Kurulu'nda yapılan değişiklikler, ana dilde yayın ile ilgili olarak basın ve yayın kanunda yapılan değişiklikler ve ceza kanunda yapılan değişiklikler bu reformlara örnek olarak verilebilir. Bu adımların hepsinde Avrupa Birliği entegrasyon sürecinin yadsınamaz bir rolü vardır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde 1999 yılından sonra demokratikleşme yönünde attığı adımlara odaklanmaktadır. Demokratikleşme çabalarının 1999 yılı sonrasıyla sınırlandırılması, 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki zirvesinin Türkiye'nin demokratikleşme çabaları bakımından bir dönüm noktası oluşturmasıdır. Bu doğrultuda, bir yandan 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag zirvelerinin ardından Türkiye'de demokratikleşme yönünde ne gibi aşamaların kat edildiği, diğer yandan ise demokratikleşme çabalarına karşı gösterilen dirençlerin neler olduğu ve ne gibi etkiler yarattığı incelenmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının yarattığı değişimlerin siyasal yaşama yansımaları da ele alınmaktadır.

Çalışmada demokrasi kuramındaki güncel tartışmalar dikkate alınmakla birlikte özellikle 'liberal demokrasi' kuramına odaklanılmıştır. Zira, yukarıda kısaca belirtildiği gibi, Avrupa Birliği'nin demokratikleşme yönündeki çabalarının

çerçevesini liberal demokrasi anlayışı oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin etkisi ile sürdürdüğü demokratikleşme çabaları liberal demokrasi kuramı çerçevesinde analiz edilmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler niteliksel veriler olup, niteliksel veri toplama yöntemleri ile toplanmışlardır. Birincil kaynaklar olarak çeşitli Avrupa Birliği uyum paketlerini ve Avrupa Birliğinin Türkiye'yi ve diğer aday ülkeleri ilgilendirilen müktesebatını içeren dokümanlar kullanılmıştır. Birincil kaynakların yanı sıra konu üzerine kaleme alınmış çeşitli kitap ve makaleden oluşan ikincil kaynaklar da kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, demokrasi ve liberal demokrasi kavramlarının incelenmesinin ardından, ikinci bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin 1999 öncesi sosyo-politik yapısı Cumhuriyetin ilanından itibaren kısaca ele alınmıştır. Çalışmanın dördüncü bölümünde, demokratikleşme çabaları kapsamında 2001 yılından 2010 yılına kadar yapılan Anayasa değişiklikleri değerlendirilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye' nin Avrupa Birliği normları çerçevesinde gerçekleştirmiş olduğu değişikliklerin demokratikleşme yönündeki etkileri kısaca değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI VE DEMOKRASİ TEORİLERİ

1.1.1. Demokrasi

Demokrasi Yunan kökenli bir ifade olup Yunanca’da halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamında bir kelime olan “demos” ile egemen olmak veya iktidar kullanmak gibi anlamlara gelen “kratein” sözcüklerinden oluşmaktadır (Schmidt, 2002). Demokrasi bu biçimiyle halkın egemenliği anlamına gelmektedir. Ancak, genel olarak halkın egemenliği anlamına gelen demokrasi kavramına farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda farklı anlamlar yüklenmekte ve farklı biçimlerde uygulanabilmektedir.

1.1.2 Demokrasi Teorileri

Demokrasi kavramı, ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar çeşitli aşamalar geçirmiş ve farklı anlamlara sahip olmuştur. Halkın egemenliği anlamına gelen demokrasi, eski Yunan’dan beri çoğunluğun hâkimiyeti olarak nitelendirildiği gibi bir eşitlik ve yasallık rejimi olarak da kabul edilmiştir (Çam, 1995). Beetham ve Boyle’e göre demokrasi, toplumu bütün olarak etkileyen kararların toplumun bütün üyelerince alınması ve karar alma sisteminde herkesin eşit haklara sahip olması idealinden oluşur (Beetham ve Boyle, 1998). Schmidt’e göre demokrasi “bir halk meclisinin egemenliği veya iktidar kullanımı” anlamına gelir (Schmidt, 2002:13). Dahl ise yapmış olduğu değerlendirme çerçevesinde demokrasinin, zorbalığı önlediğini, temel hakları garanti ettiğini, vatandaşlara geniş bir kişisel özgürlük alanı sağladığını, insanların kendi çıkarlarını korumalarına yardımcı olduğunu, insanlara

kendi kaderlerini tayin etme özgürlüğünü tanıdığını, ahlaki özerklik sağladığını, insani gelişimi desteklediğini ve siyasi eşitlik sağladığını belirtmiştir (Dahl, 2001).

Anlamı ve biçimi ne olursa olsun pratikte demokrasi, “halkın büyük çoğunluğunun temsilciliğini yapan yönetim olarak anlaşılmaktadır” (Arblaster, 1999:28). Beetham ve Boyle, işleyen bir demokrasinin temel unsurlarına ilişkin olarak düzgün işleyen bir demokrasinin dört temel unsuru bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bunlar “özgür ve adil seçimler ve sorumlu bir hükümet, sivil ve siyasi haklar ve demokratik veya sivil toplumdur” (Beetham ve Boyle, 2005:29). Günümüzde demokrasi, devlet biçimi değil, devlet yönetim biçimi anlamında da kullanılmaktadır (Yıldırım, 2003). Bu farklı tanımların bize gösterdiği gibi demokrasinin kesin bir tanımını yapmak mümkün olmamaktadır.

1.2. LİBERAL DEMOKRASİ

1.2.1 Liberalizm

Liberalizm, düşünsel temellerinin 17. yüzyılda atıldığı bir siyasal akımdır. 19.yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru kavram siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek, ‘laissez faire laissez passer’ ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu oluşunu ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılır hale gelmiştir. Ancak daha sonraları liberalizmin bir kavram olarak gittikçe muğlâklaştığına ve esneklik kazandığına şahit olunmuştur. Zaman zaman olumsuz anlamlar da yüklenilmiştir. Liberalizm, liberal düşünürlerin çoğunun iktisatçı olmasından dolayı, çoğu defa dokunulmaz hak ve özgürlükler anlayışını ifade eden siyasal boyutu ile değil, piyasa ekonomisine dayanan ekonomik boyutu ile anlaşılmıştır. Bundan dolayı çoğu kişi için liberalizm sözcüğü, sanayi devrimi sonrasının vahşi kapitalizmini, işçi kitlelerinin acımasızca sömürülmesini, insan onurunu tehdit eden sefalet karşısında devletin kayıtsızlığını ifade eden bir kavram olmuştur (Uygun, 2003). Kapitalizm 20. yüzyılda kendi içinde gerçekleştirdiği bir aşama olan sosyal devlet anlayışı ile

kapitalizmi yumuşatmış ve sanayileşmiş ülkelerin çoğunda sosyal politikalara yol açmışsa da liberalizm sözcüğünü bütünü ile olumlu içeriğe kavuşturamamıştır. 20. yüzyılın sonunda güç kazanan yeni liberal akımlar özelleştirme, devletin küçültülmesi, sosyal hakların kısıtlanması gibi politikaları öne çıkartmış bu nedenle 21. yüzyılda da liberalizm ekonomik boyutu ile öne çıkmıştır (Uygun, 2003). Liberalizm, gerek ekonomi felsefesinde gerekse siyaset felsefesinde devlet, toplum ve birey arasındaki tüm ilişkilerde bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkararak her bireyin vicdan, inanç ve düşünce özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunur. Ayrıca liberalizm “özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul eden ve özgürlüğe uygun siyasi, hukuki ve iktisadi yapılanmaları savunan fikirler demeti veya esnek bir ideoloji” olarak tanımlanmıştır (Yayla, 2003:115).

Liberalizm için geçerli olan ontolojik özellikleri sınıflandırılacak olursak bu kategorileri, yani liberal siyasal rejimlerin ortak ve biçimsel özelliklerini, a) bireycilik, b) piyasa ekonomisi, c) sınırlı devlet, d) anayasacılık ve hukukun üstünlüğü, e) özgürlük olarak sıralamak mümkündür. Liberalizmle nitelenebilecek bir siyasal rejimin, en azından biçimsel bakımdan bu özellikleri taşıması, bu özelliklere göre kurgulanmış olması gerekmektedir.

1.2.1.1 Liberalizmin Temel İlkeleri

1.2.1.1.1. Bireycilik

Liberalizmin hareket noktası ya da temel kabulleri öncelikle aklın öne çıkarılması, bireyciliğin temel alınması ve özgürlük düşüncesidir. Bireycilik, bireyi devlet ve toplumdan üstün tutan, bireyin temel haklarını devlete karşı koruma sorumluluğunu üstlenen sistemdir. Bireycilik, 18. yüzyılda siyasal despotizme tepki olarak o döneme kadar baskı altında tutulan fertleri baskıdan kurtarmak, temel hak ve hürriyetlerini hukuka bağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldan itibaren bireycilik siyasi ve ekonomik alanlarda etkili olmaya başlamış; siyasi alanda bireyin temel hak ve özgürlüklerinin gelişmesine, ekonomik alanda ise kapitalizmin

gelişmesine katkı sağlamıştır. Bireycilik, ekonomik alanda bireyi ön plana çıkararak merkezi otoriteye ve devletçiliğe karşı çıkmış, bireyin kendi çıkarlarını en iyi şekilde ortaya koyacağını savunmuştur. Başka bir ifadeyle ontolojik bakımdan temel varlık bireydir. Sosyal bütünler esasen bireylerden oluşmuştur. Liberal düşüncenin temeli rasyonel bireydir. Birey her türlü kurumun, yapının ve topluluğun üstündedir. Dolayısıyla birey hakları toplumdan önce gelir. İnsanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran aklıdır. İnsanı diğer kişilerden de ayıran zihinsel kapasitesidir (Yayla, 1992). Fransız ihtilalından sonra yayınlanan insan hakları bildirgesi bireyi ön plana çıkarmış, bireyin temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu tüm dünyaya bildirmiştir. Liberalizm, bireylerin siyasal özgürlüğünü savunur. Rönesans döneminden önce toplumsal, siyasal hayata egemen olan kilisenin toplumcu eğilimine bir tepki olarak ortaya çıkan bireycilik, bireyi toplumun önüne geçiren, yerleşik dini ve geleneksel değer yargılarına meydan okuyan bir hareket olarak ortaya çıkıp gelişmiştir (Aktan, 1996a).

John Locke, bireyin her türlü otoriteden kurtularak özgür olmasını ve kendi hayatını kendisinin kurması gerektiğini "herkes kendinin yargıcısıdır" ifadesiyle belirtmiştir (Locke, 1969:193). Tocqueville 'ye göre "devlet zorunun ve müdahalesinin olmadığı, her şeyin serbest olduğu bir toplumsal düzen hiç kimsenin önüne geçemeyeceği evrensel bir yoldur ve bu evrensel yolda bireyler kendi iradelerini sınırlandıracak ona müdahale edecek her şeyi despotizm olarak görecektir" (Tocqueville, 1962:42). Kant 'a göre ise "birey, doğal ilişkilerin belirleyiciliği dışında ampirik, rasyonel, moral ve politik bakımdan üstün bir varlıktır" (Kant, 1982:45). İnsan bir amaçtır, asla bir araç değildir. İnsanın üstünlüğü onun akıl sahibi olmasından kaynaklanır. İnsan diğer şeyler gibi bir nesne olmadığından bir araç olarak düşünülemez. Bütün düşüncelerin ve eylemlerin bireyin araç değil amaç olmasından doğması gerekir. Bütün sosyal, siyasal, ekonomik eylemler ve davranışlar bireyler tarafından gerçekleştirilir. Bütün kolektif bütünler bireylerin faaliyetleriyle oluşur ve işler. Her sosyal eylemin özelliğini bireyler belirler. Kolektif bütünler, bireylerin dışında hiçbir varlığa veya eyleme sahip

değildir. “Bireylerin eylemleri dışında oluşan hiçbir toplumsal bütün yoktur. İnsanı öğrenmeden toplumsal hiçbir şey öğrenilemez” (Rand, 1990:38).

Liberalizm; bireycilik ilkesi kapsamında devletin bireysel özgürlükleri birçok bakımdan kısıtlayan, bireyin kendine güvenini, öz sorumluluğunu, öz saygısını ve kendi kendini var etmesini azaltan zorlayıcı sınırlamalara karşı çıkmıştır. Devletin müdahalesine karşı çıkan John Stuart Mill bireycilik ile ilgili görüşlerini şöyle kategorize eder:

a) Fertler işlerini daha iyi yaparlar. b) Fertler kendi işlerini daha iyi yapmasalar da kendi işlerini yapmaları kendilerini geliştirmelerini, tecrübe edinmelerini sağlar. c) Devletin müdahalesi, devletin gücünü ve kudretini lüzumsuz yere artırır. d) İktisadi özgürlük ve özel mülkiyet, her bireyin farklı yeteneklere sahip olduğuna ve bu yetenekleri diğerleriyle rekabet içinde geliştirmesine izin verilmesi gerekliliğini savunur (Mill, 1986:21).

1.2.1.1.2. Piyasa Ekonomisi

Her ekonomik sistem ne üretileceğini ve üretilenin nasıl bölüşüleceğini düşünmek zorundadır. Liberaller, üretimin serbest bir piyasada yapılmasını savunur. Serbest piyasa ekonomisi mal ve hizmetlerin, bireyler ve bu bireylerin oluşturdukları özel kuruluşlar arasında özgürce mübadele edilmesini sağlar. Bu piyasada arz-talep mekanizmasıyla mal ve hizmet fiyatları belirlenir. Piyasa ekonomisinin sistemli bir şekilde çalışmasının temel iki motivasyonu kişisel çıkar ve kişisel faydadır. Kendi çıkarlarını en iyi bilen bireylerin rekabeti ve işbirliği ile toplum için en iyi olan ortaya çıkar. Piyasa ekonomisinde özgür değiş-tokuş, özgür rekabet ve özgür işbirliği yapılıdır, çıkarların doğal uyumu vardır. İnsanlar arasındaki ilişkiler zorlamaya dayalı değil gönüllüdür. Sonuçta liberalizmde piyasa, özgürlüğü destekleyici ve kendiliğinden düzen sağlayıcı niteliğe sahiptir (Yılmaz, 2003).

Liberalizmde hayat, özgürlük, mülkiyet olarak belirtilen ve doğuştan geldiği iddia edilen temel hak ve özgürlüklerden birisine herhangi bir dışsal etkinin müdahale etmesi, diğer kişi haklarına da müdahalelere neden olacağı öngörülerek kabul edilmez. Bu doğrultuda mülkiyet, miras ve veraset kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin özü olarak kabul edilir. Devletin gölge etmemesine, sadece sınırlı düzenlemeler yapması gerektiğine, ayrıca etkin bir üretimin ancak kişilerin ve özel kuruluşların mülkiyet edinerek ve bu mülkiyetleri üzerinde tasarrufta bulunarak gerçekleşebileceğine inanılmaktadır. Piyasa ekonomisi savunucuları tarafından kamu mülkiyeti benimsenmemekte aksine reddedilmektedir. Liberalizme göre piyasa ve bütün toplumun refahı için bireysel bilgilerin kullanımı sadece özel mülkiyeti garantileyen hukuksal düzenin varlığında gerçekleştirilebilir. Piyasa ekonomisi iktisadi alanda hukuk devletinin yansıması olarak kabul edilir. Mülkiyet hakkı sadece serbest piyasanın temeli olarak değil aynı zamanda birey ile toplumun refahı arasındaki bağlantı olarak kabul edilir. Liberalizm, diğer sivil özgürlükler gibi, mülkiyet ve miras hakkı ile mübadele ve sözleşme özgürlüklerini bireylerin doğal hakları arasında sayar ve bunları özgür bir toplum için vazgeçilmez görür (Erdoğan, 2005).

Liberal teoriye göre sivil toplumun var olabilmesi için devletin her alana müdahale etmemesi, devletten ayrılabilen özerk bir alanın bulunması ve devletin sınırlı olması gerekmektedir. Böylece piyasa ekonomisi aynı zamanda sivil toplumun varlık temelini oluşturur. ‘Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ özdeyişi de sivil toplumun önceliğinin ve bireysel özgürlükler ile ilgili kamusal olarak adlandırılacak kısıtlamaların olabildiğince azlığını vurgulamaktadır (Şaylan, 2003). Liberalizme göre girişimci ruhun, fedakar çalışmanın ve canlılığın var olmadığı toplumlarda, orta sınıfın hakim olması ile karakterize edilen kapitalizmin düzeyine varılamaz. Liberalizme göre serbest piyasa ekonomisi insanlığın global gelişiminin aracıdır. Serbest piyasa ekonomisi sadece malların ve sermayenin özgür değişimini değil, gerekli olan yatırımları ve geri kalmış ülkeler için teknoloji ve herkes için çekişmesiz piyasa genişlemesini sağlayacaktır. Ekonomik özgürlük

insanların dünya üzerinde serbest dolaşımını, kültür değişimini ve insan değerlerinin zenginleşmesini sağlayacaktır (Erdoğan, 2005).

1.2.1.1.3. Sınırlı Devlet

Liberalizm için devlet, aynı anda milyonlarca farklı “iyi” tasarımları olan bireylerin bir arada barış içinde yaşayabilmelerinin dış koşullarını tesis etmek için vardır (Türküne, 2005:86). Ancak yine de, salt bireyci ve özgürlükçü bir ideoloji olarak bile tanımlanabilecek olan liberalizm, “devlet” e şüpheyile bakar ve onun mutlak anlamda sınırlandırılması gerektiğini söyler. İnsanlar güvenliklerini ve doğal haklarını güvence altına almak için devleti kendi elleriyle kurduklarına göre, devletin onları tehdit etmek veya özgürlüklerini tehlikeye atmak gibi yetkisi olmamalıdır. Egemenlik doğal haklarla sınırlıdır. Devletin sınırlanması, liberalizmin iktidara karşı duyduğu şüphenin bir sonucudur ve bu şüphe, liberalizmin hem bireysel özel alan vurgusuna hem de piyasanın etkinlik ve değerlerine devlet müdahalesinin verebileceği zarardan duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır.

Devlet iktidarının sınırlanması fikri iki kaynaktan beslenmektedir. Bunlardan ilki doğal hukuk/doğal düzendir. Liberal felsefede devletin ortaya çıkmasına neden olan “toplum sözleşmesi” nin amacı bir fiksiyondur ve devleti sınırlama ve kurallara bağlamaya yöneliktir. Devletin meşruiyeti bu sözleşmeden kaynaklanır (Erdoğan, 1998:26). Devlet doğal haklar ve doğal hukuktan kaynaklanan hakları çiğnerse meşruiyetini yitirir. John Locke’a göre devlet faaliyetinin sınırı bireysel özgürlük, vicdan hürriyeti ve mülkiyet hakları ile çizilmektedir. Bu doğal haklar devletten önce varolan ve vazgeçilmesi mümkün olmayan haklardır. Bunlar sadece devlete karşı değil, diğer bireylerin ve organize çoklukların tecavüzlerine karşı da korunmalı ve onların faaliyet alanlarının da sınırını çizmelidir. Liberalizmin minimal devlete olan vurgusu, müdahale gelme riski en yüksek olan örgütün devlet olmasından ve devletin müdahalelerinden kaynaklanan başarısızlıkların, bireylerin ya da piyasanın neden olduğu başarısızlıklara nispeten çok daha geniş ölçekli yaşanmasından kaynaklandığı iddiasına dayanır (Okandan, 1976).

Devlet faaliyetinin sınırlanmasının ikinci kaynağını, ilkiyle yakın ilişkili olan, kendiliğinden doğan düzen düşüncesi oluşturur. Bu yaklaşıma göre, bireysel özel alan ve piyasa olarak tanımlanan sosyal ve iktisadî sistem müdahalelerden uzak olmalıdır. Burada esas mesele, müdahale sonucunda kendiliğinden doğan düzenin zarar göreceğidir. Bu nedenle devletin kaynağına ilişkin fiksasyonlar olmadan da aynı sonuca ulaşılabilir. Buna göre, devlet sınırlanmalı ve icraatlarını bu sınırlı alan içinde gerçekleştirmelidir. Devletin daha fazla alanda hareket etme talebi kendiliğinden doğan düzenin dinamiklerini negatif yönde etkiler.

Devletin, klasik liberallere göre üç temel faaliyet alanı vardır: Adalet, iç güvenlik ve ulusal savunma. Devlet, soyut ve genel kurallarla sınırlandırıldığı bu üç alanda icraatta bulunabilir. Ondan, ortak iyi, kamu yararı, sosyal adalet gibi konularda inisiyatif alması beklenmez. Devlete sınırlı zor kullanma hakkı tanınan bu üç alandaki devlet faaliyeti de çeşitli kurallarla sınırlandırılır. Bu kurallar, aynı zamanda, onun hukuk devleti veya hukukun hâkimiyeti niteliklerini haiz olup olmadığının da göstergesidir (Yayla, 2000).

1.2.1.1.4. Anayasacılık ve Hukukun Üstünlüğü

Liberalizm bireysel özgürlüğü bireyler arasında sınırlar oluşturarak gerçekleştirmeye çalışır. Kant'ın düşüncesine göre 'Benim özgürlüğümün başladığı noktada senin özgürlüğün biter.' Bu anlamda sınır kanunlar ile belirlenir. Kanunlar, aşılması durumunda diğer insanların hak ve özgürlüklerinin bozulduğu çerçeveleri belirlerler. Liberalizm bireyin emeği ile yapabileceğinin en iyisini yapabilmesi ve sosyal barışın korunması için vatandaşların kanunlar önünde eşit olması gerektiğini kabul eder. Liberal görüşe göre kanunların 'evrensel hukuk ilkeleri' ne uygun olması gerekir. Kanun insanı evrenselleştirir. Kanun ile belirli kişi veya grupların keyfi olarak hak mahrumiyetine maruz bırakılması ve belirli kişi veya gruplara keyfi ayrıcalık veya avantaj sağlanması yasaklanır. Geçmişten gelen hukuk ve ekonomik durum arasındaki ilişki bozulur. Soya-statüye dayanan ayrıcalıklar ortadan kalkar ve insanlar yasa önünde eşitlenir. Bütün toplumsal ve ekonomik ilişkilerde hukukun

üstünlüğü vatandaşların gerçek eşitliğini sağlar ve onlara gelişmek ve onurlu yaşamak için eşit olanaklar sağlar (Kışlalı, 1991).

Liberaller, siyasi iktidarın anayasayla ve hukukla sınırlandırılmasından yanadırlar. Bu şekilde devlete karşı vatandaşların haklarının korunacağını düşünürler. Liberal anayasacılığın temel amacı bireysel özgürlüğü ve liberal hakları güvence altına almak için devleti sınırlandırmaktır. Federalizm, kuvvetler ayrılığı, insan haklarını güvence altına alan ‘katı’ ve yazılı bir anayasa, kanunların anayasaya uygunluğunun mahkemelerce denetlenmesi ve kişiler için değiştirilemez hukuk güvencesi sağlamak anayasacılığın devleti sınırlamak konusunda geliştirmiş olduğu başlıca tekniklerdir (Erdoğan, 1998). Kuvvetler ayrılığı prensibi liberal devlette bir şarttır. Liberal değerlere sahip toplumlarda toplumun her üyesinin kendini gerçekleştirme hakkına sahip olması ve bu hakkının uygun mekanizmalar aracılığıyla tartışmasız şekilde kabul ve garanti edilmesi için, devlet iktidarı ayrı iktidar taşıyıcıları arasında ayrıştırılır. Bu doğrultuda sivil toplum düzeyinde bireyler arasındaki eşitlik toplumsal ilişkilerin eşitliğidir, devlet düzeyindeki üç iktidar taşıyıcısı (yasama, yürütme ve yargı) arasındaki eşitlik ise siyasi ilişkilerin eşitliğidir. Liberal anlayışa göre devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkide toplum tanımlayıcıdır ve kuvvetler ayrılığı aynı zamanda iktidarın toplumdaki sosyal güçler arasında paylaşımıdır (Kışlalı, 1991).

1.2.1.1.5. Özgürlük

Klasik liberalizmin en önemli felsefi temellerinden bir tanesi de özgürlük düşüncesidir. Öyle ki, liberalizmin başlı başına bir özgürlük felsefesi olduğu söylenebilir. Locke’tan başlayarak 19. yüzyıla varıncaya kadar birçok klasik liberal düşünürün eserlerinin odak noktasını özgürlük düşüncesi oluşturmuştur.

Özgürlük odaklı liberal düşünce geleneğinin 20. yüzyılın belli başlı liberal yazarları tarafından da sürdürüldüğü dikkati çekmektedir. Isaiah Berlin, “Two Concepts of Liberty” adlı makalesinde, liberalizmi belirli bir özgürlük anlayışının

(negatif özgürlük) teori ve pratiği olarak tanımlamaktadır (Berlin, 1969:118-72). Yine Friedrich August Hayek, “The Constitution of Liberty” adlı eserinde klasik liberalizmi bir özgürlük teorisi olarak karakterize etmektedir. Liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlük olarak bilinmektedir. Negatif özgürlüğün özünü, bireyin dışarıdan gelen keyfi bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesi, serbestçe hareket edebilmesi oluşturur (Barry, 2004). “Birey, davranışlarına, hareketlerine, diğerleri tarafından müdahale edilmediği ölçüde özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar genişse, özgürlüğü de o kadar geniştir” (Berlin, 1969:122).

Liberalizmde birey siyasal ve sosyal anlamda özgürlüğe sahiptir. Bunlar: bireyin istediği dini yaşaması, serbestçe düşünme ve bunları ifade edebilmesi, mülkiyet ve iktisadi özgürlüğe sahip olmasıdır. Siyasal ve sosyal anlamda özgürlük kişinin hiçbir şeyin etkisi altında kalmadan istediğini yapabilmesidir. Kişi özgürlüğü, kişinin keyfi olarak suçlanmaması, tutuklanmamasıdır (Göze, 1987). "Din ve vicdan özgürlüğü insanoğlunun uğruna yüzyıllarca savaş verdiği bir özgürlük olmuştur" (Ateş, 1994:142). İnanç özgürlüğü, herkesin istediği dini, vicdani düşüncelere sahip olacağı, hiçbir şekilde hiçbir dine, mezhebe girmeye zorlanamayacağıdır. "Din hürriyeti dindar vatandaşların, din bahsinde haiz oldukları haklardan her birini serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe faydalanmalarını gerektirir" (Başgil, 1962:16). Din ve vicdan hürriyeti geniş insan kitlelerini ilgilendirir. İnsanlar arasında bütünleşmeyi sağlar.

Düşünce hürriyeti, "İnsanın serbestçe düşünme ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir" (Kuboğlu, 1997:19). Ekonomik özgürlük sadece ekonomik girişim yapabilme özgürlüğü değil aynı zamanda üreticilerin, satıcıların işlerini istediği gibi düzenlemeleri, alıcıların da dilediği şeyi dilediği yerden almalarıdır (Mill, 1986). “Basın özgürlüğü ise, kişi bağımsızlığı için serbest düşünce ve düşünceyi yayma özgürlüğünün sonucudur”

(Göze, 1987:246). Fakat özgürlük, keyfi olarak başkaların özgürlük sınırı tehdit edecek şekilde kullanılmamalıdır. Bunun için ise liberalizm özgürlüğe bir bireyin başka bir bireyi her hangi bir şeye zorlamasını ve diğer bireylerin zarar görmesini engellemek amacıyla hukuki sınırlamalar getirir. Özgürlük sadece hukuki bir zorlama ile sınırlandırılabilir (Jasay, 1998). Bireyler üzerine empoze edilen her baskı toplumsal refahı zedeler. Özgürlük toplumsal anlamda başkalarını aynı haklardan mahrum etmemek şartıyla kendi yolumuzda kendi mutluluğumuzu aramaktır. Önemli olan en fazla sayıdaki insanın mutluluğunu sağlamaktır (Mill, 1986).

1.2.2. Liberal Demokrasi Kavramı

Liberalizm ile demokrasinin birleşmesi liberal demokrasi kavramını doğurmuştur. Liberal demokrasi, bir temsili demokrasi biçimidir. Seçilmiş temsilciler karar alma mekanizmasını azınlık hakları, temel haklar ve özgürlükleri güvence altına alan bir anayasa ile ellerinde tutarlar. Çeşitli kurumsal mekanizmalar aracılığı ile bu anayasal haklar hayata geçirilir. Burada kuvvetler ayrılığı ilkesi önemlidir. Erdoğan'ın belirttiği gibi:

Liberal demokrasi, demokrasi artı hukukun üstünlüğü, dönemsel seçimler ve muhalefet için iktidarı elde etme konusunda reel fırsatlar, iktidarı düzenleyen kontrol ve denge mekanizmaları, plüralizm ve güçlü sivil toplum kurumları, piyasa ya da karma ekonomi, temel hakları koruyan formal ya da formal olmayan haklar olarak da tanımlanır (Erdoğan, 2005:30).

Katılımcılık, çeşitli toplumsal çıkarlar arasında kararların uyumlaştırılması yönünde olanaklar sağlaması, alternatifler sunması ve barışı garanti etmesi gibi nedenlerden dolayı liberalizm tarafından demokrasi tercih edilir. Liberal demokrasiler hoşgörü ve plüralizm ile de tanımlanırlar. Liberal demokrasiler çok farklı sosyal ve siyasi görüşlerin, hatta aşırı ya da uç sayılan görüşlerin bile, var olmasına ve demokratik temelde siyasi iktidar için yarışmasına izin verirler. Bu doğrultuda, farklı siyasi

görüşlere sahip grupların siyasi iktidarı kazanma olanağına sahip olduğu belli dönemlerde seçimler gerçekleştirirler. Milli ve dini aidiyete bakmaksızın bireysel özgürlük, serbest piyasa, sivil toplum, plüralizm, minimal devlet, insanın doğal ve vatandaş hakları liberal demokrasinin değerleridir (Erdoğan, 2005).

Liberal demokrasinin temelinde belirli ilkeler yatmaktadır. Bunlardan ilki devletin demokratik bir biçimde örgütlenmesidir. Demokrasinin asıl anlamı kamuoyuyla oluşan ve ona karşı sorumlu olan bir yönetim şeklidir. Sorumluluk ilkesi, siyasal iktidarın kendi temsilcilik niteliğini sürekli irdelemesi yani kamuoyu desteğine sahip olup olmadığını bilmesini gerektirir. Kamuoyu, açık bir şekilde ve serbestçe oluşmalıdır. Halkın düşüncelerini açıkça ve serbestçe açıklayabilmesi ise katılım, söz ve oy hakkı olanaklarıyla gerçekleşir. Bir diğer ilke, kamuoyunun diğer kesimleri arasında çekişmeler olması durumunda esas olanın çoğunluk kararları olmasıdır. Siyasal iktidarın anayasal kontrolü, dürüst seçimler, ifade özgürlüğü, sivil örgütlenmenin siyasal katılımı gibi ilkeleri bu sistemin olmazsa olmazlarıdır (Yayla, 2000).

Diğer yandan, liberal demokrasi birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Bu varsayımların ilki siyasal iktidarın sınırlı olmasıdır. Bunun anlamı iktidarın özerk, doğal biçimde insanların özgür iradeleriyle kurulan gönüllü örgütler çerçevesinde görev yapması gerektiğidir. Siyasal iktidar yalnızca toplumsal eylemlerin belirlediği sınırlar içinde hareket eder. Siyasal iktidarın insanların özgür iradesiyle kurulmuş örgütlere müdahale etmesi, denetlemesi, baskı altında tutması söz konusu değildir. İkinci varsayım toplumun çoğulcu olduğunun kabulüdür. Bu çoğulculuk toplumun yalnız özerk örgütlerden oluştuğu anlamına gelmemektedir, aynı zamanda her kuruluşun değerleri ve çıkarlarının üyeleri açısından kutsal olduğuna inanılmasını da gerektirmektedir. Toplumun çoğulcu olduğunun kabulü siyasal iktidarın herhangi bir grubun çıkarları yerine tüm toplumun çıkarları adına görev yapacağı anlamına gelmektedir. Liberal demokrasinin üçüncü varsayımı ise herhangi bir toplumsal ya da ahlaki değer ön kabulünün aksine, gerçeğin yalnızca toplumsal çoğunluk tarafından oluşturulduğunu kabul etmektir. Bunun çok önemli bir sonucu toplumda hoşgörünün

hakim olması ve çoğunluğun iktidarının azınlıklar üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasıdır (Neşev, 1993). Şaylan'ın belirttiği üzere:

Demokratik siyasal rejimlerin en temel/olmazsa olmaz öncülü, bireyler üzerindeki kamusal otoritenin bu bireylere, yani yurttaşlara ait olduğudur. Yurttaşların birbiriyle ilişkilerini belirleyen, tutum ve davranışlarını düzenleyen, zorlayıcı kural koyma ve uygulama olarak tanımlanabilen kamusal otoritenin topluma, toplumu oluşturan bireylere ait olduğu konusunda herhangi bir kuşkuyla yer yoktur. (Şaylan, 2008:197).

Toplumsal uzlaşmalar zaman ve uzaydan bağımsız, değişmeyen, sabit değerler değildirler; bu uzlaşmaların tanımı ya da yorumunun zamanla değişmeye uğraması kaçınılmazdır. Zira toplumsal yaşam dinamiktir ve adeta canlı bir organizma gibi sürekli değişim içindedir (Şaylan, 2008).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİNDE DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Avrupa Birliğinin demokrasi anlayışına göre; Avrupa Birliği üye devletlerde etkin siyasal makamların seçimle iş başına gelmesini, seçimlerin düzenli aralıklarla ve serbest olmasını, birden çok siyasal partinin var olmasını, muhalefetin iktidar olma şansının mevcut olmasını ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olmasını istemektedir (Karluk, 2003). Avrupa Birliği, 1993 yılındaki Kopenhag zirvesinde aldığı bir kararla Doğu Avrupa ülkeleri ve birliğe daha sonra girecek ülkeler için birliğe kabul edilmenin kriterlerini belirlemiştir. Bu kriterlerde, demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan hakları ve azınlık haklarının gözetilmesi ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının sağlanması ilk plandadır. Kısaca üye devletler 1993 sonrası üye olacak devletlerin demokrasiye bağlılıklarının tam olduğundan emin olmak istemişlerdir. İkinci olarak ,aday ülkelerin işleyen bir piyasa ekonomisine ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmasını gerektirir. Son olarak, bu kriterler çerçevesinde üye devletin birlik yükümlülüklerini üstlenme yeteneğine sahip olması gerekmektedir.

Bu kriterlerin üye adayları için yerine getirilmesinin gerekliliği demokratikleşmeyi çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu kriterlerin arasında müzakerelere başlamak için sadece siyasal kriterlerin yerine getirilmesi yeterlidir. Ancak birliğe katılım için kriterlerin hepsini yerine getirmek koşulu vardır (Karagöz 2005). Avrupa Birliği Komisyonu bu kriterlerin yerine getirilip getirilmediğini ortaya koymak amacı ile aday ülkelerle ilgili yıllık ilerleme raporları hazırlamaya başlamıştır. Bu raporlar Avrupa Birliği Konseyinin aday ülkeye yönelik alacağı kararları kolaylaştırmak ve görüşmelerin yapılacağı zemini belirlemek amacını taşır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği komisyonu, üyeliğe hazırlanan aday ülkelerin

sağladıkları gelişmeyi katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak düzenli bir şekilde Avrupa Birliği İlerleme Komisyonuna rapor etmektedir (Karagöz, 2005).

2.2. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (1959-2000)

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üye olmak için Temmuz 1959'da başvuru yapmış ve Brüksel'de Eylül 1963'de Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. Topluluk ile Türkiye arasında gümrük birliğini kurma ve Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlama niyeti içerisinde olan anlaşma, 1 Aralık 1964'de işlerlik kazanmıştır. Ankara Anlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Türkiye'ye doğrudan mali yardım yapmasını ve ticarete öncelik tanınmasını içeren “Başlangıç Dönemi (1964- 1969)”, Türkiye ve topluluk arasında gümrük birliğini oluşturmak için bütün gümrük tarife ve ticaret engellerini ortadan kaldırmayı hedefleyen “Geçiş Dönemi (1969-1981)” ve eğer Türkiye gerekli atılımları yapıp ilerleme gösterebilirse, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üye olarak katılım talebinin gözden geçirilmesini sağlayan “Son Dönem”den oluşan üç kademeli bir üyelik süreci ortaya koymuştur (Sözen, 2004:2-3).

1970'li ve 1980'li yıllar Avrupa Birliğinin ilerleme ve büyüme yıllarıdır (Acar, 2001a). Bu ilerleme ve büyüme dalgası döneminde, 1987'de Türkiye, Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Uysal, 2001). 1991'de yapılan Maastricht zirvesinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan oluşan topluluklar tek çatı altında toplanarak Avrupa Birliği oluşturulmuştur. Maastricht Antlaşmasıyla ekonomik ve parasal birlik sağlanması, üye ülkeler arasında tek bir para biriminin benimsenmesi gibi ekonomik hedeflere, Avrupa vatandaşlığı, ortak güvenlik ve dış politika, ortak sağlık ve kültür politikaları oluşturulması gibi sosyal hedefler de ilave edilmiş, böylece Topluluk projesi ekonomik olmasının yanı sıra “siyasi bir bütünleşme” projesi haline gelmiştir. Yine üye ülkeler arasında mallar, hizmetler ve işgücünün serbestçe dolaşabilmesine olanak tanıyan “Tek Avrupa Pazarı” süreci 1993 yılında başlatılmıştır (Acar, 2001a:113-114).

1989 sonrası Doğu Bloğunun ortadan kalkmasıyla demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden pek çoğu Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunda bulunmuşlardır. Bunun üzerine ortaya çıkan yeni durumsal koşullar çerçevesinde Birliğin genişleme politikaları, 1993'te Kopenhag'ta yapılan Avrupa Konseyi zirvesinde gözden geçirilmiştir. Kopenhag kriterleri olarak anılan bir dizi kriter belirlenerek Avrupa Birliği'ne katılmak isteyen ülkeler için önkoşul olarak istenmektedir. Bu kriterlerde: “a) İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasi, b) Hukuk devleti, c) İnsan hakları, d) Azınlıkların korunması, e) İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı, f) Avrupa Birliği içindeki rekabetçi ortam ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi benimsenmiştir” (Acar, 2001a:115). Bu çerçevede Kopenhag kriterleri; piyasa ekonomisine yönelmeyi, dışa açılmayı, rekabetin ve özel sektörün teşvik edilmesini, enflasyonun aşağı çekilmesini ve kamu sektörü borçlanma gereğinin düşürülmesini, demokrasi standartlarının yükseltilmesini, sivil otoritenin hâkim kılınmasını, insan haklarına saygı gösterilmesini, işkencenin önlenmesini, idam cezasının kaldırılmasını, azınlıkların kültürel haklarının tanınmasını, yargının bağımsız ve tarafsız hale getirilmesini şarta bağlamaktadır (Acar, 2001a).

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme ile ilgili olarak alınan kararlar, Türkiye-Avrupa Birliği ile ilişkilerin 1987'de yapılan tam üyelik başvurusu ekseninde değil, 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması çerçevesinde yürütüleceğini göstermektedir (Uysal, 2001). Ancak, 1999 Helsinki Zirvesinde, “Türkiye'nin diğer aday devletlerle aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet olduğunun” teyit edilmesi (Uysal, 2001:150) ve 8 Kasım 2000'de yayımlanan, Avrupa Birliği'ne üyeliğin yol haritası olan Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda Türkiye demokrasisini Avrupa Birliğinin Helsinki zirvesinde ortaya koyduğu kriterlere uydurma çabasına girmiştir. Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal alanlarda üyelik öncesi yapması gereken oldukça fazla değişikliğin bulunduğunu ortaya koymuş, ulaşılması gereken hedefleri kısa,

orta ve uzun vadede yapılması gerekenler olarak ayrıntılı biçimde sıralamıştır (Sözen, 2004).

Avrupa Birliği'nin üyelik için öne sürdüğü ve siyasi sistemi değiştirmeyi gerekli kılan liberal temsili demokrasiye geçiş şartları, Türkiye'nin liberal ve demokratik olmayan yapısının korunmasından yana olan asker-sivil bürokratik otoriter koalisyonun beklentileriyle uyuşmadığından, bu kesimler tarafından ulusal güvenlik veya yerel sanayilerin korunması gibi çeşitli gerekçelerle dirençle karşılaşmıştır. Ancak bu kesimin Avrupa Birliği ile bütünleşme konusunda sergilediği direncin özünde, liberal temsili demokrasiye geçiş şartlarının yarattığı rahatsızlığın yer aldığı söylenebilir (Acar, 2001b).

Diğer taraftan, ekonomik alanda yapılacaklar listesi, Türkiye'nin devlete bağımlı iş dünyasında ve siyasi-bürokratik çevrelerde sıkıntı yaratmasına karşın, piyasa ekonomisi, özelleştirme, rekabet, şeffaflık gibi kavramlara açıktan karşı çıkılmadığından, iş dünyası ve siyasi-bürokratik çevreler bu konudaki rahatsızlıklarını ve tepkilerini, Türkiye elden gidiyor paranoyası yaratarak göstermişlerdir (Sözen, 2004). Her şeye rağmen ekonomik alanda yapılması gerekenler Uluslararası Para Fonu ile imzalanmış olan istikrar programı çerçevesinde kısmen yerine getirilmiştir. Oysa siyasi ve hukuki alanda yapılması gerekenler, Türkiye'nin mevcut siyasi ve hukuki yapısında ciddi sayılabilecek açılımlar gerektirmiştir (Acar, 2001a:119). Siyasi ve hukuki alanda yapılacaklar listesinde asıl sıkıntı yaratan konuların başında Milli Güvenlik Kurulu'nun statüsü, yönetimde sivil otoritenin hâkim kılınması, azınlık dillerinde yayın başta olmak üzere azınlık haklarının tanınarak kültürel ve siyasal açılımlar yapılması, insan hakları standartlarının yükseltilmesi ile Kıbrıs ve Ege sorunlarının bir çözüme bağlanması, yargının tarafsızlığının ve bağımsızlığının sağlanması gelmekteydi. Bunun yanında, bir taraftan, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü yokeder gibi endişelerle getirilmiş olan resmi dilden başka yerli dillerin konuşulması, bu dillerin okullarda öğretilmesi, yazılı ve görsel olarak bu dillerde yayın yapılmasına ilişkin yasakların, diğer taraftan lâikliğin ve istikrarın tehlikeye gireceği gibi kaygılarla düşünce, kılık-

kıyafet, sendikalaşma, toplantı ve gösteri yürüyüşü, yükseköğrenim gibi konularda getirilen kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Tüm bunlar demokratik standartlar açısından Avrupa ile aramızda kapatılması gereken ciddi bir demokratik açık bulunduğuna işaret etmekteydi (Acar, 2001a).

Avrupa Birliği'nin hazırlamış olduğu ve 19 Mart 2001 tarihinde kamuoyuna açıklanan, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne Türkiye'nin cevabı niteliğindeki "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program", Katılım Ortaklığı Belgesi ile belirgin bir üslup ve yaklaşım farklılığı taşısa da Türkiye'nin demokratikleşme çabasının sağlanmasında, Türkiye'nin iktidar ilişkileri dikkate alındığında, önemli adımlardan biri olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte, Ulusal Program'da yer alan taahhütlerin büyük bir kısmının belirsiz ve tereddütlü ifadelerle kaleme alınmış olmasının, "yapılması taahhüt edilen her iyileştirme için yürürlükteki Anayasa'nın mantığına paralel kayıtlar ve rezervlere yer verilmesinin" reform sürecini zora soktuğu değerlendirilmiştir (Acar, 2001b:88).

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVELERİ

2.3.1. Helsinki Zirvesi (10-11 Aralık 1999)

Helsinki' de 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde toplanan Avrupa Birliği Konseyi "Binyıl Bildirgesi"ni kabul ederken genişleme sürecinde yeni bir aşamayı başlatan kararlar almıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin etkili ve reformdan geçirilmiş kurumlara, güçlendirilmiş bir ortak güvenlik ve savunma politikasına ve rekabetçi, istihdam yaratan ve sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olmasını sağlamak için de adımlar atılmıştır.

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin diğer aday ülkeler ile eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir. Zirve sonuç bildirgesi ayrıca, Türkiye'nin diğer aday ülkeler gibi katılım öncesi stratejisinden yararlanmasını ve Türkiye için de bir katılım ortaklığı belgesinin hazırlanmasını öngörmüştür (Çetin, 2010).

1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle eşit şartlarda Avrupa Birliğine aday ülke olarak kabul edilmesi Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin her alanında canlılık kazanmasına olanak sağlamıştır. Avrupa Birliği, tüm boyutlarıyla algılanan bir yeniden yapılanma projesi olarak Türkiye'nin gündemine girmiştir. Bu çerçevede; Avrupa Birliği komisyonu katılım ortaklığı belgesini yayımlamış, Türkiye ise katılım ortaklığı belgesi ışığında Avrupa Birliği müktesebatının üstlenmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programını hazırlayarak yürürlüğe koymuştur (Dönmez, 2003). Tam üyelik yolunda atılması öngörülen adımları içeren ulusal program siyasi, ekonomik ve hukuki uyum yönleriyle kapsamlı bir toplumsal dönüşüm projesidir. Ulusal program çerçevesinde Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterleri ile Avrupa Birliği müktesebatına uyum açısından öngörülen değişikliklerin “kısa” ve “orta” vadeli bir takvim içerisinde yerine getirilmesi öngörülmüştür (Dönmez, 2003).

Helsinki bildirgesine göre; Avrupa Birliği Konseyi, komisyonun ilerleme raporunda işaret edildiği gibi Türkiye’de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılamıştır. “Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday devletler gibi Türkiye’de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir stratejiden istifade edecektir” (Paksoy, 2003:117).

2.3.2. Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)

Türkiye tarafından 3 Ekim 2001 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile insan haklarının korunması, temel özgürlükleri güçlendirme ve ölüm cezasını sınırlamayı hedefleyen düzenlemeler ile temel hak ve hürriyetler alanında yeni açılımlar ve genişlemeler sağlanarak sivilleşme, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi yolunda önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu değişikliklerle Kopenhag Zirvesi için zemin hazırlanmıştır (Dönmez, 2003).

Türkiye'nin 3 Ağustos 2002 tarihinde kabul ettiği uyum paketi ile Kopenhag Zirvesinde gündemi belirleyen önemli bir gelişme kaydedilmiştir. İdam cezasının kaldırılmasından, ana dilde yayın ve eğitim hakkına kadar pek çok alanda köklü bir değişim öngören söz konusu uyum paketi ile Türkiye, demokratikleşme konusunda önemli bir adım atmıştır. Böylece 2002 yılı sonunda Avrupa Birliği ile müzakerelere hazır olma noktasına gelinmiştir. Ancak çok kısa bir döneme sığdırılan reform çalışmaları, Avrupa Birliğinin takvimine uymamış ve reformlar müzakerelerin açılması için yetersiz sayılmıştır. 9 Ekim 2002 tarihinde yayımlanan "Towards The Enlarged Union" isimli belgenin Türkiye ile ilgili bölümünde, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılaması yolunda kayda değer ilerleme kaydettiği, buna rağmen siyasi kriterleri tam olarak karşılamadığı ifade edilmiştir. (Dönmez, 2003).

Bunu takiben, Kopenhag'da 12-13 Aralık 2002 tarihlerinde devlet ve hükümet başkanları zirvesi yapılmış ve zirve sonuç bildirgesi yayınlanmıştır. Zirvede, Aralık 2004'te Avrupa Birliği komisyonunun rapor ve tavsiyesine dayanarak Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiğine karar verildiği takdirde, katılım müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağı kararlaştırılmıştır (Çetin, 2010).

1993 yılında Avrupa Birliği devlet ve hükümet başkanları Kopenhag zirvesinde kabul edilen Kopenhag kriterleriyle aday ülkelerden;

Üyelik aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrara kavuşturulmuş olmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini, Avrupa Birliği içindeki rekabet ve piyasa güçleriyle baş etme kapasitesini gerektirmektedir. Üyelik adayın, siyasi, ekonomik ve parasal birliğe katılım da dahil olmak üzere üyeliğin getirdiği yükümlülükleri üstlenebileceğini varsayar şeklindeki kriterleri yerine getirmesi kararlaştırılmıştır (Sözen, 2004:16).

Zirve sonuç bildirgesinde ayrıca, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin olarak 1999 yılında Helsinki'de alınan ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kriterler esasında birliğe katılacağını belirten kararını hatırlatarak, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamaya yönelik girişimlerini özellikle son dönemde katılım ortaklığı belgesinde belirlenen öncelikli alanlardaki kapsamlı mevzuat uyum paketleri ile bunları uygulamaya yönelik tedbirler aracılığıyla kaydettiği önemli mesafeyi büyük memnuniyetle karşılandığı ifade edilmektedir. Zirve sonuç belgesinde, Avrupa Birliğinin yeni Türk hükümetinin reform sürecini geliştirme konusundaki kararlılığını kabul ettiği ve siyasi kriterler alanında kalan mevcut eksikliklerin bir an önce sadece mevzuatla değil aynı zamanda uygulama yoluyla da giderilmesi gerektiğini işaret ettiği; 1993 yılında Kopenhag'da kabul edilen siyasi kriterler uyarınca, üyeliğe aday ülkelerin, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların istikrarını sağlaması gerektiği ifade edilmiştir (Sözen, 2004).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1999 ÖNCESİ TÜRKİYE’DE SOSYO POLİTİK YAPI

3.1. TARİHSEL ARKA PLAN

3.1.1. 1980 Öncesi Türkiye’nin Siyasi Yapısı

Türkiye’de millî mücadelenin sonuçlanmasını izleyen birkaç yıl devlet yapısının cumhuriyetçi, lâik ve modern esaslara göre şekillendirilmesi çabalarıyla geçmiştir (Erdoğan, 1992). Milli mücadelenin askeri safhasının kazanılmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Ülkenin geleceğine yön verilmesine ilişkin önemli adımların atılacağı bu yeni dönemde I. TBMM’nin fonksiyonunu ve süresini tamamlaması üzerine 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmıştır. Muhalefetin tasfiye edildiği seçimler sonunda oluşan II. TBMM Lozan Antlaşmasını onaylayarak ve Ankara’yı başkent yaparak 29 Ekim’de Cumhuriyet’i ilan etmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ve Halifeliğin kaldırılması gibi köklü reformlar karşısında 1921 Anayasası’nın yetersiz kalması üzerine 20 Nisan 1924 tarihinde yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1924 Anayasası’nda Cumhuriyet rejiminin vazgeçilmezliği üzerinde özellikle durulmuş ve güçler birliği ilkesi 1921 Anayasası’nda olduğu kadar katı olmamakla beraber korunmuştur. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Cumhuriyetin ruhuna uygun bir özgürlük anlayışı benimsenirken, bu özgürlüklerin kısıtlanmasının da ancak kanunla yapılabileceği hükmüne yer verilmiştir. Ancak, bu sınırlamanın ölçüsünün açıkça belirtilmemesi ve çıkarılacak yasaların Anayasa’ya uygunluğu açısından denetimi yapacak bir üst yargı organının oluşturulmamış olması iktidarın bu alanda geniş yetkiler elde etmesine ve bu yetkilerin sonraki yıllarda demokrasi açısından son derece olumsuz sonuçlar doğuracak biçimde kullanılmasına yol açmıştır (Karpat, 2010).

Bu yıllarda, Mustafa Kemal başta olmak üzere cumhuriyeti kuran devlet elitinin kendi modernleşmeci toplumsal-siyasal projesini yukarıdan aşağıya gerçekleştirmeye çalışması, milli mücadelede etkin roller üstlenmiş isimlerin

muhalefetine yol açmıştır. İlk sıkıntılar Lozan barış görüşmeleri sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beliren direnişle ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, daha senkronize bir meclis kompozisyonu sağlanması amacıyla M. Kemal 'in düşüncesi doğrultusunda TBMM 1 Nisan 1923'te kendini feshetmiştir. Kurulan yeni meclis bazı değişimlere imza atmış ve Halk Partisinden ayrılan bir kısım milletvekili 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında bir muhalefet partisi kurmuşlardır. Bu hareket, yönetici seçkinler arasındaki ilk ciddi çatlağı oluşturmuştur (Çavdar, 2008). Liberal-demokrat bir programa sahip olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kendini Kemalist kadronun otoriter yönelişine karşı çıkan bir oluşum olarak tanıtmıştır. Ne yazık ki, bu çok partili hayat denemesi kısa sürede sona ermiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said isyanı ile bağlantısı olduğu iddia edilerek 5 Haziran'da kapatılmıştır (Köker, 1990).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla oluşan yeni düzen devrimci yönetime lâikleşme ve modernleşme doğrultusundaki reformları muhalefetsiz bir ortamda gerçekleştirme imkânı vermiştir. Ancak, 1929 yılında yaşanan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhran Türkiye'yi de etkilemiştir. Bunun yanı sıra tek parti iktidarının denetimsizliğinin ülke içinde yarattığı rahatsızlık karşısında, iktidarın denetlenmesi ve kendine çekidüzen vermesi ile tek parti yönetiminin dışarıdan diktatörlük gibi algılanmasının önlenmesi gibi iç ve dış şartlar bir muhalefet partisinin kurulmasını gündeme getirmiştir. Sonuçta 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası adlı parti kurulmuştur (Ahmad, 2009). Serbest Cumhuriyet Fırkası halktan büyük ilgi görmüş, yönetime ve inkılâplara karşı muhalefet eden gruplar bu partiye yönelmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Cumhuriyet Halk Fırkasının sertlik yanlıları Serbest Cumhuriyet Fırkasını Cumhuriyet rejimini ve inkılâpları tehlikeye düşürmekle suçlamışlardır. Serbest Cumhuriyet Fırkasına karşı yapılan suçlamalar ve gerginlikler üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini feshetmiştir. Böylece Türkiye'de ikinci defa gerçekleşen çok partili sistem denemesi de uzun ömürlü olamamıştır (Erdoğan, 1992).

Cumhuriyet Halk Fırkasının siyasi ve ideolojik açıdan yeniden yapılanması ve ülkede tek parti yönetiminin yerleşmesi için 1930’larda köklü değişimler olmuştur. Bu değişimler kapsamında otoriter bir yönetim kurulmuştur. Öncelikle inkılâpların topluma benimsetilmesi ve kökleştirilmesi amacıyla yeni politikalar yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede, Türk Ocakları kapatılarak Halk Evleri kurulmuş ve inkılâp ideolojisinin halka aktarma görevi Halk Evlerine verilmiştir. Bu dönemde toplumsal muhalefet odağı olabilecek bazı dernek ve kuruluşlar ya kapatılmış ya da kontrol altına alınmıştır (Karpas, 2010). 1935 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi’nde alınan kararlarla İçişleri Bakanı Parti Genel Sekreterliğine, tüm vilayetlerde de Valiler Parti İl Başkanlığına getirilmiştir. Böylece parti-devlet özdeşliği gittikçe artmıştır. Atatürk’ün ölümünden sonra yapılan Cumhuriyet Halk Partisinin Kurultayında Atatürk “Ebedi Şef”, İsmet İnönü’de “Millî Şef” ve partinin değişmez genel başkanı ilan edilerek çok partili sisteme geçilen 1946’ya kadar sürecek yeni bir dönem başlamıştır (Erdoğan, 1992).

Millî Şef İnönü döneminde rejim daha da katılaşmıştır. Cumhuriyet Halk Partisinin devlet ve milletle özdeşleşen otoriter yönelişi Türk siyasetine egemen duruma gelmiştir. Bu eğilim Atatürk’ün ölümüyle daha da belirginleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı şartlar da zaten sert olan yönetimi daha da sertleştirmiştir. Savaş şartları bir yandan özgürlüklerin oldukça kısıtlanması sonucunu doğurmuş öte yandan iktisadî bunalım yaratarak halkın gündelik hayatını zorlaştırmıştır. Bu durum halkta Cumhuriyet Halk Partisine karşı büyük bir memnuniyetsizliğin doğmasına yol açmış ve halk bu partiyi baskı politikasıyla, yokluk ve kıtlıkla özdeşleştirmiştir (Zürcher, 2010). Türkiye kendi içinde bu sancıları çekerken İkinci Dünya Savaşı sona ermiş ve dünya siyasetinde yeni dengeler oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerin tehdidi nedeniyle ortaya çıkan güvenlik endişeleri Türkiye’yi genelde Batı’ya ve özelde ABD’ye siyasal açıdan yakınlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yeni ekonomik politikaların oluşmasında da bu ülkenin belirleyici bir rol oynaması sonucunu doğurmuştur. İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945’te Meclis’in açılışında demokrasiye geçişle ilgili sözleri Türkiye’nin demokrasiye geçiş sürecini

hızlandırmıştır. Bunun sonucunda Batı'ya dönük dış politikanın bir yansıması olarak iç politikada da çok partili yönetime geçilme çabalarına girilmiştir (Çavdar, 2008).

7 Ocak 1946'da Bayar'ın liderliği altında Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Demokrat Parti kurulur kurulmaz ülkedeki bütün toplumsal ve entelektüel muhalefeti kendi etrafında toplamaya başlamıştır. Uzun yıllar süren baskıcı tek-parti yönetiminden hoşnutsuz olan bütün kesimler Demokrat Partiye taraftar olmaya başlamıştır. Demokrat Partinin tırmanışı karşısında, CHP hükümeti tarafından karşı atak olarak çeşitli alanlarda liberalleşme politikası uygulamaya koyulmuştur. Basın Kanunu bir şekilde liberalize edilmiş ve üniversitelere iç işlerinde özerklik tanınmıştır. Cemiyetler Kanunu değiştirilerek, derneklerin ancak mahkeme kararıyla kapatılabilecekleri esası getirilmiştir. Bu arada tek-dereceli seçim esasını getiren kanun kabul edilerek bir yıl öne alınan genel seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde bu kanuna göre yapılmıştır. Seçimler sonucunda CHP 395 milletvekilliği, DP 66 milletvekilliği kazanmıştır (Erdoğan, 1992). Cumhuriyet tarihinde ilk defa iktidar partisinin karşısında halkın oylarını almış bir muhalefet grubu ortaya çıkmıştır. Yaklaşık dört yıl sonra yani 4 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Millet Partisi katılmıştır. Toplam 487 milletvekilliğinin 396'sını Demokrat Parti, 68'ini Cumhuriyet Halk Partisi, 1'ini de Millet Partisi kazanmıştır. Seçilen bağımsız milletvekili sayısı ise yedi olmuştur. Halk Partisi, iktidarı Demokrat Parti'ye devretmiştir. Yeni düzende 12 yıllık Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisinin "millî şef'i İnönü muhalefet lideri olmuştur (Çavdar, 2008). Bu şekilde, Türkiye kuruluşundan yaklaşık otuz yıl sonra ilk defa halkın tercihi doğrultusunda ve barışçı yollarla bir iktidar değişikliğini gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeler, modern Türkiye'nin aynı zamanda demokratik bir Cumhuriyet olma yönündeki iradesinin de ilk sayılabilecek çabaları olmuştur.

Türk demokrasisinde 1946 ile 1960 yılları arasındaki dönem, genel olarak DP ile CHP arasında iktidar mücadelesi şeklinde geçmiştir. İktidar mücadelesinde bu iki parti arasındaki ilişkiler kısa sürede bozulmuş ve gittikçe kötüleşmiştir. Bu çerçevede özellikle 1957 seçimlerinden sonra azalan oyları karşısında DP, muhalefete karşı

katılarak, basın kanunun sertleştirilmesi, devlet radyosunun tek taraflı kullanılması, siyasal toplantıların yasaklanması ve muhalefetin eleştirilerini durdurmak gibi otoriter tedbirlere başvurmuştur (Karpaz, 2010).

Böyle bir ortamda 27 Mayıs 1960'ta ordu bir darbe yaparak ülke yönetimine el koymuştur. Böylece Türkiye'nin ilk yaygın demokrasi tecrübesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Darbe sonrasında yeni bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa birçok değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yeni anayasa ile iktidar partisinin tek güç olma olanağı kısıtlanmış ve bir denetim mekanizması getirilmiştir (Akşin,2008). Anayasada belirtilen Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş ve orduya ilk kez anayasal bir rol verilmesi olanağı sağlanmıştır. MGK giderek devlet siyaseti üzerindeki nüfuzunu genişletmiş ve kimi zaman gerçek iktidar ve karar oluşturma merkezi olarak kabinenin yerini alarak devletin güçlü bir bekçisi haline gelmiştir. TRT ve Üniversitelere özerklikler verilmiş, Yüksek Hâkimler Kurulu ve yeni devlet organları oluşturulmuştur (Zürcher, 2010). Türkiye'nin siyasal yaşamına Türkiye İşçi patisi katılmış ve ilk kez bir sol parti legal olarak TBMM girmiştir (Zürcher, 2010). Darbe sonrasında tutuklanan DP'liler yargılanmış ve bu yargılanma sonrasında Adnan Menderes idama mahkûm edilerek infazı gerçekleştirilmiştir (Akşin, 2008). 27 Mayıs 1960 darbesini yapanlar yönetime el koyarak anti demokratik bir sistem tesis etmişlerdir. Bu müdahale ile ordu ilk kez doğrudan yönetimi ele almış ve günümüzde hala siyasi yapımızda varlık gösteren askeri, bürokratik ve yargı vesayeti organlarının ortaya çıkacağı yeni anayasal rejimi meydana getirmiştir. Bu bağlamda Danıştay'ı güçlendirmiş, Anayasa Mahkemesi ve Milli Güvenlik Kurumu'nu anayasal kurumlar olarak teşkil etmiş ve TRT'yi özerkleştirilmiştir. Yürütmenin yani seçilmişlerin elinden, ülkeyi yönetme erki önemli ölçüde alınmıştır (Ahmad, 2009).

Oluşturulan yeni anayasa ve seçim kanunu çerçevesinde 1961'de gerçekleştirilen parlamento seçimleri sonucunda Milli Birlik Komitesi iktidarı sivil yönetime devretmiştir. 1961 seçimlerine dört parti katılmıştır. Seçimler sonucunda seçime katılan dört parti de milletvekili çıkararak parlamentoda temsil edilmeye başlanmıştır. Böylece Türk siyasi hayatında tam olarak çok partili yapı oluşmuştur.

1961 seçimlerinin ardından geçen on yıllık bir süreç sonrasında 1971 yılı başlarında siyasi hayat felce uğramış, siyasi irade işlemez duruma gelmiş ve hükümetin herhangi bir ciddi yasayı meclisten geçirme umudu yok olmuştur. Bu parçalanmış tablo içinde 12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanı, Başbakana silahlı kuvvetlerin ultimatomu niteliğinde bir muhtıra vermiş ve direk olmasa da dolaylı müdahalede bulunmuştur (Zürcher, 2010). Bu müdahale sonrasında alınan kararlarla yürütmenin yürütme gücünü yitirmiş olduğu fark edilerek, Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın yetkileri kısmen azaltılmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin esastan denetim yapma yetkisi yerini şekil denetimine bırakmıştır. Bu kapsam içinde yine, TRT’nin özerkliğine son verilerek, yürütmeye kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Aynı zamanda askeri bürokrasinin konumu ise MGK’nın yetkilerini genişletmek ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi’ni kurmak suretiyle güçlendirilmiştir (Karpaz, 2010).

3.1.2. 1980 Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı

1970’li yıllardan başlayan süreçte Parlamento içinde, kısa ömürlü, ideolojik olarak uyumsuz koalisyon hükümetleri veya azınlık hükümetleri kurulmuştur. Ancak bu hükümetler pek de başarılı politikalar üretememişlerdir. Bu çerçevede hükümetler bu dönemde giderek artan siyasal şiddetle, terör hareketlerini kontrol altına alamamışlardır. Böyle bir ortamda 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gerçekleşmiştir (Gözübüyük,1997).

1980 müdahalesi ile demokratik ve sosyal haklar geri alınmış, bunların yerine sorumluluklar ve ödevler getirilmiştir. Geri alınmaya çalışılan en temel haklardan biride siyaset yapma hakkı olmuştur. Bununla, geçmiş siyaset anlayışına bir tepki gösterilmiş ayrıca halk da siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. 12 Eylül’le özgürlükler kısıtlanarak her alanda siyasi kısıtlamalar söz konusu olmuş, genç kuşaklar siyasetten uzaklaştırılarak siyasal katılım kısıtlanmış, siyasete katılım sadece oy vermek olarak görülmüştür. 1982 Anayasası dernek, sendika, kooperatif, vakıf, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gibi tüzel kişilere politik

faaliyet ve işbirliği yasağı getirmiştir. 1982 anayasası ile yapılmak istenen toplumsal değişim 1961 anayasasından çok daha derin ve sonuçları bakımından ağır olmuştur. Değişim daha çok ideolojik temelli ve yukarıdan, tabansız ve altyapısız olarak hazırlanmıştır. Toplumsal hazırlığı olmadan gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsal değişim toplumsal çözülmenin nedenini teşkil etmiştir (Akşin, 2007).

Müdahale sürecinde ve müdahale sonrası büyük sermaye çevreleri sendikaların disiplin altına alınmasını ve sermaye için gerekli güven ortamının yeniden yaratılmasının çağrılarını 1979'dan itibaren açıkça yapmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile sermaye sınıfı istediklerini almış, ücretliler ve sendikalar etkisizleştirilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin getirdiği hak ve özgürlüklerle desteklenen sendika ve örgütlenmeleri 12 Eylül 1980 müdahalesi ile darbe almıştır (Hale, 1994). 12 Eylül 1980 müdahalesi sürecinde ve sonrasında tarihe 24 Ocak kararları olarak geçen ekonomik kararlar alınmıştır. 12 Eylül 1980'den anayasanın yürürlüğe girmesini izleyen yeniden genel seçimlerin yapıldığı Ekim 1983 tarihine kadar geçen askeri müdahale döneminde ekonomik alanda 24 Ocak 1980 kararları devam etmiştir. Bu dönemde ek olarak üretimin aksamalarına engel olmak ve ihracat desteklenmesi için grevler ertelenmiş ve bu durumu askeri yapı hazırladıkları anayasa ile desteklemiştir. 1960 sonrası ile oluşturulan işçi merkezli sanayileşme politikaları sermaye merkezli hale getirilmiş ve desteklenmiştir. Ekonomi, 1980 sonrasında dış ekonomik ilişkilere bağımlılık sürecine girmiştir. Bu dönemde küreselleşme ve liberalizmin tam işlemesi için dış odaklı sermayenin iyice yerleşmesi sağlanmıştır (Boratav, 1988).

Sivil siyasete dönüldüğü 1983 seçimlerine kadar ülke MGK tarafından yönetilmiş, bunun yanında Danışma Meclisi'nin de katılımıyla teşekkül eden Kurucu Meclis tarafından hem anayasa hazırlıkları yapılmış hem de yasama faaliyetleri yerine getirilmiştir. Danışma Meclisi, 160 üyeden oluşan ve 1980 askeri müdahalesi öncesinde faaliyet gösteren siyasal partilere mensup olmayan kişiler arasından seçilerek oluşturulmuş ve son söz MGK' da olduğundan Danışma Meclisi oldukça geri planda kalmıştır (Ahmad, 2009).

Askeri darbenin ardından geçen 2 yıllık süre sonunda yeni bir anayasa yapılarak yürürlüğe girmiştir. Anayasanın yürürlüğe girmesiyle otoriter bir anlayışla, devletin toplum üzerinde neredeyse mutlak bir hakimiyetini kurmak üzere hazırlanmış olduğu belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Otorite–hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığı arttırılmış parlamento yine tek meclisli hale gelmiştir. Devlet yapısı içinde yürütme organı güçlendirilerek karar alma sürecinde yasamanın rolü azaltılmıştır. Bu ve buna benzer düzenlemelerle 1982 Anayasası, katılımcı demokrasiye ters bir anlayış benimsemiştir. Aslında tam da katılımcılıktan uzak olmak amaçlanmıştır. Bu amaç Anayasa’nın; siyasi partilerin teşkilatlanması ve tüzel kişilerle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde, siyasi amaçlı direnişler, dernekler, gösteri yürüyüş ve toplantılarla ilgili maddelerde, kamu kurumlarına getirdiği yasaklarda ve TBMM seçim döneminin 5 yıla çıkarılıp en fazla bir ara seçim yapılabileceği hükmünde kendini göstermiştir. Böylece bu Anayasayla askeri yönetim sonrasının siyaset hukuku oluşturulmuş, ordu hem kendisinden sonra gelecek sivilin siyaseti nasıl yapacaklarını hem de kendisinin siyasete hakim rolünü belirlemiştir (Zürcher, 2010).

Askeri yönetim 12 Eylül 1980 darbesi sonrası tüm parti mensuplarının ve eski parlamenterlerin siyasi faaliyetlerine yasak koymuştur. Milli Güvenlik Konseyi 1983 yılında seçimlerin yapılmasına karar verdiğinde bir plan belirleyerek sınırlı çok partili siyasi sisteme geçmeyi amaçlamıştır. Öğrencilere, öğretmenlere ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaklanmış, yeni partilerin kadın ya da gençlik kolları kurmalarına, sendikalarla ilişkilerini geliştirmelerine ve köylerde şube açmalarına izin verilmemiştir. On beş parti kurulmuş, ancak bunlardan 12’si ordu tarafından kabul edilmemiştir. Seçim sistemine getirilen % 10 barajı ile küçük ve güçsüz partiler saf dışı bırakılarak rekabetin makul sayıda parti arasında yaşanması sağlanmıştır (Zürcher,2010). Kurulmasına izin verilen Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Halkçı Parti (HP) ve Anavatan Partisi (ANAP) açılmış ve 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçim sonucunda Anavatan Partisi iktidara gelmiştir. Turgut Özal’ın başbakanlığında hükümetin kurulmasıyla üç yıl süren askeri yönetim sona

ermiş ve sivil yönetime geçilmiştir. Özal dönemi, ordunun da istediği biçimde darbenin sivil bir uzantısı şeklinde gelişmiştir. Bu dönemde özgürlükleri kısıtlayıcı hükümler açısından polis yasasında önemli sınırlama ve kısıtlamalar getiren yasalar çıkarılarak siyasal yaşamın yanı sıra basın yaşamı yeni sınırlama ve kısıtlamalara konu edilmiştir (Ahmad, 2009). 1983-1987 arasında ANAP tarafından oluşturulan hükümet tek başına ülkeyi yönetmiştir. Bundan sonra siyasi yasakların yapılan bir referandum sonucu kaldırılmasıyla gerçekleştirilen seçimlerde SHP ve DYP seçim barajını açarak parlamentoya girmiş ve ANAP karşısında muhalefet partisi olmuşlardır. Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da Türkiye’deki hemen hemen bütün ilgili tarafların uygun görüşü ile Türk ekonomisinin dışa açılması kararlaştırılmış ve Cumhuriyet tarihinin en önemli kararlarından biri alınarak Avrupa Topluluğu’na (AT) tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Fakat Avrupa Topluluğu iki yıl sonra yayınlamış olduğu bir raporla Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’nun ekonomik ve sosyal politikalarının gereklerini yerine getirmekte sıkıntı çekeceğini belirterek Türkiye’nin tam üyelik başvurusunun işleme konulmayacağını bildirmiştir (Korluk, 2005).

3.1.3. 1991-1999 Yılları Arası Politik Gelişmeler

Askeri müdahalenin ardından geçen yıllarda toparlanma süreci yaşayan siyasi hayat 1991 seçimleriyle alt üst olmuş seçim sonuçlarına göre siyasi yapıda parçalanmışlık yaşanmıştır (Özbudun, 2003). Siyasi çekişmelerin arasında 1995 yılında Anayasada yapılan değişikle dernek ve sendikaların siyaset yasağı kaldırılmış, kamu çalışanlarına sendika kurma hakkı tanınmış, seçmen ve partilere üye olma yaşı 18’e indirilmiş, milletvekillerinin parti değiştirme yasağı kaldırılmış ve milletvekili sayısı 550’ye çıkarılmıştır. 1995 yılının Aralık ayında yapılan genel seçimlerinde Refah Partisi birinci parti olarak sandıktan çıkmıştır. Bu dönem içerisinde yapılan anayasa değişiklikleri ile demokratikleşme vurgusu yapılmışsa da siyasi istikrarsızlık bu değişikliklerin hayata geçirilmesini engellemiştir. Siyasi istikrarsızlık aynı zamanda toplumun yönetime katılımını da olumsuz yönde etkilemiştir (Yürük, 2010).

Siyasi istikrarsızlığın sürdüğü bir ortamda din kökenli bir parti olan Refah Partisi iktidara gelmiş ve yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç kapsamında 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında hükümete irticai eylemlerle ilgili önlemler alması “muhtıra” niteliği taşıyan bir tarzda tavsiye edilmiştir. Necmettin Erbakan Haziran 1997 tarihinde istifa etmiş ve Mesut Yılmaz tarafından yeni hükümet kurulmuştur. Mesut Yılmaz’ın kurduğu Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokratik Türkiye Partisi’nden oluşan koalisyon hükümetiyle Kasım 1998’e kadar görev yapmış, fakat CHP’nin desteğini çekmesiyle verilen gensoruyla bu hükümet düşürülmüştür. Bu gelişme üzerine 18 Nisan 1999 seçimlerine kadar görev yapacak olan DSP hükümeti kurulmuştur (Yürük, 2010). Yaşanan süreçle ilgili olarak 28 Şubat siyasi tarih sahnemize kimilerine göre ‘Buçuk Darbe’, kimilerine göre ‘Postmodern Darbe’ ya da ‘Demokrasiye Balans Ayarı’ olarak geçmiştir. Bazılarına göre gerekli olan bu müdahaleye muhalefet edenler de olmuştur. Sonuçta bu müdahaleyle, halkın iradesiyle iş başına gelmiş bir hükümet demokratik olmayan yöntemlerle görevinden edilmiştir (Yürük, 2010).

Siyasi çalkantıların devam ettiği bu süreçte Genelkurmay karargâhında, amacı irticai faaliyetleri izlemek olan “Batı Çalışma Grubu” oluşturulmuş ve Refah Partisi laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle 16 Ocak 1998 tarihinde Anayasa Mahkemesince kapatılmıştır. Partinin başkanı olan Necmettin Erbakan’a beş yıl siyaset yasağı getirilmiştir. Bu dönemde Türkiye sanayici ve işadamları derneğinin (TÜSİAD) düzenlediği panelde kamuya ve ilgililere tanıtılan “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” başlıklı rapor ile daha fazla demokrasi isteği dile getirilmiştir. Bu rapor kapsamında; seçimlerde uygulanan ulusal barajın %5’e indirilmesi, başkanlık ve yarı başkanlık rejimleri yerine parlamenter rejimin yeniden düzenlenmesi, sivilleşme perspektifi içinde Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması ve Milli Güvenlik Kurulunun anayasal kurum olmaktan çıkarılması gibi görüşlere yer verilmiştir (Zürcher, 2010).

Türkiye bu dönemde siyasi sorunlar yaşarken bir yandan da var olan bir sorun için çözüm yollarının aranması gerekiyordu. Bu sorun Kürt sorunuydu. Cumhuriyetin kurulmasından itibaren var olan Kürt sorunu 1990'lı yıllar diğer bir ifadeyle Soğuk Savaş'ın bitimi, Kürt sorununun mahiyetinde önemli değişikliklere sahne olmuştur. Bu dönemde Kürt sorunu başta dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmak üzere siyasi aktörler tarafından kabul edilmiş ve soruna yönelik demokratik çözüm arayışları başlatılmıştır. Ancak yine de Kürt sorunu konusundaki geleneksel yaklaşımları kırmak mümkün olmadığından çözüm arayışları söylem olarak kalmıştır (Bilgi, 2003).

Türkiye'de bu süreç, “demokrasi” ve “insan hakları” gibi değerler bakımından özellikle sıkıntılı olmuştur. 1990 sonrası yükselen etnik milliyetçilikler, kuşkusuz Türkiye'deki Kürt unsurları da etkilemiştir. Türkiye için 1924 sonrası “eşkıya direnci”, 1984'ten beri ise bir “terör sorunu” olan Kürt hareketi, yeni liberal düzenin “demokrasi” ve “insan hakları” kavramlarından yola çıkarak, taleplerini siyasal alanda ifade etmeye başlamışlardır. Böylece, 1990'a kadar varlığından dahi bahsedilmeyen Kürt sorunu, bu tarihten sonra, Avrupa Birliği üyeliği fikrinin de etkisiyle, Türkiye'nin karşısına bir “demokrasi sorunu” olarak çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye, Kürt sorununa geleneksel yaklaşımların ötesinde bir yaklaşım geliştirme gereği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır (Cemal, 2003). 1990'lı yıllar, Kürt sorununun algılanış biçiminde ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönem olmasının yanı sıra bu dönemde Kürt sorunu bir terör sorunu algısıyla ele alınmıştır. Bu algıyla birlikte terörle mücadele kapsamında operasyonlara devam edilmiş, doğu ve güneydoğu bölgelerinde olağanüstü hal kararları alınarak insan hakları ve demokrasiden uzak bir şekilde Kürt sorununa çözüm arayışları içerisine girilmiştir (Çakmak, 2009).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1999 SONRASI TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI

Bu bölümde, AB’nin demokrasi kriterlerini belirleyen liberal demokrasi çerçevesinde Türkiye’de 1999 sonrası demokratikleşmenin ne ölçüde gerçekleştiği incelenecektir. Türkiye Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu demokratikleşme kriterleri doğrultusunda 1999 Helsinki ve 2002 Kopenhag zirveleri sonucunda demokratikleşme yolunda bir dizi değişimleri hedef almıştır. Hedeflenen bu değişimler Tablo 1’ de gösterilmiş olup her bir değişimin değerlendirmesi ise aşağıda verilmiştir.

4.1. DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI

4.1.1. 2001 Yılı Anayasa Değişiklikleri

4.1.1.1. Anayasanın Başlangıç Metni

1982 Anayasasında, 3 Ekim 2001 tarihinde kabul edilen yasa ile değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerle Anayasanın başlangıç metninin beşinci fıkrasının başında geçen “Hiçbir düşünce mülahazanın” ibaresi “Hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. Değişiklik yapılan fıkranın tam metninde, değişiklik yapıldığı hali ile hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamayacağı belirtilmiştir (Özbudun, 2002).

Başlangıç bölümünde yapılan bu değişiklikle, “faaliyet” sözcüğü getirilmiş ve eyleme yönelik olmayan düşünce açıklamalarının yasaklanmaması amaç edilmiştir. Kişinin düşündüğünü dışa vurmadığı zaman her hangi bir suçlama veya yaptırımla karşılaşmaması doğal bir durumu ifade etmektedir. Önemli olan kişinin

düşündüklerini toplumla paylaşabilmesi, bunun dışa yansımasıdır. Kanunlarla korunması ve temel hak olarak da düzenlenmesi gereken bu hak çerçevesinde düşüncenin dışa vurulmasının korunması sağlanmalıdır. Bu değişiklik ile insan hak ve özgürlükleri ve demokratikleşme adına önemli bir adım atılarak düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engel büyük ölçüde kaldırılmıştır.

4.1.1.2. Temel Özgürlük ve Haklar Kapsamının Genişletilmesi

1982 Anayasasının 13. maddesinde yapılan değişiklikle Anayasa'da yer alan tüm hak ve özgürlükler için geçerli olan genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Eski düzenlemeye göre, tüm temel hak ve özgürlükler, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın" korunması amacıyla sınırlanabilirdi. Yeni düzenlemeyle bu genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Temel hak ve özgürlüklerin sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sınırlama sebepleriyle sınırlanabilmesi esası getirilmiştir (Özbudun, 2002).

13. maddenin, 2001 değişikliğinden önceki halinde, temel hak ve özgürlüklerin yasayla sınırlanabileceği hükme bağlanıyordu. Yeni düzenlemeyle, bu hüküm muhafaza edilmiş, ancak söz konusu hükme "ancak" ibaresi eklenerek yasayla sınırlama prensibi bir anlamda pekiştirilmiştir. Böylece temel hak ve özgürlüklerin sadece ve sadece yasayla sınırlanabileceği kabul edilmiştir. 13. maddeye ilişkin bir başka önemli yenilikte, daha önce 1961 Anayasasında yer alan "öze dokunma yasağı"nın yeniden getirilmesidir. Böylece, zaten 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi kararlarında ifadesini bulan bu prensip tekrar Anayasa'ya aktarılmıştır (Hakyemez, 2003).

13. madde bağlamında temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasının sınırları, yani temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında devletin nereye kadar gidebileceğini belirleyen ölçütler de kapsamlı biçimde değişikliğe uğramıştır. Yeni düzenlemeyle,

eskiden maddede yer alan "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ölçütü muhafaza edilirken, "öngöröldükleri amaç dışında kullanılamama" ölçütü kaldırılmıştır. Aslında, "öngöröldükleri amaç dışında kullanılamama" ölçütü insan hakları teorisinin genel kabul gören prensiplerinden biri olan "ölçölölük prensibini çağırıştıran, bir anlamda onun, amaç ile araç arasında bir oran bulunmasını öngören "oranlılık" unsurunu içeren bir düzenledir. 2001 Anayasa değışikliğıyle, ölçölölük prensibinin kabul edilmesiyle birlikte "oranlılık" yanında "gereklilik" ve "elverişlilik" unsurları da sınırlamanın sınırları arasında yer almıştır. 2001 değışikliğı, "demokratik toplum düzeninin gerekleri" ve "ölçölölük prensibi" yanında "laik Cumhuriyetin gereklerini" de sınırlamanın sınırları arasında saymıştır. Bundan böyle, temel hak ve özgürlöklere ilişkin sınırlamaların "laik Cumhuriyetin gerekleri ne" de aşkın olamayacağı kabul edilmiştir. Sınırlamanın sınırlarına ilişkin bir başka değışiklik ise "Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olma" ölçütüyle ilgili değışikliklerdir. Eski düzenlemeye göre, temel hak ve özgürlöklere Anayasa'nın sözüne ve ruhuna "uygun" olarak sınırlanabilirdi. Yeni düzenlemeyle, bu prensip muhafaza edilmiş, ancak olumsuz bir şekilde ifade edilerek sınırlamanın sınırlarından biri haline getirilmiştir. Böylelikle temel hak ve özgürlöklere ilişkin sınırlamaların Anayasa'nın sözüne ve ruhuna "aykırı" olamayacağı hükme bağlanmıştır (Hakyemez, 2003:370). 13. maddedeki değışiklikle genel sınırlama nedenlerinin kaldırılması, bunların yerine özel sınırlama nedenlerinin getirilmesi ve getirilen sınırlama nedenlerinde de AİHS'in söz konusu hak veya özgürlöklere için öngördüğü sınırlama nedenlerine yer verilemesiyle temel özgürlük ve hakların kapsamı genişletilmiş ve Avrupa Birliğı yolunda demokratikleşme adına önemli bir adım atılmıştır.

4.1.1.3. Temel Hak ve Özgürlöklere Kötüye Kullanılması

Anayasanın 14. maddesinde yapılan değışiklikle, Anayasada yer olan hak ve hürriyetlerin, bu hak ve özgürlöklere yıkmak "amacıyla kullanılamayacağı" hükmü yerine, bu hak ve hürriyetleri yıkmayı "amaçlayan faaliyetler" olarak kullanılamayacağı hükmü getirilmiştir. Söz konusu değışiklikle, Anayasada yer alan

hak ve hürriyetlerin hangi tür amaçlar için kullanılacağına ilişkin karmaşık düzenleme daha anlaşılır hala getirilmiştir. Anayasada yer olan hak ve hürriyetlerin “insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler” biçiminde kullanılması hakların kötüye kullanılması olarak kabul edilmektedir. Bu hüküm doğrultusunda, hak ve hürriyetlerin herhangi bir hak ve hürriyeti yıkmak amacıyla kullanıldığı sonucuna varabilmek için sonuçta bu amacın dış dünyaya yansımış, söz ya da yazılı bir faaliyet veya eylem olması gerekir şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştır (Tülen, 2001:202).

14. maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikte, kişilerin yanı sıra devletin de Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini ve temel hak ve hürriyetler için Anayasada gösterilen sınırlamalardan daha geniş sınırlamalar getirmesini amaç edinen bir faaliyette bulunamayacağı hükmü getirilmiştir. Değişiklikle, AİHS’ nin 17. maddesindeki düzenlemeye paralel bir düzenleme öngörülmüştür. Bu düzenlemede, “bu sözleşme hükümlerinden hiç biri bir devlete, topluluğa veya kişiye sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesine yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını sağladığı şeklinde yorumlanamaz” hükmü yer almaktadır (Gökçe, 2002:545). Aynı zamanda bu değişiklikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin istekleri yerine getirilmiş olmakla Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmasında uygulanan kurallarda değişikliğe gidilmiştir. Daha ayrıntılı bir yapı kazandırılan maddeyle, dışa yansımaya bir düşüncenin yargılanmasının önüne geçilmiş ve demokratik söylemlerin bir adım daha atabilme kabiliyeti arttırılmıştır.

4.1.1.4. Kişi Hürriyeti

Anayasanın 19. maddesine ilişkin yapılan yeni düzenlemeyle, yakalanan veya tutuklanan kişinin, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hakim önüne çıkarılmasını gerektirmektedir şeklinde düzenlemeye gidilmiştir (İzgi, 2002:205). Bireylerin özgürlüğü olmazsa olmaz şartlardan birisidir. Birey

kısıtlanmadığı sürece özgürdür ve bireyin özgür yaşaması o toplumda mutluluğu artıracaktır. Kişi hürriyetini sınırlayan yakalama ve tutuklama hallerinin düzenlenmesine dair değişikliklerle bireyin özgürlüğünden mahrum bırakılma halleri kısıtlanmış ve daha demokratik bir toplumda hak ve özgürlüklerin korunmasının önemli olduğuna yer verilmiştir. Kişi hürriyetinin uzun süre kısıtlanması, kişinin kendini ifade edememesine ve toplumda kısa süreli de olsa söz sahibi olmamasına sebebiyet vermektedir. Yakalama sonrasında gerçekleştirilen gözaltı ve tutuklama sürelerinin kısa olması kişi özgürlüğünün ön plana çıkmasına ve kişinin toplumda daimi söz sahibi olmasına olanak sağlamaktadır.

4.1.1.5. Konut Dokunulmazlığı

21. maddede yapılan değişikliklerle herkesin konut güvencesine sahip olması sağlanmıştır. Konut dokunulmazlığı ile 21. maddede de, “Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak” ibaresi getirildikten sonra “usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça” denilerek özellikle yazılı emir vurgulanmıştır. “Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.” denilmiştir. Madde’de belirtilen yetkili merciiler savcılık veya kolluk olmaktadır (İzgi, 2002:257).

Konut dokunulmazlığı maddesinde yapılan değişikliklerle, herkesin özgür biçimde yaşamaya hakkı olduğu, kişinin kendisini en özgür hissettiği konutundaki kısıtlamanın kişilerin keyfiyetine göre değil yasada belirtilen zorunlu hallerde ve yetkili merciin vereceği kararla olabileceği belirtilmiştir. Kişinin özgür bir yaşam alanının ve özgürlüğün en alt seviyede kısıtlanabileceği bir ortamın yokluğu o kişinin katılımda bulunacağı faaliyetlerde söz sahibi olmamasına sebebiyet verecektir. Konut dokunulmazlığının ihlal edilmemesi kişinin toplumda yer bulmasına olanak

sağlayacaktır. Bireyin özgür alan olarak kabul ettiği konutunun başka bir birey tarafından ileri sürülen sebeplerden dolayı aranması konutun özgür alan dışına çıkmasına neden olmaktadır. Sebep ne olursa olsun bireyin konutunun arama yapılarak özgürlük alanı dışına çıkarılması kabul edilebilir bir durum değildir. Yasal sebeplere dayandırılan arama halinin şuan için kabul edilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir. Anayasanın bu maddesine yasal sebepler yerine zorunluluğun en son halinin varlığı durumunda arama yapılabileceği eklenmeli ve böylelikle birey özgürlüğü sağlanabilecektir.

4.1.1.6. Haberleşme Hürriyeti

Haberleşme hürriyetini düzenleyen 22. madde’de, genel sınırlama nedenlerinin kaldırılmasından kaynaklanan değişiklikler olmuştur. Madde’ye “Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması” sınırlama nedenleri eklenirken, sınırlama getirilecek durumlarda yetkili merciin izin kuralı getirilirken yetkili merciin kararının yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulacağı ve hâkimin, kararını da kırk sekiz saat içinde açıklayacağı; aksi halde, karar kendiliğinden kalkacağı kuralı getirilmiştir (Tülen, 2001:207).

Bireyin serbestçe düşünme ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatleri açıklayabilmesi, bu düşünce ve kanaatleri savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi gerekmektedir. Bu sayılan durumların gerçekleşebilmesi ve değişik mecralarda yorumlar getirebilmesi haberleşmenin imkan ve kabiliyetleri ile orantılıdır. Haberleşmeden yoksun bir birey kendini ifade etme hakkından da eksik kılınmış olunur. Bireyin toplumda yer bulabilmesi ve düşündüğünü özgürce söyleyebilmesi ve diğer bütün kişilere aktarabilmesi haberleşmeden geçmektedir. Haberleşmenin kişi özgürlüğünü genişlettiği haliyle, kısıtlamanın belirli kurallara bağlanması kişi özgürlüğü yönünden eksik olsa da düzenleme genel hatlarıyla olumlu bir gelişmedir.

4.1.1.7. Seyahat Özgürlüğü

Anayasanın 23. maddesinin 5 inci fıkrası “Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması sebebiyle sınırlanabilir” şeklinde değiştirilmiştir. Eski metinde yer alan “Ülkenin ekonomik durumu” hükmü Anayasa metninden çıkartılarak “seyahat hürriyeti” nin özgürlük alanı biraz daha genişletilmiştir. Artık “ülkenin ekonomik durumu” gerekçe gösterilerek vatandaşların yurt dışına çıkmalarına engel olunmayacaktır (İzgi, 2002:284).

Bireylerin yurt dışına çıkışlarına engel gösterilen ekonomik durum ya da benzeri nedenlerin seyahat özgürlüğünü kısıtlayıcı rol oynaması değişiklik ile kaldırılmıştır. Vatandaşın özgür seyahat etmesi onun başka toplumlarla iletişime geçmesine olanak sağlamaktadır. Etkileşim, aynı zamanda farklı kültür ve uygulamaların tanınmasına zemin oluşturabilmektedir. Değişiklik neticesinde, kişi hak ve hürriyetlerinde özgürleştiricilik ön plana çıkmıştır.

4.1.1.8. Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti

2001 yılında yapılan değişiklikte 26. maddede yer alan “düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne” ilişkin hükümde değişiklik yapılmıştır. 13. maddedeki genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılması nedeniyle, “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması” sınırlandırma sebepleri olarak eklenmiştir. Maddede yapılan asıl önemli değişiklik, “düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” cümlesiyle başlayan üçüncü fıkranın çıkarılmış olmasıdır. Bu değişiklik bir demokrasi ayıbına son verilmesi bakımından büyük sembolik önem taşımakla birlikte, yeni bir hukuki durum yaratmış değildir. Çünkü Anayasanın 42. maddesinin son fıkrasında yer alan “Türkçeden başka hiçbir dil eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak

okutulamaz ve öğretilemez” hükmünün halen uygulanıyor olması, uluslararası hukuk kurulları açısından bir çelişki yaratmaktadır (Tülen, 2001:209).

Maddenin sonuna, “Düşüncayı açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir” hükmü eklenmiştir. Bu hükümle, düşüncayı açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında kullanılacak şekil, şart ve usullerin tespiti yasaya bırakılmıştır. Bu durum, düşünce özgürlüğü alanını daraltabilecek sakıncaları beraberinde getirerek bu konuda Anayasal güvenceden yasal güvenceye geçilmiştir. Demokratik söylemlerin baskıdan uzak bir dile getirilmesindeki engeller kaldırılmaya çalışılırken evrensel dil kullanımı kısıtlamaya uğramış görülmektedir. İnsanın serbestçe düşünce ve bilgilere ulaşabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunları tek başına ya da başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe açıklayabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi ancak düşünce hürriyeti ile olabilir. Anayasal değişiklik sonrasında düşünce hürriyeti alanında gelişmeden söz etmek az da olsa mümkündür.

4.1.1.9. Basın Hürriyeti

Anayasanın 28. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” hükmü, değişiklikle Anayasadan çıkarılmıştır (Tülen, 2001:210-211). Yapılan tek değişiklikle, düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesi amaçlanmıştır. Düşüncayı açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılması doğrultusunda basın hürriyetine ilişkin yapılan bu düzenlemeyle isteyen istediği dilde yayın yapabilecek duruma gelinilmiştir. Düşüncayı açıklamada ve yaymada istenilen bir dilin kullanılamaması baskıcılığı ortaya çıkarmakta ve kişiler arası etkileşimi engellemiş olmaktadır. Düşünce hürriyetinin sağlandığı var sayılan bir toplumda sadece düşünmek yetersizdir. Birey düşündüğünü serbestçe açıklayabilmeli ve basın, resim, sinema, tiyatro vb. çeşitli yollarla başkalarına aktarabilmeli ve yayabilmelidir. Bu hususların varlığı ile özgür

düşünceden bahsedilebilir. Basın hürriyeti alanında yapılan anayasal değişiklikle çoğulcu bir toplumun müzakere etmedeki dil çokluğu sağlanmaya çalışılmıştır.

4.1.1.10. Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı

31. maddede yapılan değişiklikle 13.maddedeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılmasına paralel olarak, özel sınırlama nedenleri bu maddeye eklenmiştir. Bu yeni düzenleme çerçevesinde, maddenin ikinci fıkrasına, “kanun, milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve sağlığın korunması sebepleri dışında, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyen kayıtlar koyamaz” hükmü eklenmiştir. Böylece AİHS’de bu özgürlük için 9. madde’nin 2. fıkrasında öngörülen özel sınırlama nedenleri ile uyum sağlanmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2001:8).

Devlet her şeye müdahale etmekten ziyade kendine bir sınır çizip o sınırını aşmamalıdır. Devletin müdahaleci olması devleti oluşturan bireyin sınırlılıklar içerisine girmesini ve sınırlılıklar içerisinde hapsolmasına sebebiyet vermektedir. Devletin müdahaleci unsuru kendi içerisinden türettiği sebeplere bağlı kalmaksızın bireyin ya da toplumun istekleri çerçevesinde olmalıdır. Düzenleme sonrasında varılmak istenen noktada sınırlı bir devlet olma amacı zayıfta olsa kendini göstermekte ve değişiklik yetersizde olsa olumlu görülmektedir.

4.1.1.11. Dernek Kurma Hürriyeti

Derneklerle ilgili Anayasanın 33. maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Maddenin ilk fıkrasında yer alan “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir” hükmü, “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir” şeklinde değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle, dernek kurma hakkına, derneğe üye olma ve dernekten çıkma hakları ilave edilmiştir. 33. maddede yapılan ikinci değişiklikle, “Dernek kurabilmek

için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur” hükmünü içeren fıkranın maddeden çıkartılmasıyla gerçekleştirilmiştir. 33. maddede yapılan son değişiklikle madde metninde, söz konusu hürriyetin hangi sebeplerle sınırlanabileceği gösterilmiştir (İzgi, 2002:362-365).

Dernek kurma hürriyeti sınırlarının genişletilmesi bir toplumda alınacak kararların müzakere sürecinden geçmesindeki toplulukların oluşmasında önem arz etmektedir. Bir konudaki düşüncenin açıklanması ve o düşüncenin bir mecrada değil farklı mecralarda tartışılması oluşabilecek özgür toplulukların varlığıyla eşgüdümlüdür. Özgür bir alanın varlığı bireyin o toplumda söz sahibi olmasına olanak sağlayacaktır. Dernekler sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirildiğinde müzakere sürecinin bir parçası olarak kendini gösterebilecektir. Çoğulcu ve katılımcı bir toplumda her bireyin koşulsuz katılabileceği ve söz sahibi olabileceği bir derneğin varlığı kuşkusuz ki özgürlük alanında atılabilecek iyi adımlardan birisidir.

4.1.1.12. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı

34. maddede yapılan değişiklikle, genel sınırlandırma sebepleri “milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” maddeye eklenmiştir. Maddenin, yer ve güzergâh tespitine ilişkin ikinci fıkrası ile belli durumlarda bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün yasaklanabilmesine veya ertelenebilmesine ilişkin dördüncü fıkrası çıkarılmıştır (Özbudun, 2002:20).

Yapılan düzenlemeyle demokratikleşme yolunda önemli bir adım atılarak, gerek sivil toplum kuruluşları gerekse toplumun siyasi etkinliği arttırılmaya çalışılmıştır. Hak arama ya da karşı çıkma veya karar alma sürecinde yer bulma açısından yapılan eylemlerin keyfi kısıtlamaya gidilmeksizin daha özgürlükçü bir ortam sağlanması ile çoğulcu ve müzakereci bir söylemin dile getirilmesi açısından

düzenlemenin yerinde olduğu fakat yetersiz olduğu kendini göstermektedir. Anayasanın yine 34. maddesinde “Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir” denilmekte ise de bu hakkın sebepler ileri sürülerek kısıtlanmaya çalışılması yapılmak istenen düzenlemeyle tezatlık oluşturmaktadır. Her ne kadar demokratik düzenlemeden söz edilmek istense de ortada olan tezatlık devam ettiği sürece düzenleme her daim eksik kalmaktadır.

4.1.1.13. Hak Arama Hürriyeti

Değişiklikler kapsamında Anayasanın 36. maddesi “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı-davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” şeklinde değiştirilmiştir (Tülen, 2001:215). Değişikliğin oluşumuyla hem adil yargılanma anayasal güç kazanmış hem de AIHS madde 6 ile uyum sağlanarak, hukuk devleti olma yönünde önemli bir adım atılmıştır.

Anayasa ve hukukun üstünlüğü benimsenmiş ve devlette hak aramanın doğal bir hak olması yani anayasayla düzenlenmiş bir hak olması gerekmemektedir. Anayasa ve hukukun üstünlüğü var olan bir toplumda birey her şeyin üstünde ve kanunlar önünde eşit olmalıdır. Bu eşitlik sosyal sınıf, cinsiyet, ırk, inanış vb. gibi farklılıklarla bozulamaz. Doğal hak olması gereken bir hakkın anayasayla düzenlenmesi bireyin kazandığı olumlu bir gelişme değildir. Düzenlemeyle demokratik bir gelişme sağlanmışsa da aslında bu bir eksikliğin giderilmesidir.

4.1.1.14. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar – Ölüm Cezası

Anayasanın 38. maddesinde yapılan değişiklikle, savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemeyeceği öngörülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ek 6 numaralı protokol, ölüm cezasının kaldırılmasını öngörmektedir. 6 numaralı protokol, üye devletlere, savaş ve yakın

savaş tehdidi durumlarında ölüm cezasını muhafaza etme yetkesini vermektedir. Ancak terör suçlarının istisna edilmesi, sözü geçen protokolde ve Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin mevzuatında yer almamaktadır. Bu hususların hedefinde Anayasanın 38. maddesinde yapılan değişiklikle olumlu bir adım atılmış görülmektedir (İzgi, 2002).

Bireyin toplumda söz sahibi olabilmesi öncelikle yaşam hakkının varlığından geçmektedir. Bireyin yaşam hakkının elinden alınması öncelikle bireyin susturulması daha sonrada toplumun susturulması demektir. Bireyin gerçekleştirdiği özürden dolayı sadece onu yargılayacak sistem önünde değil, her ortamda daima kendini savunmaya hakkı vardır. Bu bağlamda bireyin bir suçtan dolayı ölüm cezasının tamamen kaldırılmasıyla yaşam hakkı hiçbir şekilde yok edilemeyecektir. Yaşam hakkının daimi olmasıyla, birey kısıtlı olsa bile dolaylı söz sahibi olma hakkına sahip olacaktır.

4.1.1.15. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Temel Hak ve Hürriyetlere ilişkin 40. maddenin 2. fıkrasına “ Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır” ibaresi eklenmiştir (Gözler, 2002:336). Bireyler güvenliklerini ve doğal haklarını güvence altına almak için devleti kendi elleriyle kurmuşlardır. Bireyin oluşturduğu bir yapıda bireyin ne yapacağını bilmemesi kadar karmaşık bir durumdan bahsedilemez. Devlet kendini oluşturan bireyin haklarını savunmalı ve hiçbir karışıklığa meydan vermeden onun bütün haklardan yararlanmasına olanak sağlamalıdır. Anayasada yapılan değişiklikle bireyin devlet içinde oluşturulan yapıda ne yapacağı ve hakkını nasıl kullanacağı düzenlenmiştir.

4.1.1.16. Ailenin Korunması

Anayasanın 41. maddesinde yapılan değişiklikle maddeye kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik olarak “Aile Türk toplumunun temelidir” hükmünün arkasına “ ve eşler arasında eşitliğe dayanır” ibaresi eklenmiştir (Gökçe, 2002:538-

539). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin bir gerekliliği olarak görülen bu düzenleme sonrasında demokratik bir topluma ulaşmada Türkiye'nin attığı önemli adımlardan biri olduğu görülmektedir. Bir toplumda kişileri cinsiyet ayrımına tabi tutmak ötekileştirmek anlamına gelir. Ötekileştirilmiş bir toplumda homojen yapıdan söz etmek imkânsızdır. Bu da çoğulcu bir müzakere sonucunu baltalar niteliktedir. Ailenin korunmasına yönelik yapılan değişiklik yetersiz olsa da düzenleme kapsamında eşitlik vurgusunun yapılması demokratik bir yönelim olarak kabul edilmektedir.

4.1.1.17. Kamulaştırma

Kamulaştırma ile ilgili 46. maddede, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların gerçek karşılıklarının ödenmesi şartı ile kamulaştırma yapılabileceği, kamulaştırma bedellerinin taksitlendirilmesi ve herhangi bir sebeple ödenmemesi hallerinde, taşınmaz sahibinin kayıplarının, “ kamu alacakları” na uygulanacak en yüksek faiz miktarıyla telafi edileceği ve kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedelinin nakden peşin olarak ödenmesini öngören değişiklikler yapılmıştır (Tülen, 2001:221).

Bireyin özgürlüğüne yönelebilecek en büyük tehdit ve zorluk devletten kaynaklanmaktadır. Bu sebepten devletin bireylerin özgürlüğünü görmezden gelmesi, yok eden bir despot olması önlenmelidir. Bunu gerçekleştirmek içinse devletin birey için var olduğuna inanmak ve onu sınırlamak gerekmektedir. Devlet insanların mallarına ve sivil haklarına tecavüz etme yetkisine sahip değildir. Devlet insanların özgürlüğünü sağlamak zorundadır. Bu kapsamda, anayasanın 46. maddesinde yapılan değişiklikler, mülkiyet hakkının korunmasını güçlendirici niteliktedir. Otoritenin kişi mülkiyeti üzerinde sonsuz bir güce sahip olması kişinin otoriteye mutlak itaatini beraberinde getirir. Yapılan düzenlemeyle otoritenin hakim kıldığı kişinin mülkiyeti üzerindeki etkisinin azaltılması ve kişi özgürlüğünün artırılmasına çalışılmıştır.

4.1.1.18. Çalışma Hakkı ve Ödevi

49. maddede yapılan değişiklikle 2. fıkrada bulunan “çalışanlar” kelimesinden sonra “ve işsizleri” ibaresi getirilerek, Devlet’e çalışanlar yanında işsizleri de koruma görevi verilmiştir (İzgi, 2002:555). Devlet kendisi için çalışan kişileri korurken geri kalan çalışmayan kişileri korumaması ya da kendi haline bırakması, bırakılan kesimin ötekileştirilmesi anlamına gelebilir. Ötekileştirilmiş bir grubun varlığı ise söz sahibi olma halinin yokluğuyla açıklanabilir. Çalışanların yanında işsizlerin korunması da demokratik bir çabadır.

4.1.1.19. Sendika Kurma Hakkı

Anayasanın 51. maddesinde yapılan değişiklikle, “işçiler ve işverenler” ibaresi, “çalışanlar ve işverenler” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin sendika kurma hakları, anayasal temele kavuşturulmuştur. 13. maddeden çıkarılan genel sınırlama nedenleri sonucunda, 51. maddeye “ millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” özel sınırlama sebepleri getirilmiştir (Özbudun, 2002:22).

51. maddede yapılan başka bir değişiklikle maddeden, herhangi bir işyerinde çalışabilmenin, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamayacağı ve işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranacağı yolundaki fıkralar çıkartılmıştır. Bir ülkede yaşayan insanların çalıştıkları ya da bağlı bulundukları bir yerde kendilerini ilgilendiren tüm faaliyetlerde etkin bir katılım ve söz sahibi olmasında sendikal faaliyetlerin rolünün büyük olduğunun kanaatiyle sendikal faaliyetlerdeki değişimlerin olumlu olduğu kabul edilebilir.

4.1.1.20. Türk Vatandaşlığı

66. maddenin 2. fıkrasının 2. cümlesinde yer alan “Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.” hükmü madde

metninden çıkarılmıştır. “Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk’tür” demek suretiyle AIHS Ek 7. No’lu Protokol madde 5, AIHS Ek 12 No’lu Protokol madde 1 ile uyum sağlanmıştır (Tülen, 2001:226-227). Bir kişinin anne veya babasından birinin yabancı olması o kişinin de yabancı olması yani Türk vatandaşı sayılmaması ülke hakkında söz sahibi olma yeteneğini ortadan kaldırır niteliktedir. Değişiklik neticesinde Türk anne veya babadan doğan kişi vatandaşlık hakkını doğrudan kullanmış olacaktır. İnsanı bir amaç olarak ele aldığımızda onun bir araç olmadığı kabul edilir. İnsan akıl sahibi olmasıyla üstünlüğünü kazanır. Bütün sosyal, siyasal ekonomik eylemler ve davranışlar bireyler tarafından gerçekleştirilir. Bireyin öncül olduğu bir toplumda onun söz sahibi olmasının bazı nedenlerle engellenmeye çalışılması kabul edilebilir değildir. Anayasal değişiklik sonrasında bireye kazandırılan söz sahibi olma özelliği olumlu bir gelişmedir.

4.1.1.21. Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları

Anayasanın 67. maddesinde yapılan değişiklikle, taksirli suçlardan hüküm giyen, ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülere oy kullanma hakkı tanınmıştır (Gökçe, 2002). Taksirle suç işlemiş olup hüküm giyenlere oy hakkı sağlanması demokratik sürece katkı sağlayıp, demokratik katılımın çoğalması anlamına gelmektedir. Böylece demokrasi açısından katılım arttırılmaya çalışılmıştır.

4.1.1.22. Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar

Siyasi partilerin uyacakları esasları düzenleyen 69. maddenin altıncı fıkrası 1995 yılında yapılan değişiklikle “bir siyasi partinin 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir” hükümlerine yer verilmiştir. 12.08.1999 tarihinde kabul edilen 4445 sayılı kanunla yapılan değişiklikle, “odak” olma durumu tanımlanmış, ancak bu hüküm Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. 2001

yılında yapılan Anayasa değişikliği ile odak olma durumunun tanımı, iptal edilen hükme benzer bir şekil aldırılarak bu sefer Anayasa hükmü haline getirilmiş ve siyasi partilerin kapatılması bir nebze olsun zorlaştırılmıştır (İzgi, 2002:733).

2001 yılında yapılan değişiklikle, “bir siyasi parti bu nitelikteki fiilleri o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açık benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarının kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır” hükmü getirilmiştir.

69. maddede yapılan bir başka değişiklik, siyasi partilerin temelli kapatılması yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre, ilgili siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılabileceğinin hükme bağlanmasıdır. Siyasi partilerin kapatılması hususuyla ilgili olarak 69. maddede gerçekleştirilen son yenilik ise, siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları, devlet yardımlarından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamalarının madde metninde ifade edilen esaslar çerçevesinde kanunla belirleneceğine ilişkin düzenlemedir (Hakyemez, 2002:563).

Siyasi partilerin kapatılması rejimine yönelik Anayasanın 149. maddesinde yapılan bir değişiklik ile Anayasa Mahkemesinin parti kapatmasında 2/3 çoğunluk yerine 3/5 çoğunluk sağlaması öngörülmüştür. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu birçok parti kapatma kararlarından dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı davranışlarda bulunduğu kararını vermiştir. Bu kararlarda, siyasi partiler demokratik düzenlerin temel taşlarından biri olduğundan, demokratik olma vurgulanarak, demokrasi ilkesi ve hukuk devleti olma özellikleri üstünde durulmuştur. Anayasa’da yapılan bu düzenlemelerin hukuk devleti ve demokratik devlet olma açısından önemli olduğu ile

bir anlamda her istendiğinde siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılarak demokrasinin kesintiye uğramasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4.1.1.23. Dilekçe Hakkı

Anayasanın 74. maddesinde yapılan değişiklikle dilekçe hakkı, “karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar” a da tanınmıştır (Gökçe, 2002:544). Avrupa Birliğine yönelmiş, Batı’nın değerlerini hedeflemiş bir toplumda dilekçe hakkının ülkede oturan yabancılara tanınması insan hakları ve demokrasi açısından olumlu bir gelişmedir.

4.1.1.24. Milli Güvenlik Kurulu

Anayasanın 118. maddesinde yapılan değişiklikle Milli Güvenlik kurulunun tavsiye edici rolü ön plana çıkarılmıştır. Buna göre, “Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir” hükmü getirilmiştir (Özbudun, 2002:25). Milli Güvenlik Kurulu gibi devlet organının, danışma işlevini görebileceği, aldığı kararların tavsiye kararı niteliğinde olabileceği, son sözü demokratik yönetimlere uygun olarak seçilmişlerden oluşan Bakanlar Kurulunun verebileceğinin tespitiyle bu yönde yapılan değişik demokrasinin uygulanmasında ve pekişmesinde etkin rol oynamıştır.

Avrupa Birliği’nin etkisiyle yapılan 2001 yılı anayasa değişiklikleri sayesinde demokratikleşme adına Avrupa Birliğinin çizdiği yolda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle 1999 Helsinki zirvesi ile başlayan olumlu gelişmeler Türkiye’ye yüksek motivasyon sağlamış ve yıllarca gerçekleştirilemeyen bu adımlar AB üyeliği motivasyonu ile çok kısa bir sürede yerine getirilmeye çalışılmıştır.

4.1.2. Yeni Türk Medeni Kanunu

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren yeni Türk Medeni Kanunu ile, eşlerin oturacakları konutu birlikte seçebilecekleri, evlilik birliğini eşlerin beraberce

yürüteceği, eşlerin, aile giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile katılacakları, evlilik birliğinin eşlerin birlikte temsil edeceklerini, eşlerden her birinin, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda olmadığı, evlenen kadının, isterse kocasının soyadının önüne kendi kızlık soyadını veya sonradan edindiği soyadını birlikte kullanabileceği, eşlerden biri diğer eşin açık rızası bulunmadıkça aile konutu ile ilgili kira sözleşmesini fesih edemeyeceği gibi değişiklikler getirilmiştir (Günergök, 2002).

Erkek egemenliğinin uzun yıllar hüküm sürdüğü bir toplumda kadının hakları ikinci planda tutulmuş ya da hiç sayılmamıştır. Bir toplumda oluşturulmak istenen grup ya da toplulukların homojen bir yapı içerisinde işlerlik kazanması o toplumun demokrasi yolunda atacağı ilk adımlardan birisidir. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için yapılan bu değişiklikler, çoğulcu ya da katılımcı yöntemde ayrılıkları en aza indirerek toplam memnuniyeti artırıcı etki sağlayabilecektir.

4.1.3. Uyum Yasa Paketleri

4.1.3.1. Birinci Uyum Paketi

6 Şubat 2002 tarihinde kabul edilen birinci uyum paketi ile TCK'nın 159 ve 312. maddeleriyle TMK'nın 7. ve 8. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle hapis cezası süreleri düşürülmüş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri alanına giren suçlarda en fazla 15 gün olan gözaltı süresi 4 güne indirilmiştir. Özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığına güvence getirilmeye çalışılmıştır (Belgenet, 2002a).

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda uygulanan en fazla 15 günlük gözaltı süresinin en fazla 4 günle sınırlandırılması kişi hürriyeti bakımından olumluluk göstermektedir. Kişinin suç işlemiş şüphesiyle özgürlüğünün geçici olarak kısıtlanması ve mahkeme önüne çıkıncaya kadar geçen sürenin çok uzun olması kişinin olağan hayatla bağlarının kopmasına sebebiyet vermektedir. Değişiklik yetersiz olsa da kişinin daha kısa zamanda hürriyetine kavuşması ya da

mahkeme önüne çıkarılması iyileştirici bir gelişmedir. Özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığına güvence getirilmesi, kişi veya toplulukların daha özgürlükçü bir yapı içerisinde kendisini bulmasına ve idame ettirmesine olanak sağlaması yönünde olumlu bir gelişmedir.

4.1.3.2. İkinci Uyum Paketi

26 Mart 2002 tarihinde kabul edilen ikinci uyum paketiyle; Dernekler yasası ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda sınırlamalar azaltılmış, işkence ve kötü muamele sebebiyle AİHM'in hükmettiği tazminatların bu suçları işleyen görevliler tarafından karşılanması hükmü getirilmiştir. Parti kapatılması zorlaştırılmış ve Basın Kanunu'ndaki "yasaklanmış dil" kavramı kaldırılmıştır (Belgenet, 2002b).

2001 yılında Anayasada yapılan değişikliğe paralel olarak bazı kanunlarda değişiklikle gidilmiştir. Yapılan değişiklikle insan onuruna yakışmayacak işkencenin önüne geçilmeye, insanların örgütlendiği derneklerin daha özgürlükçü bir yapıya sahip olması, bir isteğin veya karşı çıkışın dile getirilmeye çalışıldığı toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin keyfi olarak engellenmeye çalışılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kişinin egemenlik içerisinde temsiliyetinin sağlanmaya çalışıldığı siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması ve topluluk içindeki farklı grupların farklı dil kullanmalarının önünün açılması yönünde adımlar atılmış ve bu adımlar demokratikleşme yolunda doğru adımlar olarak kendini göstermiştir.

4.1.3.3. Üçüncü Uyum Paketi

3 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilen üçüncü uyum paketiyle; Anayasa değişikliği çerçevesindeki AİHS'nin 6 no'lu protokolüne uygun olarak, idam cezası Türk Hukuk sisteminden savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılarak, yerine müebbet ağır hapis cezası getirilmiştir. Azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinmelerinin önündeki engeller kaldırılmış, AİHM'in, Türkiye aleyhine verdiği

kararların yeniden yargılama sebebi sayılmasına ilişkin değişiklik yapılmış ve anadilde yayın yapılmasına ilişkin düzenleme hayata geçirilmiştir (Belgenet, 2002c).

Yaşam hakkını ortadan kaldıran ölüm cezası yerine müebbet ağır hapis cezasının getirilmesi kişinin yaşadığı toplumda var olan söz sahipliğini kısıtlıda olsa düşüncesel bakımdan yerine getirebilecektir. Bir toplumda azınlık durumdaki kişilerin oluşturdukları vakıfların mal edinimleri o vakıf ve vakfa tabi kişilerin toplumda yer bulmalarına olanak sağlayabilecektir. AİHM' nin vermiş olduğu kararlar doğrultusunda yeniden bir yargılamanın yapılabileceği yönündeki değişiklikler hak arama hürriyetinin daha etkin kullanılabileceği ve ana dilde yayın yapılabilmenin serbest bırakılmasıyla farklı lehçe ve dil kullanan insan topluluklarının bir arada yaşadığı ortamda etkileşim ve yayılmanın daha etkin yapılabileceği ile değişiklikler demokratikleşme açısından olumludur.

4.1.3.4. Dördüncü Uyum Paketi

2 Ocak 2003'te kabul edilen dördüncü uyum paketiyle; Siyasi Partiler Kanunu'nda değişikliğe gidilmiş bu değişikliklerle, düşüncelerini ifadeden yargılanan kişilerin siyasi partilere üyeliği önündeki engeller kaldırılmıştır. Basın Kanunu'nda gazetecilerin haber kaynaklarını açıklamaya zorlanmaması yönünde düzenleme yapılmış, Dernekler Kanunu'nda derneklerin sadece resmi yazışmalarda Türkçeyi kullanmaları konusunda bir değişiklik getirilmiş, aynı kanunla dernek yayınlarının toplatılması koşulları değiştirilmiş, ayrıca derneklerin yurtdışında şube açma ve yabancı derneklerin Türkiye'de şube açma şartları kolaylaştırılmıştır. Türkiye' de ikamet eden yabancıların dilekçe hakkından yararlanma koşullarının kapsamı genişletilmiştir. Bunun yanında memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanması hakkındaki kanunda işkence ve kötü muameleden yargılanan memurlara verilen cezaların para cezasına çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği yönünde değişiklik yapılmıştır. Aynı zamanda İnsan Hakları Komisyonu'na başvurulara verilen cevap süresi 3 aydan 60 güne indirilmiş ve cemaat vakıflarının mülk edinebilmesi önündeki engeller kaldırılmıştır (Belgenet, 2003).

Siyasi partiler temsil ettikleri birey ve toplulukların düşüncelerini değişik mecralarda açıklayan ve kendi düşüncelerini de aynı zamanda açıklayan ve yayan bir organdır. Dernekler ise grupların oluşturulabileceği yerlerdir ve bu yerlere farklı lehçe ve dil kullanan kişiler üye olabilir. Bu durumun varlığıyla resmi yazışmalar dışında farklı lehçe ve dilleri kullanabilmeleri doğrultusunda yapılan değişiklikler ve paket içerisindeki diğer değişiklikler demokratikleşme çabaları olarak kendini göstermektedir.

4.1.3.5. Beşinci Uyum Paketi

23 Ocak 2003 tarihinde kabul edilen beşinci uyum paketiyle; Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na AİHM kararları doğrultusunda yargılamanın iadesine gidebilme konusunda değişiklikler getirilmiş, daha önce üçüncü uyum paketinde yer almış hükümlerin kapsamı genişletilmiştir. Bu kapsamda; Kesinleşmiş ceza hükümlerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlaline neden olduğu saptandığı takdirde herhangi bir istisnaya yer vermeksizin yeniden yargılama hakkının doğması sağlanmış, Dernekler Kanunu'nda yer alan mülk edinme, gerekli izin prosedürü ve denetime ilişkin hükümlere uymama durumunda uygulanan hapis cezası, para cezasına çevrilmiştir (Belgenet, 2003b). Yapılan değişikliklerle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vermiş olduğu kararlar doğrultusunda bir takım yeni hükümler getirilmiştir. Böylece Avrupa Birliği'nin organlarıyla uyum sağlanmaya çalışılmıştır.

4.1.3.6. Altıncı Uyum Paketi

19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen altıncı uyum paketiyle; Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesi kaldırılmış, mevcut Ceza Kanunu'nun "ağır tahrik" hükümleri ile 462. maddesindeki "namus cinayeti" işleyenlere ceza indirimini sağlayan hükümleri değiştirilmiştir. 12 Eylül öncesi siyasi davalardan ceza alıp hak

mağduriyetine uğramış olanlara yeniden yargılama hakkı yönünde değişiklikler yapılmış, özel televizyonlarla birlikte TRT'nin de Türkçe dışında ana dilde yayın yapmasının önündeki yasal engeller kaldırılarak yayın hakkı güvence altına alınmıştır (Belgenet, 2003c).

Ceza kanununda ve 12 Eylül öncesi siyasi davalardan ceza alarak hak mağduriyetine uğramış olanlara yeniden yargılama hakkı yönündeki değişikliklerle hak arama ve kişi vicdanının rahatlatılması yönünde düzenlemelere gidilmiştir. Kişi hakkının ihlali ve vicdan mağduriyetinin var olması haksızlığın mevcut olduğunu da gösterir. Yapılan değişikliklerle bu haksızlıkların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Türkçe dışında ana dilde yayın yapılmasının önünde engelin mevcut olması toplumda var olan farklı lehçe ve dilleri kullanan grupları ya da bireyleri kendilerini ifadeden yoksun bırakmaya itmektedir. Çoğulcu ya da katılımcı bir sistemde alınacak kararlarda eksik kalan grup veya kişilerin yoksunluklarının giderilmesi babında yapılan değişiklikler demokratikleşme çabası olarak olumludur.

4.1.3.7. Yedinci Uyum Paketi

30 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilen yedinci uyum paketiyle; Türk Ceza Kanunun bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiş, bu değişikliklerle “basılı veya basılı olmayan eser”lerle ilgili suçların oluşumunda bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler kapsam dışına alınmıştır. MGK ve MGK Genel Sekreterliği kanununda yapılan değişikliklerle, MGK Genel Sekreterliği'nin görevleri ve işleyişi Anayasa'nın 118. maddesine uygun hale getirilmiş ana dilde eğitim imkanı kolaylaştırılmıştır. Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle tüzel kişilerin dernek kurabilmesi mümkün hale getirilmiş, sürekli olarak dernek kurma hakkından yoksun olma durumu kaldırılmış, yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin dernek kurabildikleri alanlar genişletilmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda yapılan değişikliklerle toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin ertelenme süreleri indirilmiştir (Belgenet, 2003d). Helsinki ve Kopenhag zirvelerinde alınan kararlar doğrultusunda yapılan değişikliklerle Avrupa Birliği müktesebatına uygun hale

gelinmeye çalışılmış olunmakla yetersiz olsa da yapılan değişiklikler demokratikleşme çabası doğrultusundadır.

4.1.3.7. Sekizinci Uyum Paketi

14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen ve 21 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 8. Uyum Paketi kapsamında; Yüksek Öğretim Kanununda yapılan değişiklikle, Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığı'nca bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine MGK Genel Sekreterliği'nce aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Telsiz Kanununda yapılan değişiklikle, MGK Genel Sekreteri Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılmıştır. Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununda yapılan değişiklikle, yetkili kurula MGK tarafından bir üye seçilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmış, çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle ölüm cezası kaldırılmış ve yerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir (DPT, 2004).

İnsanlar güvenliklerini ve doğal haklarını güvence altına almak için devleti kendi elleriyle kurmuşlardır. Devletin onları tehdit etmek veya özgürlüklerini tehlikeye atmak gibi yetkisi olmamalıdır. Oluşturulan devletin işlerliğinin devamı ve toplumun tüm kesimine eşit bir şekilde hizmet etmesi devlet organlarının Anayasa ve hukukun üstünlüğünü benimsemesine ve kendisine tanınan yetkiler dahilinde kalmasına bağlıdır. Devlet organlarına tanınan yetkilerin ise birey hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı nitelikte olmaması önem arz etmektedir. Devletin içinden çıkan devlet organlarının sanki devletin üstünde bir sistem gibi kendini görmesi doğal akışın tersine bir durumdur. Yapılan değişiklikle devlet organlarının birey hak ve özgürlüklerine saygı göstererek uygun davranması ile anayasa ve hukukun üstünlüğü ilkesinin işlerlik kazanması sağlanmaya çalışılmıştır.

4.1.4. 2004 Yılı Anayasa Değişiklikleri

4.1.4.1. Ölüm Cezasının Kaldırılması

5170 sayılı kanunla kabul edilen Anayasa değişikliği çerçevesinde anayasadan ölüm cezasının çıkarılmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Kanun 4. maddesi bu amaca yönelik olarak düzenlenmiştir. 4709 sayılı anayasa değişikliğiyle Anayasanın 38. maddesinin dokuzuncu fıkrası “Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez” hükmünü içermekteydi. "Suç ve cezalara ilişkin esaslar" başlıklı 38. maddede de "genel müsadere cezası verilemez" hükmü, "ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez" şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca, bu maddenin "vatandaş suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez" ibaresi yerine, "Uluslararası Ceza Divanı'na taraf olmanın getirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez" ibaresi koyulmuştur (Bilir, 2005:232).

Yapılan değişiklikler Anayasanın 15, 17, 38 ve 87. maddelerinde yer alan ölüm cezası ile ilgili hükümler tamamen kaldırılmaktadır. 2001 yılı Anayasa değişikliklerinde belirtildiği üzere, 3.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanunla Anayasanın 38. maddesi “Savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları halleri dışında ölüm cezası verilemez” şeklinde değiştirilmiş. 3/8/2002 tarih ve 4771 Sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun”la çeşitli kanunlardaki ölüm cezası öngören hükümler müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülürken; sadece “savaş ve çok yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen” ölüm cezaları saklı tutulmuş, “terör suçları dahil” diğer suçlarla ilgili öngörülen ölüm cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir. Böylece, bu kanunla terör suçlarına ilişkin ölüm cezaları da kaldırılmak suretiyle, bu konuda Avrupa normlarıyla uyum sağlanmıştır. 2004 yılında yapılan bu son değişiklikle de bir tür bu değişikliklerin devamı olarak anayasanın bazı maddelerinde yer alan ölüm cezası ile ilgili ifadeler temizlenmiştir. Daha önce yapılan değişikliklerle kaldırılan ölüm cezası Anayasa metninden de kaldırılmış olunmaktadır (Bilir, 2005:232-234). Değişikle, 2003 yılında yürürlüğe girmiş olan “Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesi Ek 6 Numaralı Protokol ile uyum sağladıktan sonra ve ölüm cezasının

istisnasız tamamen kaldırılmasını öngören, Ocak 2004'te imzalanan "Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Sözleşmesine Ek 13 Numaralı Protokol" ile de uyum sağlanılmıştır.

4.1.4.2. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Düzenlenmesi

Devlet güvenlik mahkemelerini düzenleyen Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143. maddesi yapılan değişiklikle yürürlükten kaldırılmıştır. Anayasaya göre devlet güvenlik mahkemeleri, "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görev" yapmak üzere kurulmuştur (Gönenç, 2004:2). Bu mahkemeler bu alanda görev yapan ihtisas mahkemeleridir. Ancak görev alanları genişletilmesi ve farklı bir yargılama usulü takip edilmesi neticesinde, olağanüstü yetkileri olan mahkemeler gibi işlev görmüşlerdir. Bu mahkemelerce verilen kararlar ve bu mahkemelerde yapılan yargılama birçok kez Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından adil yargılanma ilkesine aykırı bulunarak eleştirilmiştir. Sonuçta, 18.6.1999 tarih ve 4388 sayılı kanunla Anayasanın 143. maddesinde yapılan değişiklikle, devlet güvenlik mahkemelerinde yer alan askeri üyelerin yerine sivil hakimlerin atanması ilkesi getirilmiştir (Gönenç, 2004:2). Bu değişiklik, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları doğrultusunda yapılmış bir değişikliktir. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, devlet güvenlik mahkemelerinde bakılan davaları, askeri hakimlerin yeterince bağımsız olmadıkları gerekçesiyle "adil yargılanma" ilkesine aykırı bulmuştur. Yapılan değişiklikle adil yargılanma hakkının kullanılması yönünde olumlu bir adım atılmıştır.

4.1.4.3. İfade ve Basın Özgürlüğü

Anayasanın 30. maddesinde yapılan değişiklikle, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhine işlenmiş bir suçtan mahkûm olma durumunda, yasaya uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentilerinin suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt

ve müsadere edilebileceğini ve işletilmekten alıkonulabileceği” ni öngören hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Yeni düzenleme sonrasında, “Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.” şeklinde madde yeni halini almıştır (Bilir, 2005:240). Toplumun örgütlenmesi, örgütlü bir yapının haberleşmesi, düşüncenin açıklanması ve yayılması açısından basın özgürlüğü ve öncesinde ifade özgürlüğü önem arz etmektedir. Basın araçlarının zapt ve müsadere edilmesinin önüne geçilmesi demokratik olma yolundaki bir toplum için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

4.1.4.4. Kadın-Erkek Eşitliği

Anayasasının 10 uncu maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere, “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” şeklinde hüküm getirilmiştir. (Bilir, 2005:239). Bu değişiklik, devlet kadın ve erkeklerin her türden haklar bakımından eşitliğinin gerçekleşmesini sağlamak bakımından yükümlü kılınmıştır. Yani devlete pozitif bir yükümlük yüklenmiştir. Eşitlik, demokratik bir yapının temel taşlarını oluşturduğu varsayımıyla, kişiler arasındaki cinsiyet farklılığı neticesindeki eşitsizlik demokratik yapının kendisine aykırılık göstermektedir. Cinsiyet farklılığının değil hiçbir farklılığın eşitsizlik yaratmaması gerektiği vurgusuyla yetersizde olsa değişiklik demokratikleşme çabası olarak olumludur.

4.1.4.5. Uluslararası Antlaşmaları Uygun Bulma

Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklik maddenin son fıkrasına, “usulüne göre yürürlüğe koyulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalar ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” hükmü getirilmiştir (Gönenç, 2004:3). Anayasanın 90. maddesinde yapılan değişiklik insan

hakları konusunda AB normları yakalanmak istenilmişse de uluslararası yapılan antlaşmaların kanunların önüne geçmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda değişiklik insan hakları ve demokratikleşme açısından pek bir değer ifade etmemektedir.

4.1.4.6. Yüksek Öğretim Kurumundan Askeri Üye'nin Çıkarılması

1980 askeri darbesinin ardından 1982 yılında kabul edilen Anayasada askeri iradenin, sivil yönetim üzerindeki kontrolünü devam ettirici ve sağlayıcı birçok hüküm bulunmaktadır. Bu çerçevede daha önce yapılan anayasa değişiklikleri çerçevesinde önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda İlerleme raporlarında yapılan eleştiriler kapsamında, Yüksek Öğretim Kurumu'ndan askeri üye çıkartılmıştır (Bilir, 2005). Yapılan bu değişikliği idarenin sivilleştirilmesi yolunda bir değişiklik olarak kabul etmek gerekir. Bu düzenleme, sivil-asker ilişkilerinin Avrupa Birliği ülkelerindeki standartlara uygun hale getirilmesi ve idarenin sivilleştirilmesinin sağlanması amacıyla yapılmış bir düzenlemedir.

4.1.5. Yeni Dernekler Kanunu

4 Kasım 2004 tarihinde kabul edilip 23 Kasım 2004 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5253 sayılı yeni Dernekler Kanunuyla; Dernek kurma hakkı genişletilerek, dernek kuruculuğu ve üyeliği ile ilgili kısıtlamalar ve özellikle eski hükümlüler ve çocuklar ile ilgili sınırlamalar kaldırılmıştır. Fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin önceden izin almaksızın dernek kurabilmeleri, 15 yaşını bitiren çocukların çocuk dernekleri kurabilmeleri ve 12 yaşını bitiren çocukların kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilmelerine imkân tanınmıştır. Dernek genel kurullarının üç yılda bir yapılabilmesi, tüzüğün, ikametgâh adresinin, genel kurulun, tüzük ve ikametgâh değişikliklerinin gazetede ilan edilmesi, genel kurullara hükümet komiserinin katılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Dernek organlarına seçilen üyelerle ilgili bildirimin süresi 30 güne çıkarılmış, Derneklerin izinle kurabileceği tesisler yurt, pansiyon ve lokalle sınırlandırılmış ve açılması, işletilmesi ve kapatılmasına

ilişkin düzenlemelerin yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir. Derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette ve işbirliğinde bulunabilmesi kararlaştırılmıştır. Derneklerin denetiminde kolluk kuvvetlerinin yetkileri sınırlandırılmış ve mülki idare amirinin yetkileri açıkça düzenlenmiştir. Dernekler ancak 100 kişiden çok üyeye sahipse ücretli kişiler çalıştırabileceği, yönetim ve denetim kurulu üyeleri dışındaki üyelere ise ücret, huzur hakkı veya başka bir ad altında herhangi bir karşılık ödenemeyeceği kararlaştırılmıştır. Derneklerin vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşlarıyla ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere platformlar oluşturmaya imkan tanınmıştır. Derneklerin yurtdışında temsilcilik ve şube açabilmesi, yurtdışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilmesi ve yurtdışında dernek ve üst kuruluş kurabilmesine imkan tanınmıştır. Bunun yanı sıra, Dernekler Yönetmeliği 31.03.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile dernek ve vakıfların tabi olacakları usul ve esaslar düzenlenerek, yapılacak faaliyetlerde gözetilecek ilkeler belirlenmiş, ayrıca, derneklerin ve şubelerinin kuruluş şartları, yurtdışından yardım alma biçimleri, uluslararası faaliyetlerin içeriği, kamu yararına çalışan dernek statüsünü kazanma gibi ilke ve esaslar belirlenmiştir (ABGM, 2006).

Toplumun değişik kesimlerinin bir çatı altında toplanmasının daha da kolaylaştırılması ve her yaş grubunun bu topluluk içerisinde yer bulması çoğulcu sistem açısından olumlu bir gelişmedir. Bir konudaki düşüncenin açıklanması ve o düşüncenin bir mecrada değil farklı mecralarda tartışılması oluşabilecek özgür toplulukların varlığıyla eşgüdümlüdür. Özgür bir alanın varlığı bireyin o toplumda söz sahibi olmasına olanak sağlayacaktır. Dernekler sivil toplum kuruluşları olarak değerlendirildiğinde müzakere sürecinin bir parçası olarak kendini gösterebilecektir. Çoğulcu ve katılımcı bir toplumda her bireyin koşulsuz katılabileceği ve söz sahibi olabileceği bir derneğin varlığı kuşkusuz ki özgürlük alanının daha da genişlemesi yönünde olumlu bir gelişmedir. Bu bağlamda yapılan değişikliklerle demokratik bir çaba kendini göstermiştir.

4.1.6. Terörle Mücadele Kanunu

Avrupa Birliği hedefi ve uyum yasaları çerçevesinde 2003 yılında kabul edilen 4928 sayılı kanunla 12.04.1991 tarihli Terörle Mücadele Kanununda, terörün tanımının yapıldığı 1. maddesi, terörün finansmanı başlıklı 8. maddesi ve geçici 10. maddesinde değişikliklere gidilmiştir. Terörle Mücadele Kanununda asıl büyük değişikliğe 29.06.2006 tarihinde kabul edilen 5532 sayılı yasayla gidilmiştir. 2006 yılında kabul edilen değişiklik yasasıyla Terörle Mücadele Kanununun 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20. maddelerinde ve Ek madde 2’ de yeni düzenlemelere gidilmiştir (Ermiş, 2008).

Avrupa Birliği hedefi ve uyum yasaları çerçevesinde 2003 ve 2006 yıllarında terörle mücadele kanununda gerçekleştirilen değişikliklerle terörle mücadelenin Avrupa Birliği isteklerine getirilmesi hedeflenmiş olsa da terörle mücadele kanununun birinci maddesinde geçen “Terör; cebir ve tehdit kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir” şeklindeki tanımın çok geniş tutulması ve belirli bir çerçevesinin olmamasıyla, silah kullanılmayan bir yapılanmanın dahi terör suçu içerisine sokulması demokratik olma yolundaki bir düşünceyle bağdaşır özellik göstermediği kanat uyandırmaktadır. Terörle mücadele süreci ve sonrasındaki yargılama makamının bu kanuna atıfla özel yetki kazandırılmış bir mahkeme tarafından yapılması da, söylemlerde demokratikleşme çabası içerisinde bulunduğu, kanunda değişiklik yapan iktidar tarafından dile getirilmiş olursa da mevcut halin demokratikleşmeyle bir bağının olamayacağı aşikardır.

4.1.7. Özel Yetkili Mahkemelerin Kurulması

DGM kavramı hukukumuz da ilk olarak 1970' li yıllarda gündeme gelmiştir. 1961 Anayasasının 136. maddesine 1699 sayılı kanunla DGM'lerin kurulacağı yönünde hükümler eklenmiştir. Bu çerçevede 11.07.1973 tarihinde yürürlüğe giren 1773 sayılı kanunla DGM'ler kurulmuştur. Anayasa mahkemesi 06.05.1975 tarihinde vermiş olduğu kararla DGM'lerin kuruluşuna izin veren yasayı iptal etmiş ve DGM'lerin işleyişi sona erdirilmiştir. 1980 askeri darbesinin ardından dönemin bir takım sosyal ve siyasal şartlarından yola çıkan Anayasa koyucu, 1982 Anayasasının 143. maddesine DGM'lerin kurulması yönünde bir hüküm koyarak 2845 sayılı DGM'lerin kuruluş ve yargılama usulleri hakkında kanun çıkartılmış ve böylece DGM'ler hukuk sistemimize tekrar dahil edilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği hedefi ve uyum paketleri çerçevesinde 1982 Anayasası'nın DGM'leri düzenleyen 143. maddesi 2004 yılında yürürlükten kaldırılmış fakat 5190 sayılı kanunla DGM'lerin yerine özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin ihdası kabul edilmiştir (Keskin, 2005).

Türkiye uyum paketleri çerçevesinde 1982 Anayasası'nın DGM'leri düzenleyen 143. maddesi 2004 yılında yürürlükten kaldırılmış fakat 5190 sayılı kanunla DGM'lerin yerine özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin ihdası kabul edilmiştir. DGM'ler özellikle AB'den gelen yoğun eleştiriler ve AİHM' nin mahkumiyet kararları sonucunda, uyum paketleri içinde kaldırılmıştır. 2004 yılında yapılan değişiklikle Anayasada DGM' leri düzenleyen madde kaldırılmış fakat çıkarılan özel kanunla DGM' ler bir süre daha işlerliğine Anayasal dayanak olmaksızın devam etmiştir. DGM' ler bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılmış fakat yerlerine özel yetkili ağır ceza mahkemeleri kurulmuştur. 2012 yılında yapılan yasal düzenlemeyle özel yetkili mahkemelerde kaldırılmış bunların yerine ise bölge mahkemeleri kurularak neredeyse devlet güvenlik mahkemelerinin devamı sağlanılmaya çalışılmıştır. Kurulan özel yetkili ağır ceza mahkemeleri ve yeni bölge mahkemeleri DGM' lerin bırakmış olduğu işleri ele alarak kalınan yerden devam etmiş ve edecektir. Yapılan bu düzenlemeyle DGM'ler kaldırılmış gibi gösterilerek

AB'den gelecek eleştirilerin önü kesilmeye, AİHM nezdinde tazminat cezaları bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Anayasal ve yasal düzenlemelerle yargılamaların daha adil bir ortamda gerçekleştirilmesi istenirken kapatılan bir yapının yerine benzer işlerliğe sahip bir yapının kurulması ve işletilmesi demokratikleşme perspektifleri açısından değersiz bir düzenlemedir.

4.1.8. Milletvekili Seçilme Yaşının Değiştirilmesi

19 Ekim 2006 tarihinde kabul edilen Milletvekili Seçimi Kanununda değişiklik yapılması hakkında kanunla milletvekili seçilme yaşı otuz yaştan yirmi beş yaşa indirilmiştir (Hürriyet, 2006a). Bir toplumda halkın iradesinin temsiliyet üzerinden sağlanması amaçlanmışken temsil için seçilenlerin, en küçük seçen yaşıyla eşit olmaması adil bir durum değildir. Temsil edeceği toplulukla yaş sınırlamasının getirilmesi mantıklı bir açıklamaya sığdırılamamaktadır. Temsiliyetin en küçük seçen yaşıyla eşit olması gerektiği vurgusuyla değişiklik kapsamında temsilci seçim yaşının düşürülmesi olumlu bir gelişmedir.

4.1.9. 2007 Yılı Anayasa Değişiklikleri

4.1.9.1. TBMM Görev Süresinin Düzenlenmesi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 77. maddesinin birinci fıkrasında geçen “beş” ibaresi “dört” olarak değiştirilmiştir.” Bu değişiklik neticesinde, anayasal tarihimizde 1924 Anayasası'nda kabul edilmiş olan yasama organının görev süresinin dört yıl olması kuralı tekrar benimsenmiştir (Yavuz, 2008:1175). Siyasal söylemlerin sürekli değişti bir ortamda seçim yapan topluluğunda buna bağlı olarak düşüncelerinde değişim söz konusu olmaktadır. Yenilenen toplumda ve seçme kriterini tamamlayan bireylerin seçen topluluğa sürekli dahil olması kısa zaman içerisinde yeni seçimlerin yapılmasını zorunlu bir hal görmektedir. Topluluğun farklılık yaratması, uzun zaman otoritede yer alanlara etki sağlayamaması ve otoriteden istediğini alamamasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple seçim süresinin

kısaltılması farklılaşan seçen topluluğun seçilenler üzerindeki söz sahipliğini arttırabilecektir.

4.1.9.2. Cumhurbaşkanının Niteliklerinin ve Tarafsızlığının Düzenlenmesi

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 101. maddesinde yapılan değişiklikle, Cumhurbaşkanı kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır ve bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkün olabilir. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partilerin ortak aday gösterebileceği kararları alınmıştır (Yavuz, 2008:1177). Seçilmiş temsilciler karar alma mekanizmasını azınlık ve temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir anayasa ile ellerinde tutarlar. Çeşitli kurumsal mekanizmalar aracılığı ile bu anayasal haklar hayata geçirilir. İktidarı düzenleyen kontrol ve denge mekanizmaları, plüralizm ve güçlü sivil toplum kurumları, piyasa ya da karma ekonomi, temel hakları koruyan formal ya da formal olmayan haklar olarak da tanımlanır. Katılımcılık, çeşitli toplumsal çıkarlar arasında kararların uyumlaştırılması yönünde olanaklar sağlaması, alternatifler sunması ve barışı garanti etmesi gibi nedenlerden dolayı tercih edilir. Bu görüşler ışığında iktidarın düzenlenmesi ve katılımcılığın sağlanması açısından yapılan düzenleme yetersizliği ile birlikte olumlu yöndedir.

4.1.10. 2010 Yılı Anayasa Değişiklikleri

4.1.10.1. Kadın-Erkek Eşitliği

Anayasanın 10. maddesinde yapılan değişiklikle, kadın-erkek eşitliği konusunda alınacak tedbirler, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacaktır. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve

yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacak şekilde düzenleme yapılmıştır (Hakyemez, 2010). Devlet, toplum ve birey arasındaki tüm ilişkilerde bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkaran her bireyin vicdan, inanç ve düşünce özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunur. Ayrıca, özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul eden ve özgürlüğü uygun siyasi, hukuki ve iktisadi yapılanmaları savunan fikirler demeti veya esnek bir ideoloji olarak görmelidir. Böylece yapılan değişiklikte başta kadınlar olmak üzere çocuklar, yaşlılar, engelliler ve benzeri değişik toplumsal kesimler açısından pozitif ayrımcılık yapılabilmesi anayasal düzeyde öngörülmüştür.

4.1.10.2. Kişisel Verilerin Korunması

Kişisel verilerin korunmasıyla ilgili olarak Anayasanın 20. maddesinde yapılan değişiklikte, herkes kendisi ile ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahip olmaktadır. Bu hak, kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirmeyi, bu verilere erişmeyi, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etmeyi ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsayacaktır (Hakyemez, 2010). Bireysel özel alan ve piyasa olarak tanımlanan sosyal ve iktisadi sistem müdahalelerden uzak olmalıdır. Burada esas olan, müdahale sonucunda kendiliğinden doğan düzenin zarar görmemesidir. Devlet sınırlanmalı ve icraatlarını bu sınırlı alan içerisinde gerçekleştirmelidir. Devletin, daha fazla alanda hareket etme talebi kendiliğinden doğan düzenin dinamiklerinin negatif yönde etkilenmesi sonucunu doğurur. Devlet, adalet, iç güvenlik ve ulusal savunma gibi alanlarda icraatlarda bulunabilir. Ondan, ortak iyi, kamu yararı, sosyal adalet gibi konularda inisiyatif alması beklenmez. Devletin, adalet, iç güvenlik ve ulusal savunma gibi alanlardaki faaliyeti de çeşitli kurallarla sınırlandırılmalıdır. Devletin, sınırlandırma kuralları onun hukuk devleti veya hukukun hakimiyeti niteliklerine sahip olup olmadığını da gösterir. Yapılan düzenleme sonrasında devletin bireysel hak ve özgürlükler alanındaki olumsuz müdahalesinin sınırlanacağı ön

görülmektedir. Böylece insan hak ve özgürlükleri alanında olumlu bir gelişme sağlanabilinecektir.

4.1.10.3. Yurtdışına Çıkışın Hâkim Kararıyla Sınırlandırılması

Anayasanın 23. maddesinde yapılan değişiklikle, Yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması nedeniyle ve hâkim kararıyla sınırlandırabilecek şekilde değişikliğe gidilmiştir (Hakyemez, 2010). 1982 Anayasasına göre herkes seyahat etme özgürlüğüne sahiptir. Seyahat etme özgürlüğü doğal bir hak olarak kendisini göstermektedir. Doğal haklar devletten önce varolan ve vazgeçilmesi mümkün olmayan haklardır. Bunlar sadece devlete karşı değil, diğer bireylerin ve organize çoklukların tecavüzlerine karşı da korunmalıdır ve onların faaliyet alanlarının da sınırını çizmelidir. Devlet, bireyin hak ve özgürlüklerini minimum düzeyde sınırlamalı ve sınırlamanın alanı kurallarla belirlenmelidir. Sınırlama kuralları bireysel hak ve özgürlükleri keyfi muamelelerle zedeler nitelikte olmamalıdır. Bireyin oluşturduğu devletin organları arasında bulunan idari bir yapının keyfi sayılacak sebeplerle bireyin özgürlüğünü kısıtlaması kabul edilebilir bir faaliyet değildir. Anayasada yapılan düzenleme ile bireyin özgürlük alanının daraltılması yönündeki keyfi müdahalelerin önüne yargısal kararlarla geçilmeye çalışılmıştır. Düzenleme kısıtlamayı tamamen ortadan kaldırmamış sadece alanını kısıtlamıştır. Böylece bu düzenleme kısmi olumlu düzenlemedir.

4.1.10.4. Birden Fazla Sendikaya Üye Olma Ve Memura Toplu Sözleşme Hakkı

Anayasanın 53. maddesinde yapılan değişiklikle, Aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunabilecektir. Memurlara ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkı tanınmıştır. Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde, taraflar Kamu Görevlileri Kuruluna başvuracaklardır. Kurul kararları kesin ve toplu sözleşme hükmündedir. Toplu sözleşme emeklilere de yansıtılmıştır. Memurlara verilen uyarma ve kınama cezaları yargı denetimine

açılmıştır (Hakyemez, 2010). Devlet demokratik bir biçimde örgütlenmelidir. Demokrasinin asıl anlamı kamuoyuyla oluşan ve ona karşı sorumlu olan bir yönetim şeklidir. Siyasal iktidarın kendi temsilcilik niteliğini sürekli irdelemesi yani kamuoyu desteğine sahip olup olmadığını bilmesi sorumluluk ilkesiyle tanımlanabilir. Kamuoyu serbest ve açık oluşmalıdır. Halkın düşüncelerini açıkça ve serbestçe açıklayabilmesi ise katılım, söz ve oy hakkı olanaklarıyla gerçekleşir. Ve kamuoyunun diğer kesimleri arasında çekişmeler olması durumunda esas olanın çoğunluk kararları olmasıdır. Devlet organı içerisinde yer olan bir kesimin düşüncelerini açıkça ve serbestçe söyleyebileceği ve yayabileceği bir mecranın varlığı ve o mecra içerisinde yer alabilmesi özgürlükçü bir gelişmedir.

4.1.10.5. Kamu Denetçiliği

Anayasanın 74. maddesine eklenen fıkra ile, “Kamu Denetçiliği Kurumu” (ombudsmanlık) oluşturulmuştur. Kurum, TBMM Başkanlığına bağlı olarak kurulmuş ve idarenin işleyişi ile ilgili şikâyetleri inceleyecektir. Kamu baş denetçisini, TBMM gizli oyla ve 4 yıl için seçilecek şeklinde hüküm getirilmiştir (Hakyemez, 2010:393).

Mevcut değişiklikle temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında önemli bir görev ifade edebilecek olan Kamu Denetçiliği Kurumunun getirilmiş olması önemli bir yenilik olarak görülmelidir. Anayasanın 74. maddesine eklenen fıkralar ile herkesin kamu denetçisine başvurma hakkına sahip olduğu ve bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumunun idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceleyeceği öngörülmektedir. Ardından Kamu Baş denetçisinin TBMM tarafından seçiliş usulü düzenlenmiştir. Batılı ülkelerin çoğunda “ombudsmanlık” olarak bilinen Kamu Denetçiliği Kurumunun getirilmiş olması temel hak ve özgürlüklerin korunması noktasında gösterilen hassasiyeti ifade etmesi açısından olumlu bir yeniliktir.

4.1.10.6. Milletvekilliğinin Düşürülmesi

Milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili Anayasanın 84. maddesinin son fıkrası kaldırılmıştır. Bu fıkra da partisinin temelli kapatılmasına beyan veya eylemleri ile sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin düşürülmesi uygulaması kaldırılmıştır şeklinde düzenleme yapılmıştır (Hakyemez, 2010). Halk iradesiyle seçilmiş halk temsilcisinin atanmış bir yapı tarafından yok sayılması halkın iradesinin de yok sayılması olarak değerlendirilmekle düzenleme sonrasında halk iradesinin kesin kılınması ve devamının sağlanması demokratikleşme yolunda atılan olumlu bir adımdır.

4.1.10.7. Yüksek Askeri Şura Kararlarına Yargı Yolu

Anayasanın 125. maddesinde yapılan değişiklikle, Yüksek Askeri Şura'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliliğe ayırma hariç, her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. İdari yargı, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olacak, “yerindelik denetimi” yapılamayacaktır. (Hakyemez, 2010:394). İnsanlar güvenliklerini ve doğal haklarını güvence altına almak için devleti kendi elleriyle kurduklarına göre, devletin onları tehdit etmek veya özgürlüklerini tehlikeye atmak gibi yetkisi olmamalıdır. Devlet doğal haklar ve doğal hukuktan kaynaklanan hakları çiğnerse meşruiyetini yitirir. Kanunların evrensel hukuk ilkelerine uygun olması gerekir. Kanun insanı evrenselleştirir ve kanun ile belirli kişi veya grupların keyfi olarak hak mahrumiyetine maruz bırakılması olduğu kadar, belirli kişi veya gruplara keyfi ayrıcalık veya avantaj sağlanması da yasaklanır. Bütün toplumsal ve ekonomik ilişkilerde hukukun üstünlüğü devletteki vatandaşların gerçek eşitliğini, gelişmek ve onurlu yaşamak için eşit olanaklar sağlamalıdır. Bu bağlamda birey hakkında verilen bir karara karşı yargı yolunun açık olması olumlu bir gelişmedir.

4.1.10.8. Askeri Yargının Görev Alanının Yeniden Belirlenmesi

Anayasanın 145. maddesinde yapılan değişikliklerle, Askeri yargının görev alanı yeniden belirlenmiştir. Askeri yargı, askeri ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülecektir. Askeri mahkemeler, asker kişiler tarafından işlenen askeri suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli olacaktır. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar, her durumda adliye mahkemelerinde görülecektir. Siviller, savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacak şeklinde hüküm getirilmiştir (Hakyemez, 2010). Özel nitelikli olarak işlerliğini sürdürdüğü değerlendirilen askeri mahkemelerde asker olmayan kişilerin yargılanması ve çeşitli cezalara çarptırılması adil yargılanma hakkının ihlali olarak görülmekte ve yapılan değişiklik ile olumlu bir adım atılmış olursa da demokratikleşmeyle bağı çok zayıf kalmıştır.

4.1.10.9. Anayasa Mahkemesinin Yapısı

Anayasanın 145. maddesinde yer alan Anayasa Mahkemesinin yapısıyla ilgili düzenlemeyle Anayasa Mahkemesi yeniden yapılandırılmıştır. 11 asıl 4 yedek üyeli Anayasa Mahkemesi, 17 asıl üyeden oluşturulmuştur. Anayasa Mahkemesinin mevcut yedek üyeleri “asıl üye” sıfatını kazanmıştır. Anayasa Mahkemesine kişisel başvuru yapılabilecek. TBMM, 2 üyeyi, Sayıştay Genel Kurulunun her üyelik için göstereceği 3'er; 1 üyeyi ise baro başkanlarının avukatlar arasından göstereceği 3 aday arasından gizli oyla seçecektir. Cumhurbaşkanı; 3 üyeyi Yargıtay, 2 üyeyi Danıştay, 1 üyeyi Askeri Yargıtay, 1 üyeyi Askeri Yüksek İdare Mahkemesince her üyelik için gösterilecek 3'er aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere 3 üyeyi ise YÖK'ün kendi üyesi olmayan yüksek öğretim kurumları öğretim üyeleri arasından göstereceği 3'er aday içinden seçecektir. Cumhurbaşkanı, 4 üyeyi de üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, 1. sınıf hâkim ve savcılar ile en az 5 yıl

raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından belirleyecek şekilde düzenlemeye gidilmiştir (Hakyemez, 2010).

Değişiklik kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 148 inci maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinin sonuna “ve anayasa şikâyeti başvurularını karara bağlar” ibaresi eklenmiş, aynı maddenin altıncı fıkrası “Yüce Divan kararlarına yeniden inceleme başvurusu yapılabilinecektir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir”. Karşı karar şeklinde değiştirilmiş maddeye ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar eklenmiş ve devamındaki fıkralar buna göre teselsül ettirilmiştir (Hakyemez, 2010:397).

“Herkes, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki anayasal hak ve özgürlüklerden birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla ve kanun yollarının tüketilmiş olması şartıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa şikâyetinde kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz. Anayasa şikâyetine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir” şeklinde yeni hükümler getirilmiştir (Hakyemez, 2010:398).

Anayasa Mahkemesinin yapısına ilişkin diğer bir değişiklik ise Anayasanın 149. maddesinde yapılmıştır. Düzenleme sonrasında Anayasa Mahkemesi iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışacaktır. Bölümler, başkanvekilinin başkanlığında 4 üyenin katılımıyla toplanacaktır. Genel Kurul ise mahkeme başkanının veya başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az 12 üye ile toplanacaktır. Bölümler ve genel kurul, kararlarını salt çoğunluk ile alacaktır. Siyasi partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara genel kurul bakacaktır. Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliğinin iptali ile siyasi partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına toplantıya katılan üyelerin üçte ikisinin oyuyla karar verebilecektir. Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanacaktır. Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinden inceleyecektir. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilecektir. Mahkeme, gerekli gördüğü hallerde

sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilecek, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasi partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinleyecektir (Hakyemez, 2010).

Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile 4 yıl için bir başkan ve iki başkanvekili seçilecek. Görev süresi bitenler yeniden seçilebilecektir. Anayasa Mahkemesi üyeleri 12 yıl için seçilecektir. Bir kişi iki defa üyeliğe seçilemeyecektir. 12 yıldan önce yaş sınırını dolduran üye emekliye ayrılacak şeklinde düzenleme yapılmıştır (Hakyemez, 2010). Bu düzenlemeyle yüksek yargı içerisindeki çekişmelerin ve verilecek kararların daha doğru ya da daha tarafsız verilebileceği öngörülmektedir.

4.1.10.10. Yüce Divan

Anayasada yapılan değişiklikle, Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanacak. Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilecek. Genel Kurul'un yeniden inceleme sonucu verdiği kararlar kesin olacaktır. Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyeleri için “hakimlik teminatı” geçerli olacak şeklinde düzenleme getirilmiştir (Hakyemez, 2010:398). Bu düzenlemeyle halkın bir kazanımı olmayacak, bürokrasi kazanç sağlayacak ve demokratik sistemin de bir kazancı olamayacaktır.

4.1.10.11. HSYK' nın Yapısı

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırmayla, HSYK' nın 7 olan üye sayısı 22'ye, 5 olan yedek üye sayısı ise 12'ye çıkarılmıştır. HSYK 3 daire halinde çalışması planlanmıştır. Adalet Bakanı, HSYK Başkanlığı görevini sürdürecektir. Adalet Bakanlığı Müsteşarı da kurulda yer almaya devam edecektir. Kurul'un 4 asıl üyesi, yüksek öğretim kurumlarının hukuk

dallarında görev yapan  ğretim  yeleri ve avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca; 3 asıl ve 3 yedek  yesi Yargıtay  yeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca; 2 asıl ve 2 yedek  yesi Danıştay  yeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca; 1 asıl ve 1 yedek  yesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi  yeleri arasından; 7 asıl ve 4 yedek  yesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hakim ve savcılar arasından adli yargı hakim ve savcılarınca; 3 asıl ve 2 yedek  yesi idari yargı hakim ve savcılar arasından idari yargı hakim ve savcılarınca dört yıl için seçilecektir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilecektir. Kurul'un “meslekten çıkarma” cezasına ilişkin kararlarına itiraz edilebilecek, ancak diğ r kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamayacaktır. HSYK' nın mevcut asıl ve yedek üyelerinin görevleri seçildikleri sürenin sonuna kadar devam edecek şeklinde yeni düzen getirilmiştir (Hakyemez, 2010). Adil yargılama yapacak mahkemelerde görev yapacak kişilerinde adil bir yapı içerisinden bu yerlere gelmesi önem arz etmektedir. Kişi hak ve hürriyetlerinin kaybedileceği çok yer varken kaybedilen hak ve hürriyetlerin kazanılacağı yerlerden biriside yargının kendisidir. Yargı sistemini yakından ilgilendiren bu değişiklik işler bir vaziyet göstermekle eksiklikler içerse de olumlu adım atılmıştır.

4.1.10.12. Geçici 15. Maddenin Kaldırılması

Anayasa değişikliği kapsamında 12 Eylül dönemindeki Milli Güvenlik Konseyi  yeleri ile bu dönemde kurulan hükümetler ve Danışma Meclisi'nde görev alanların yargılanmasını önleyen geçici 15. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır (Hakyemez, 2010). Kanunların evrensel hukuk ilkelerine uygun olması gerekir. Kanun insanı evrenselleştirir ve kanun ile belirli kişi veya grupların keyfi olarak hak mahrumiyetine maruz bırakılması olduğu kadar, belirli kişi veya gruplara keyfi ayrıcalık veya avantaj sağlanması da yasaklanır. Bireyin doğal hakkının sınırlandığı bir durumda Anayasa kullanılarak sınırlama yapanların dokunulmaz bir zırha b r nd r lmeleri kabul edilebilir değildir. Düzenleme ile Anayasal dokunulmazlığa

büründürülenlere yargı yolunun açılması tüm bireyler arasında eşitlik ilkesinin işlerliğine bir artı kazandırmıştır.

Anayasal değişiklikleri ve ilgili yasal düzenlemeleri genel olarak ele aldığımızda, demokratikleşme yönünde 2001 yılında Anayasanın “siyasal haklar ve ödevler kısmında yapılan değişikliklerle taksirli suçlardan hüküm giymiş olanlara oy kullanma hakkının tanınması, çoğulcu ve katılımcı demokrasinin önündeki bir engelin kaldırılması açısından olumlu bir gelişmedir. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin olarak kapatma kararının yanı sıra, dava konusu fiilin ağırlığına göre, kısmen veya tamamen devlet yardımından mahrum bırakılma müeyyidesi öngörülerek katılımcı demokrasinin canlı tutulması amaçlanmıştır. 1 Ocak 2002 yılında kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunun ile çoğulcu ya da katılımcı yöntemde ayrılıkları en aza indirerek toplam memnuniyeti artırıcı etki sağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda kabul edilen 8 adet uyum yasa paketleriyle de Anayasal düzeyde yapılan değişikliklere yasal düzeyde yer bulundurulmaya çalışılmış. Bu düzenlemelerle devlet organlarının birey hak ve özgürlüklerine saygı göstererek uygun davranmasıyla anayasa ve hukukun üstünlüğü ilkesinin işlerlik kazanması amaç edinilmiştir.

2004 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle, insan hakları ve demokratikleşme alanlarında ilerleme sağlanmıştır. Anayasadan ölüm cezasının çıkarılması ile kuşkusuz insan haklarının en önemli çekirdeklerinden birini oluşturan yaşama hakkı garanti altına alınmış ve sağlamlaştırılmıştır. İfade ve basın özgürlüğü hususunda yapılan değişiklikler olumlu olmakla birlikte 26. ve 28. maddelerdeki ölçüsüz sınırlama sebeplerinin muhafaza edilmesi, bu alanda yapılan değişikliğin etkisinin fazla olmamasına yol açabilir nitelikte kalmıştır. Ayrıca 160. maddede yapılan değişiklikle silahlı kuvvetler harcamaları Sayıştay’ın denetimine alınmıştır. Böylece asker-sivil ilişkilerinde önemli değişiklik gerçekleştirilmiş, silahlı kuvvetlerin harcamalarının şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine uygun hale getirilmesi sağlanarak asker-sivil ilişkileri AB’nin istediği seviyeye getirilmeye çalışılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında AB’ye uyum çerçevesinde temel hak ve

özgürlükleri içeren düzenlemeler hususunda usulüne uygun olarak yürürlüğe konan uluslararası mevzuatla, iç mevzuatımız arasında uyumsuzluk çıktığında uluslararası antlaşma hükmü geçerli olacaktır. Bu hüküm kuşkusuz ki insan hakları ve demokrasinin korunması ve gerçekleştirilmesi hususunda önemli ve olumlu bir gelişmedir. Yapılan değişikliklerle düşünme ve düşündüğünü yayma özgürlüğünün artırılması ve çoğulcu bir toplumun oluşturulması yönünde gelişme çabaları gösterilmeye çalışılmıştır.

2004 yılında yapılan diğer bir değişiklikle DGM' ler kaldırılmış fakat yerlerine özel yetkili mahkemeler kurularak kapatılan kurumların sadece isimleri değişmiş işlerliği birkaç değişiklik dışında aynen devam ettirilmiştir. Bu değişikliğin öncesinde ve sonrasında Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Avrupa Birliği normlarına uyum sağlanılmaya çalışılmışsa da terör kavramının çok geniş tutulması ve bu suçların özel yetki ile donatılmış mahkemelerce görülmesi değişikliklerin pek bir işe yaramadığı ve amaca hizmet etmediğini gösterir niteliktedir. Yapılan değişikliklerle devlet otoritesinin sınırlandırılması, kişi hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi, devlet organlarının birey üzerindeki etkisinin azaltılması ve adil yargılanma hakkının genişletilmesi öngörülmüşse de bunun pek bir işlerlik kazanmadığı görülmektedir. Devlet güvenlik mahkemelerinde görülen davalar özel yetkili mahkemelerde görülmeye başlanmış eski yapı isim değişikliği ile sürdürülmeye devam edilmiştir. 2012 yılında yapılan değişiklikle özel yetkili mahkemelerde kaldırılarak yerlerine bölge mahkemelerinin kurulması kararlaştırılmış ve böylelikle DGM' lerin görev alanına giren davalara bu seferde bölge mahkemeleri bakacaktır. İktidar yaptığı değişikliklerde demokratikleşmeyi, insan haklarına saygıyı vurgulasa da değişikliklerin eski yapıyla aynı özellikler taşıması ne demokratikleşmeyle ne de insan haklarıyla bir bağlantısı bulunmamaktadır.

2007 yılındaki Anayasa değişikliğiyle, yasama organının görev süresi dört yıl olarak kararlaştırılmış aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıl olarak belirlenerek Cumhurbaşkanı'nı seçme yetkisi halka verilmiştir. Genel seçimlerin dört

yılda bir yapılması halkın temsilciler üzerindeki etkisini arttırıcı bir etken olmuştur. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin beş yıla indirilmesi ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması halkın isteklerinin göz önünde bulundurulmasına yol açacaktır. Değişikliklerle, seçim süresinin kısaltılması farklılaşan seçen topluluğun seçilenler üzerindeki söz sahipliğini arttırabilecek ve iktidarın düzenlenmesi ile katılımcılığın sağlanmasında önemli rol oynayabilecektir.

2010 yılında gerçekleştirilen ve halk oylaması neticesinde kabul edilen Anayasa değişikliğiyle bir dizi yenilikler getirilmeye çalışılmıştır. Anayasada yapılan değişikliklerin getirdiği yeniliklerin yanı sıra eksik kalan hususları mevcuttur. Eksik kalan hususlar irdelendiğinde, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı sadece AİHS kapsamındaki haklarla sınırlı tutulmuş, memurlara grev hakkı verilmeden sadece toplu sözleşme hakkı tanınmış, YAŞ ve HSYK' nın sadece ihraç kararlarına karşı yargı yoluna başvuru imkanı getirilmiştir. Bu bakımdan yapılan değişiklikler anılan sebeplerden ötürü eksiklik arz etmektedir.

2010 yılında yapılan Anayasa'daki olumlu değişikliklerle Türkiye'deki demokratik hukuk devletinin gelişimine bundan sonraki süreçte çok daha fazla katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Yapılan yeniliklerle Türkiye'de mevcut bulunan bürokratik vesayetçi yapının demokratik boyuta doğru değişim göstermesi daha iyi sağlanabilecektir. Anayasa Mahkemesi ve HSYK' nın oluşumunda yapılan değişikliklerle birlikte bürokratik vesayetin yargı ayağında önemli kırılma ve güç kaybı yaşanabilecektir. Yargıtay ve Danıştay'a üye seçerken HSYK' nın geniş oluşumu ile birlikte ortaya çıkan yeni yapısı ağırlıklı söz sahibi olacağından, bundan böyle belli bir eğilimin yüksek yargıdaki ağırlığı yerine zamanla daha farklı bir oluşum ortaya çıkabilecektir. Asker kişilerin darbe suçları ile ilgili olarak artık açıkça sivil adli yargının yetkili olduğunun öngörülmüş olması sivil siyaset ve demokrasinin pekişmesine katkı sağlayabilecektir.

Demokratikleşme çabalarının birinci bölümde ortaya konulan Liberal demokrasi kapsamında analizi yapıldığında; 2001 yılında Anayasada yapılan değişiklikle temel özgürlük ve haklar kapsamı genişletilerek temel hak ve

özgürlüklerin sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sınırlama sebepleriyle sınırlanabilmesi esası getirilmiştir. Değişiklik kapsamında temel hak ve özgürlüklerin kötüyü kullanılmaması yönünde de düzenlemeye gidilmiş ve kişilerin yanı sıra devletin de Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini ve temel hak ve hürriyetler için Anayasada gösterilen sınırlamalardan daha geniş sınırlamalar getirmesini amaç edinen bir faaliyette bulunamayacağı öngörülmüştür. Bu düzenlemelerin yanı sıra Anayasada temel hak ve hürriyetlerin korunması, kişi hürriyeti, konut dokunulmazlığı, haberleşme hürriyeti, seyahat özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti ile basın hürriyeti kapsamında yapılan düzenlemelerle temel haklar ve özgürlükler alanında iyileştirmelere gidilmiştir. Liberal demokrasilerde seçilmiş temsilciler karar alma mekanizmasını azınlık hakları, temel haklar ve özgürlükleri güvence altına alan bir Anayasa ile ellerinde tutarlar. Çeşitli kurumsal mekanizmalar aracılığı ile bu anayasal haklar hayata geçirilir. 2001 yılında Anayasada yapılan düzenlemeyle seçilmişlerin karar alma mekanizmasının ana dinamiğini oluşturan Anayasa azınlık hakları, temel haklar ve özgürlükleri güvence altına alan bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir. Değişikliklere rağmen, temel özgürlüklerin uygulanmasında bazı kısıtlamaların varlığının sürdürülmesi ve bireylerin temel özgürlüklerin uygulanmasındaki gelişmelerden tam olarak yararlanamaması ve kanunların fiiliyatta Anayasada belirtildiği şekliyle uygulanmaması düzenlemeyi yetersiz kılmıştır.

Liberal demokrasinin üzerinde durduğu kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanışıyla ilgili olarak mevcut üç erkin yani yasama, yürütme ve yargı alanlarından sadece yargı alanında düzenlemeye gidilmiştir. Bu kapsamda; 2010 yılı Anayasa değişikliğiyle Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yapısında düzenleme yapılmış ve bürokratik vesayetin yargı üzerindeki baskısı azaltılmaya çalışılmıştır. Yargı erkinin kendi içerisindeki işleyişi üzerinde yapılan bu değişiklik demokrasi ekseninde pek bir etki yaratmamıştır. Kuvvetler ayrılığın diğer unsurları olan yasama ve yürütme üzerinde ise bir düzenlemeye gidilmemiştir. Yasama ve yürütme erkleri kapsamında bir düzenlemenin yapılmaması da liberal demokrasinin uygulanmasında

var olan eksikliklerin sürdürülüyor olmasına etken olmuştur. Hukukun üstünlüğü kapsamında sekiz adet uyum paketi kabul edilmiş bunun yanı sıra DGM'ler kaldırılmış yerlerine özel yetkili mahkemeler kurulmuş ve Terörle Mücadele Kanununda değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerin her ne kadar hukukun üstünlüğü kapsamında yapıldığı iddia edilse de Avrupa Birliğinin ortaya koyduğu demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine ve Liberal demokrasinin ortaya koyduğu hukukun üstünlüğü ilkelerine uymaması sebebiyle düzenleme bariz şekilde yetersizliğini göstermektedir. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle yurtdışına çıkışın hakim kararıyla sınırlandırılmasının hüküm altına alınması hukukun üstünlüğü kapsamında azda olsa iyi bir gelişme olarak kendini göstermiştir.

Dönemsel seçimler ve muhalefet için iktidarı elde etme konusunda reel fırsatların yaratılması kapsamında 2001 yılında Anayasada yapılan düzenlemeyle Siyasi Partilerin Uyacaları Esaslar belirlenerek siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. 2007 yılında Anayasada yapılan düzenleme de ise TBMM' nin görev süresinin dört yıl olması hüküm altına alınmıştır. 2001 yılında yapılan düzenlemeyle siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılmasıyla daha etkin bir muhalefetin varlığı korunmaya çalışılmıştır. Dönemsel seçimlerin daha kısa zaman içerisinde yapılması maksadıyla TBMM' nin görev süresinin beş yıldan dört yıla indirilmesiyle muhalefetin iktidarı elde etme fırsatı yaratılmıştır. Demokratikleşme çabaları kapsamında yapılan değişikliklerle iktidarı düzenleyen kontrol ve denge mekanizmaları kapsamında bir düzenlemeye gidilmemiştir. İktidar parlamento içerisinde Anayasada belirtilen soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla kontrol ve denge altında tutulmaya çalışılmaktadır. İktidarın Meclis dışında bir mekanizmayla kontrol altına alınması ve bir dengede tutulması söz konusu olmamakla birlikte bir düzenlemeye de gidilmemiştir. 2001 yılında Seçme ve Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakkında yapılan düzenlemeyle taksirli suçlardan hüküm giyenlere oy kullanma hakkı tanınmıştır. Bu düzenlemeyle plüralizmin artırılması yönünde bir çaba sarf edilmişse de çaba bir etki yaratmayacak şekilde minimal seviyede kalmıştır. 2001 yılında Anayasada yapılan

düzenlemeyle Dernek Kurma Hürriyeti, 2004 yılında Dernekler Kanunuyla, Dernek Kurma ve Üyeliği kapsamında düzenlemelere gidilmiş ve derneklerin kurulması, üye olma yaşının düşürülmesi ve çalışma kapsamının genişletilmesi gibi değişikliklere gidilmiştir. Güçlü sivil toplum kurumlarının oluşması kapmasında yapıldığı öngörülen bu düzenlemelerle güçlü sivil toplum kurumlarının yerine fiili uygulananın yetersizliği sebebiyle bağımlı güçsüz sivil toplum kurumlarının kurulması zemini oluşturulmuştur.

Çeşitli toplumsal çıkarlar arasında kararların uyumlaştırılması yönünde olanaklar sağlaması, alternatifler sunması ve barışı garanti etmesi gibi nedenlerden dolayı katılımcı liberalizm tarafından demokrasi tercih edilir ve katılımcılığın uygulanması kapsamında; 2002 yılında kabul edilen Yeni Türk Medeni Kanunu ve 2010 yılı Anayasa değişikliğiyle kadın-erkek arasındaki eşitsizliklere son verilmiştir. 2003 yılında kabul edilen Altıncı Uyum Paketiyle Türkçe dışında bir dilde yayın yapılma yasağı kaldırmış, 2004 yılında kabul edilen Yeni Dernekler Kanunuyla dernek kurma ve üyeliği haklarında düzenlemeler yapılmış derneklere üye olma yaşı 12 yaşa kadar düşürülmüştür. 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı'nın nitelikleri ve tarafsızlığı düzenlenmiş bu düzenlemeyle Cumhurbaşkanı'nı halk seçebilecektir. 2010 yılında Anayasada yapılan değişiklikle birden fazla sendikaya üye olma ve memura toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Katılımcılığın arttırılmasına yönelik olduğu öngörülen düzenlemelerle kısmi katılımcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat yasal ve Anayasal düzeyde yapılan bu düzenlemeler fiili uygulamalarda kendini gösterememiştir. Katılımcılık Liberal demokrasi için kriter olsa da Türkiye' nin demokratikleşme çabalarında yer bulamamıştır.

Liberal demokrasiler çok farklı sosyal ve siyasi görüşlerin, hatta aşırı ya da uç sayılan görüşlerin bile, var olmasına ve demokratik temelde siyasi iktidar için yarışmasına izin verirler. Bu doğrultuda, farklı siyasi görüşlere sahip grupların siyasi iktidarı kazanma olanağına sahip olduğu belli dönemlerde seçimler gerçekleştirirler. Milli ve dini aidiyete bakmaksızın bireysel özgürlük, serbest piyasa, sivil toplum,

plüralizm, minimal devlet, insanın doğal ve vatandaş hakları liberal demokrasinin değerleridir. 2006 yılında milletvekili seçimi kanununda değişiklik yapılarak milletvekili seçilme yaşı otuz yaştan yirmi beş yaşa indirilmiş ve 2007 yılında Anayasada yapılan değişiklikle TBMM' nin görev süresi beş yıldan dört yıla indirilmiştir. Yapılan bu değişikliklerle paragrafta geçen liberal demokrasinin kriterleri yakalanmak istenmişse de çaba yetersiz kalmıştır. Çok farklı sosyal ve siyasi görüşlerin siyasi iktidar için yarışması ve iktidar olma gücü yasalarda olanaklı olsa da fiiliyatta bu pek mümkün olmamaktadır. Bu nedenledir ki sil baştan bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Liberal demokrasilerde siyasi iktidar kendi temsilcilik niteliğini sürekli irdelemesi yani kamuoyu desteğine sahip olup olmadığını bilmesi gerekir. Kamuoyu, açık bir şekilde ve serbestçe oluşmalıdır. Bunun yanı sıra halk düşüncelerini açıkça ve serbestçe açıklayabilmeli bunun için ise katılım, söz ve oy hakkı olanakları mevcut olmalıdır. Liberal demokrasinin içerdiği bu kriterleri Türkiye' deki siyasi sistemin sınırlı bir şekilde barındırdığı Anayasal ve yasal zeminde söz edilse de uygulamada pek bir yansıması görülmemektedir. Demokratikleşme çabaları kapsamında mevcut Anayasal ve yasal düzenlemeler yeterli görülmüş olunacak ki iyileştirme babında her hangi bir düzenlemeye gidilmemiştir. Mevut siyasi sistemde iktidar kamuoyu desteğine sahip olup olmadığını pek önemsememekte ve kamuoyu da açık bir şekilde kendini ifade edememektedir. Oy hakkından söz edilebilirken katılım ve söz sahibi olma hakkından bahsedilememektedir. Liberal demokrasilerde geçtiği üzere kamuoyunun diğer kesimleri arasında çekişmeler olması durumunda esas olanın çoğunluk kararları olmasıdır. Aynı zamanda siyasi iktidarın anayasal kontrolü, dürüst seçimler, ifade özgürlüğü, sivil örgütlenmenin siyasi katılımı gibi ilkeler olmazsa olmaz ilkelere dendir. Fakat bu ilkelerin Türkiye için uygulanmasında mevcut Anayasal ve yasal düzenlemeler yeterli görülmüş olup demokratikleşme çabaları kapsamında her hangi bir düzenlemeye gidilmemiştir.

Liberal demokrasilerde siyasi iktidarın sınırlı olması gerekmektedir. Bunun anlamı iktidarın özerk, doğal biçimde insanların özgür iradeleriyle kurulan gönüllü

örgütler çerçevesinde görev yapması gerektiğidir. Siyasal iktidar yalnızca toplumsal eylemlerin belirlediği sınırlar içinde hareket eder. Siyasal iktidarın insanların özgür iradesiyle kurulmuş örgütlere müdahale etmesi, denetlemesi, baskı altında tutması söz konusu değildir. Aynı zamanda toplum çoğulcu olmalıdır. Bu çoğulculuk toplumun yalnız özerk örgütlerden oluştuğu anlamına gelmemelidir, bunun yanında her kuruluşun değerleri ve çıkarlarının üyeleri açısından kutsal olduğuna inanılması da gerekmektedir. Toplumun çoğulcu olduğunun kabulü siyasal iktidarın herhangi bir grubun çıkarları yerine tüm toplumun çıkarları adına görev yapacağı anlamına gelir. Liberal demokrasilerde bu kriterlerle birlikte herhangi bir toplumsal ya da ahlaki değer ön kabulünün aksine, gerçeğin yalnızca toplumsal çoğunluk tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. Bunun çok önemli bir sonucu toplumda hoşgörünün hakim olması ve çoğunluğun iktidarının azınlıklar üzerindeki etkisinin sınırlandırılmasıdır. Sayılan kriterlerin var olduğu bir sistemde demokratikleşmenin izlerine rastlamak mümkündür. Türkiye’deki sisteme bakıldığında bu kriterlerden söz etmede imkânsıza yakın bir sonuç çıkmaktadır. Türkiye’nin gerçekleştirmek istediği demokratikleşme çabalarında da bu kriterler pek yer almamıştır. Bu yer almayan kriterlerin yanında temel hakları koruyan formal ya da formal olmayan haklar, piyasa ya da karma ekonomi, Devletin demokratik bir biçimde örgütlenmesi ve demokrasinin kamuoyuyla oluşan ve ona karşı sorumlu olan bir yönetim şeklinin mevcut olması gibi düzenlemelere de gidilmemiştir.

SONUÇ

Türkiye kuruluşundan itibaren demokratik olma yönünde sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle 1999 öncesi dönemde demokratikleşmeye yönelik adımlar atılmak istenmişse de bu yönelimler birtakım engellerle karşılaşmıştır. Türkiye, Avrupa Birliğinin 1999 yılında Helsinki zirvesinde almış olduğu kararlarla demokratikleşme eğiliminde adımlar atmaya yönelmiş ve bu bir kırılma noktası oluşturmuştur. Türkiye'nin demokratikleşme eğilimi Avrupa Birliği tarafından olumlu karşılanmış ve 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag zirvesiyle Türkiye'nin demokratikleşme çabalarının olabilirliği önem kazanmıştır. Bu çalışmada kırılma noktası olarak ele alınan 1999 yılı öncesi Türkiye'nin siyasal ve demokratik yapısı ele alınmış ve akabinde 1999 sonrasında Avrupa Birliği kriterleri kapsamında ne gibi demokratikleşme çabalarına girdiği irdelenmiştir.

Türkiye'nin 1999 sonrası Avrupa Birliği müktesebatına paralel olarak gerçekleştirdiği değişiklikler şunlar olmuştur: 2001 yılında 1982 Anayasanın “siyasal haklar ve ödevler kısmında yaptığı değişikliklerle taksirli suçlardan hüküm giymiş olanlara oy kullanma hakkını tanımıştır. Bu değişiklikle çoğulcu ve katılımcı demokrasinin önündeki bir engeli kaldırmıştır. Bu değişikliğin yanı sıra siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin olarak kapatma kararının yanı sıra, dava konusu fiilin ağırlığına göre, kısmen veya tamamen devlet yardımından mahrum bırakılma müeyyidesi öngörülerek katılımcı demokrasinin canlı tutulması amaçlanmıştır. 2001 Anayasa değişikliğinin ardından 1 Ocak 2002 yılında kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunu ile çoğulcu ya da katılımcı yöntemde ayrılıkları en aza indirerek toplam memnuniyeti artırıcı etki sağlanmıştır. İlerleyen zamanlarda kabul edilen 8 adet uyum yasa paketleriyle de Anayasal düzeyde yapılan değişiklikler doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemelerin devam ettiği süreçte 2004 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle, insan hakları ve demokratikleşme alanlarında ilerleme sağlanmıştır. Anayasadan ölüm cezası çıkarılarak insan haklarının en önemli çekirdeklerinden birini oluşturan yaşama hakkı garanti altına alınmıştır. Aynı

düzenleme kapsamında silahlı kuvvetler harcamaları Sayıştay'ın denetimine alınmış böylece asker-sivil ilişkilerinde önemli değişiklik gerçekleştirilmiş, silahlı kuvvetlerin harcamalarının şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine uygun hale getirilmesi sağlanarak asker-sivil ilişkileri AB'nin istediği seviyeye getirilmeye çalışılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında AB'ye uyum çerçevesinde temel hak ve özgürlükleri içeren düzenlemeler hususunda usulüne uygun olarak yürürlüğe konan uluslararası mevzuatla, iç mevzuatımız arasında uyumsuzluk çıktığında uluslararası antlaşma hükümlerinin geçerli olması sağlanmıştır. 2004 yılında yapılan diğer bir değişiklikle DGM' ler kaldırılmıştır. Bu değişikliğin öncesinde ve sonrasında Avrupa Birliği normlarına uyum sağlanması için Terörle Mücadele Kanununda değişiklik yapılmış fakat terör kavramının çok geniş tutulması ve bu suçların özel yetki ile donatılmış mahkemelerce görülmesinin kararlaştırılması değişiklikleri önemsiz kılmıştır. Bu düzenlemelerin ardından demokratikleşme çabalarının sürdürülmesi için 2007 yılında Anayasada yapılan değişiklikle, yasama organının görev süresi dört yıl olarak kararlaştırılmış aynı zamanda Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıl olarak belirlenerek Cumhurbaşkanını seçme yetkisi halka verilmiştir. Değişikliklerle, seçim süresinin kısaltılması farklılaşan seçen topluluğun seçilenler üzerindeki söz sahipliğini arttırabilecek ve iktidarın düzenlenmesi ile katılımcılığın sağlanmasında önemli rol oynayabilecektir. Son olarak 2010 yılında gerçekleştirilen ve halk oylaması neticesinde kabul edilen Anayasa değişikliğiyle bir dizi yenilikler getirilmeye çalışılmıştır. 2010 yılında yapılan değişikliklerle devlet yapısı düzenlenmiş ve Türkiye'de mevcut bulunan bürokratik vesayetçi yapının demokratik boyuta doğru değişim göstermesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye, Avrupa Birliği'nin benimsediği ve teşvik ettiği liberal demokrasi çerçevesinde yürüttüğü demokratikleşme çabaları ile bir yandan hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve azınlık haklarının gözetilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının sağlanmasını, diğer yandan işleyen bir piyasa ekonomisine ve piyasa güçlerine dayanma kapasitesine sahip olmayı hedeflemiştir. Ancak, bu demokratikleşme çabaları doğrultusunda yapılan anayasal ve yasal

düzenlemeler belli alanlarda bir ilerlemeye yol açmasına karşın demokratikleşme yönünde pek yeterli olmamıştır. Örneğin, hukukun üstünlüğü, insan haklarının gözetilmesi ve korunması yönünde birtakım iyileştirmeler tam olarak uygulamaya geçirilememiştir. Bu çabalar içerisinde özellikle azınlık haklarının gözetilmesi yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, Türkiye' nin Avrupa Birliği normları çerçevesinde 1999 sonrası gerçekleştirdiği demokratikleşme çabalarının Anayasal ve yasal düzeyde kaldığı görülmektedir. Diğer yandan, birtakım anti-demokratik uygulamalar hala ısrarla yürürlükte bırakılmaktadır. Örneğin, seçimlerdeki %10 barajı kaldırılmamıştır ve bu nedenle halkın siyasi temsili konusundaki sıkıntılar devam etmektedir. Ayrıca, özgürlüklerin alanı yeterince genişletilmemiş ve devletin toplum üzerindeki otoriter etkisi minimal seviyeye indirilmemiştir.

KAYNAKÇA

ACAR Mustafa,(2001a). “Sihirli Anahtar Terminatöre Karşı: Avrupa Birliği Nedir, Ne Değildir?”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl: 2001a, Cilt 2, Sayı 1, s. 111-126.

ACAR Mustafa,(2001b). “Avrupa Birliği Üyeliğine Tepkiler: Türkiye”nin Daha İyi Bir Alternatifi Var Mı?”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl:2001b, Cilt 2, Sayı 2, s.75-91.

AHMAD Feroz,(2009). “Modern Türkiye’nin Oluşumu”, Çev:Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz,(2006). “Demokrasi Sürecinde Türkiye”, 1945–1980, Hil Yayın, İstanbul.

AKŞİN, Sina,(2008). “Çağdaş Türkiye, 1908-1980”, Cem Yayınevi, İstanbul.

AKŞİN, Sina,(2007). “Kısa Türkiye Tarihi”, 1.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ARBLESTER Anthony,(1999).“Demokrasi”, Çev. Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayıncılık, 1.Baskı, Ankar.

ATEŞ, T.(1994). “Demokrasi ve Laiklik”, Ümit Yayınları, İstanbul.

BALL, R.Alan, **PETERS**, B.Guy,(2007). “Çağdaş Siyaset ve Yönetim”, Çev:Nuray Bozboru, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul.

BARRY, Norman,(2004). “Modern Siyaset Teorisi”, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Ankara, Liberte Yayınları, 2. Baskı.

BAŞGİL, Ali Fuat,(1962). “Din ve Laiklik”, Yağmur Yayınları, Ankara.

BATI Uğur,(2010). “Liberal Demokrasinin Dönüşümü ya da Post-Marksist Teorinin Zafiyeti”: “Radikal Demokrasi Projesinin Eleştirisi” Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 22.

BEETHAM David ve **BOYLE** Kevin,(1998). “Demokrasinin Temelleri”, Liberte Yayınları, Ankara.

BERLIN, Isaiah,(1969). “Four Essays On Liberty”, Oxford University Press, 1969.

BİLGİ, Mustafa Sıtkı,(2003). “Türk Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu”, Asava Yayınları, Ankara.

BORATAV, Korkut,(1988). “Türkiye İktisat Tarihi(1908-1985)”, Gerçek Yayın Evi, İstanbul.

CAN Osman,(2010). "Darbe Yargısının Sonu, Karargah Yargısından Halkın Yargısına ", Timaş Yayınları, İstanbul.

CEMAL, Hasan,(2003). “Kürtler”, 3. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

ÇAKMAK, Diren,(2009). “Terörle Mücadele Konusunda Türk Siyasal Elitleri ile Askeri Kesimin Yaklaşımları”.

ÇAM Esad,(1995). “Siyaset Bilimine Giriş”, Der Yayınları, İstanbul.

ÇAVDAR, Tevfik,(2008). “Türkiye’nin Demokrasi Tarihi”, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

DAHL Robert A.,(2001). “Demokrasi Üstüne”, Çev. Betül Kadioğlu, 1. Baskı, Phomix, Ankara.

DEDEOĞLU, Beril,(2003). “Dünden Bugüne Avrupa Birliği”, Boyut Kitapları İstanbul Ekim.

DOĞANAY, Ülkü,(2003). “Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek”, İmge Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa,(2005). “Liberalizm ve Türkiye’ deki Serüveni, Modern Türkiye’ de Siyasi Düşünce”, İletişim, İstanbul.

ERDOĞAN, Mustafa,(1998). “Klasik Liberalizmde Birey, Topluluk, Toplum”, Liberal Toplum, Liberal Siyaset içinde, Siyasal Kitapevi, Ankara.

ERDOĞAN, Mustafa,(1991)."Türkiye'de Bürokratik Yönetim Geleneği Ve Demokrasi", Yeni Forum Yayınları, Aralık.

GÖKÇE, Birsen,(2002). “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Sosyal Ekonomik ve Siyasal Yönden Değerlendirilmesi”, Anayasa Yargısı, Sayı 19, Antalya.

GÖZE, Ayferi,(1987). “Siyasi Düşünceler ve Yönetimler”, Beta Yayınları, İstanbul.

GÖZLER, Kemal,(2002). “3 Ekim 2001 Tarihi Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği”, Anayasa Yargısı 19, Anayasa Mahkemesi Yayınları: 49.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref,(1997). “Anayasa Hukuku”, Turhan Kitabevi Yayınları Ankara.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki,(2002). “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasal Parti Özgürlüğü Üzerine Etkileri”, Anayasa Yargısı, Sayı 19, Antalya.

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki,(2003). “İnsan Hakları Standardının Yükseltilmesi ve Demokratikleşme Açısından 03.10.2001 tarihli Anayasa Değişiklikleri”, Ünal Tekinalp’ e armağan, Bilgi Toplumunda Hukuk, Beta Yayınları.

HALE, William,(1994). “Türkiye’de Ordu Ve Siyaset (1789’dan Günümüze)”, Çev. Ahmet Fethi., Hil Yayıncılık, İstanbul.

HAŞLAK, İrfan ve **DURAN**, Burhanettin,(2005). “AB Süreci ve Türk Demokrasinin Konsolidasyonu”, Bilgi (11), 2005/2:23-42.

İZGİ, Ömer, **GÖREN**, Zafer,(2002). “Türkiye Cumhuriyeti Anayasanın Yorumu”, Cilt 1 madde 1-78, TBMM Basımevi, Ankara.

JASAY, Anthony,(1998). “Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış”, (Çev. Alişan Oktay), Liberte Yayınları, Ankara.

KANT, Immanuel,(1982). “Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi”, Hacettepe Ü. Yayınları, Ankara.

KARAGÖZ, Yelda, (2005). “Avrupa Birliği Demokrasi Anlayışının Aday Ülkelerdeki Demokratikleşme Üzerine Etkisi:Türkiye, Bulgaristan ve Romanya”, Ankara.

KARLUK, Rıdvan,(2003). “Avrupa Birliği ve Türkiye”, Beta Basım A.Ş, Ankara Şubat.

KARPAT, Kemal H.,(2010). “Türk Demokrasi Tarihi” Timaş Yayınları, İstanbul, Nisan.

KAVLAK, Sevilay,(2001). "Post-Marksist Siyasetin Sefaleti : Radikal Demokrasi", Praksis.

KEYMAN, E.Fuat,(1996). “Nasıl Bir Liberal Demokrasi”, Diyalog Yayınları, İstanbul.

KIŞLALI, Ahmet Taner,(1991). “Liberalizm, Siyasal Sistemler”, İmge, İstanbul.

KONGAR, Emre,(2004). “21. Yüzyılda Türkiye”, Remzi Kitabevi, Ankara.

KÖKER, Levent,(1990). “Modernleşme, Kemalizm Ve Demokrasi”, İletişim Yayınları, İstanbul.

KUBOĞLU, İbrahim Ö.,(1997). “Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü”, Tugik Yayınları, İstanbul.

LIJPHART, Arend,(1986). “Çağdaş Demokrasiler”, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Çev. Ergun Özbudun, Ersin Onuldan.

LIJPHART, Arend,(1996).“Demokrasi Motifleri, Otuz Altı Ülkede Yönetim ve Biçimleri ve Performansları”, Çev. Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, Salyangoz Yayınları, İstanbul.

LOCKE, John, "Civil Government, Siyasal Düşünceler Tarihi”

MILL, John Stuart,(1986). “Faydacılık”, (Çev. Nazmi Coşkunlar), M.E.B.Yayınları, İstanbul.

NEŞEV, Kiril,(1993). “Liberalnata İdea”, Sofya.

OKANDAN, Recai G.,(1976). “Umumî Amme Hukuku”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

OKTAY, Uygun,(2003).“Demokrasinin Tarihsel, Felsefî ve Ahlakî Boyutları”, İnkılap, İstanbul.

ÖMER, İzgi, Zafer Gören,(2002). “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu”, Cilt 1 madde 1-78, TBMM Basımevi, Ankara.

ÖNDER, Ali Tayyar,(2007). “Türkiye’nin Etnik Yapısı”, Fark Yayınları, 37. Baskı, Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun,(2002). “2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasi Reform Önerileri”, TESEV Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun,(2002).” 2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasi Reform Önerileri”, TESEV Yayınları.

ÖZBUDUN, Ergun,(2003). “Çağdaş Türk Politikası”, Çev. Ali Resul Usul, İstanbul.

PAKSOY, Mustafa,(2003). “Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinin Gelişimi”, Beta Yayınevi, İstanbul.

PUNCH, Keith F.,(2005). “Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar”, Çev:Dursun Bayrak, H.Bader Arslan, Zeynep Akyüz, Siyasal Kitabevi, Ankara.

RAND, Ayn,(1990). "Kapitalizm Nedir?", Yeni Forum, c.11.

SAKMAN, Sebahattin,(1988). "Terakki ve Hürriyet", Yeni Forum, c. 9.

SARIBAY, Ali Yaşar,(2001).“Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler”, Alfa Yayınları İstanbul.

SCHMIDT, Manfred G.,(2002). “Demokrasi Kuramlarına Giriş”, Vadi Yayınları, Ankara.

SEKBAN, Şükrü Mehmet,(1998). “Kürt Sorunu”, Kamer Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

SEVGİN, Nazmi,(1981). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri Tarihi”, Yay.Haz. Şükrü Kaya Seferoğlu, Halil Kemal Türközü,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

SÖZEN Ahmet,(2004). “Türkiye’de Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Demokratikleşme ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, İstanbul.

ŞAYLAN, Gencay,(2003). “Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi”, İmge, Kitabevi, Ankara.

ŞAYLAN, Gencay,(2008). “Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi”, Birinci Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

TAN, Altan,(2009). “Kürt Sorunu Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik”, Timaş Yayınları, İstanbul.

TOCQUEVILLE, Alexis de,(1962). “Amerika’da Demokrasi”, (Çev. Taner Timur), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul.

TUNÇ, Hasan,(2008). “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.XII, Sa.1-2.

TUNÇAY,(1969). c.II, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

TÜLEN, Hikmet,(2001). “03.10.2001 tarihli ve 4709 Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, AÜEHFD, Cilt V, Sayı 1-4, Ankara.

TÜRK DEMOKRASİ VAKFI,(1999). “Demokrasi Nedir, Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Yayınları”, Ankara.

TÜRKÖNE, Mümtaz’er (Ed),(2005). Siyaset, Lotus,Ankara.

UYSAL, Ceren, (2001). “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl:2001, Sayı.1, s. 140-153.

YAVUZ, Bülent,(2008). “2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII.

YAYLA, Atilla,(2000). “Liberalizm”, Liberte Yayınları, Ankara.

YEĞEN, Mesut,(2000/2001).“Liberal Demokrasiden Radikal Demokrasiye: Geçiş(sızlık)ler”, Toplum ve Bilim.

YILDIRIM, Ramazan,(2003). “Globalleşme Sürecinde Türk Cumhuriyetlerinde Demokrasinin Geçirdiği Aşamalar ve Ulaşması Gereken Hedef: Yönetimde Demokrasi”, Kamu Hukuku Arşivi.

YILMAZ, Aytekin,(2003). “Çağdaş Siyasal Akımlar”, Vadi, Ankara.

YÜRÜK, Hüseyin,(2010).“Türkiye’nin Demokrasi Tarihi”, 2.Cilt (1950-2009), Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan,(2010). “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi”, Çev:Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

AKŞAM (2006), “Büyükanıt Sert Başladı”, 29 Ağustos, <http://arsiv.aksam.com.tr/haberpap.asp?a=51446,4vetarih=29.08.2006>, Erişim: 23.12.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ABGM), “Avrupa Birliği’ne Aday Ülke Olarak Türkiye’nin AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı”, Ankara 28 Aralık 2008, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/AB%20uyum%20yasalar%C4%B1n%C4%B1n%20i%C3%A7%20hukuk%20etkisi%20ve%20katk%C4%B1s%C4%B1.pdf>, Erişim: 13.01.2012.

AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ (ABGS), (2001), <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, Erişim: 03.01.2012

AVRUPA BİRLİĞİ HELSİNKİ ZİRVESİ VE TÜRKİYE, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/helsinkizirvesi.html>, Erişim: 18.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 1998 YILI, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 1999 YILI, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2000 YILI, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2001 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2002 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2003 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2004 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2005 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2006 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2007 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2007.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2008 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2008.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2009 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2009.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2010 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2010.pdf, Erişim, 05.09.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE DÜZENLİ İLERLEME RAPORU 2011 YILI,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2011.pdf, Erişim, 09.03.2012.

BAŞPINAR Veysel,(2003). “Türk Medeni Kanun İle Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler ve Bu konuda Bazı Önerilerimiz”, 2003, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/281/2558.pdf>, Erişim: 15.01.2012.

BELGENET,(1983a),“ANAPProgramı1983”,www.belgenet.com/parti/program/ana_p-1.html, Erişim: 26.02.2012.

BELGENET, (2002b), “İkinci Uyum Yasaları Paketi”, 15 Mart 2002, <http://www.belgenet.com/yasa/uyum2-01.html>, Eşirim:05.01.2012.

BELGENET, (2003a), “ Dördüncü Uyum Yasaları Paketi”, Aralık 2002, http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum4-1.html, Erişim:06.01.2012.

BELGENET, (2003c), “Altıncı Uyum Yasaları Paketi”, Haziran 2003, http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum6-1.html, Erişim:07.01.2012.

BELGENET, (2003d),” Yedinci Uyum Yasaları Paketi”, Temmuz 2003, http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum7-1.html, Erişim:08.01.2012.

BELGENET,(2002a), “Birinci Uyum Yasaları Paketi”, 2 Şubat 2002, <http://www.belgenet.com/yasa/k4744.html>, Erişim:05.01.2012.

BELGENET,(2002c),” Üçüncü Uyum Yasaları Paketi”, Temmuz,Ağustos 2002, http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum-1.html, Erişim:06.01.2012.

BELGENET,(2003b), “Beşinci Uyum Yasaları Paketi”, Aralık 2002, http://www.belgenet.com/yasa/ab_uyum5-1.html, Erişim:06.01.2012.

BELGENET,(2001a), “Anayasa Değişikliği 4709 sayılı yasa”, <http://www.belgenet.com/yasa/k4709.html>, Erişim:28.01.2012.

BİLİR Faruk, “2004 Anayasa Değişiklikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/IX_232-244.pdf, Erişim:28.01.2012.

CNNTÜRK (2008), “Akp’ye Kapatma Davası:Gerekçeli Karar”, 14.11.2008, <http://www.cnntrk.com/2008/turkiye/11/11/akpye.kapatma.davasi.gerekceli.karar/500301.0/index.html>, Erişim: 22.01.2012.

CUMHURİYET, (2010), “82 Anayasası’nda bugüne kadar yapılan değişiklikler”, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=137908>, 7 Mayıs 2010, Erişim: 26.01.2012.

ÇETİN, Servet,(2010). “AB-Türkiye İlişkisinin Tarihsel Süreci”, Mayıs 2010, <http://avrupanaliz.wordpress.com/tag/kopenhag-zirvesi/> Erişim: 18,09,2011.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI (DPTM),” Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Muhtemel Etkileri”, 2004, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi.pdf>, Erişim:28.01.2012.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, “Kopenhag Zirvesi (12-13 Aralık 2002)”, <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa> Erişim: 18,09,2011.

DÖNMEZ, Mustafa,(2003). “Kopenhag Zirvesi Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, Ocak 2003, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=648&id=39 Erişim: 18.09.2011.

ERMİŞ, Münip,(2008). “Terörle Mücadele Kanunu Son Değişikliklerinin İncelenmesi”, 2008, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_363.htm, Erişim: 19.03.2012.

GÖNENÇ, Levent,(2004).“2004 Anayasa Değişiklikleri”, http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/makale/2004_Değişiklikli_ği.htm, Erişim: 24.02.2012.

GÜNERGÖK Özcan,(2002). “Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunun Mal Rejimleri Bakımından Değerlendirilmesi”, ÜEHFD,C.VI,S.1-4, 2002, http://hukuk.erzincan.edu.tr/dergi/makale/2002_1_19.pdf, Erişim: 18.01.2012.

HAKYEMEZ, Şevki Yusuf,(2010). “2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XIV, Y.2010,Sa.2, http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/14_2_13.pdf, Erişim. 14.01.2012.

HELSİNKİ ZİRVESİ (10-11 Aralık 1999), <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa>, Erişim: 18.09.2011.

HELSİNKİ ZİRVESİ BAŞKANLIK SONUÇ BELGESİ, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html, Erişim: 18,09,2011/16,00,

HÜRRİYET (2001a), “İlk Sivil Anayasa Tamam”, 03.10.2001, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=19431> Erişim: 02.01.2012.

HÜRRİYET,(1997a),“RP’liBaşkan’ahapis”,<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-268177>, Erişim: 02.02.2012.

HÜRRİYET (2007), “Genelkurmay Bildirisine Karşı Gül’ e Destek”, <http://arama.hurriyet.com.tr/arama.aspx?t=e+muht%C4%B1ra&a=&s=&d=200704&p=1&r=tarih>, Erişim, 02.02.2012.

JENKİNS, H. Grath,(2009). “Gerçek ile Fantezi Arasında Türkiye’nin Ergenekon Soruşturması”,Temmuz2009,<http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1003-Ergenekon-Turkish.pdf>, Erişim:25.01.2012.

KESKİN, Muhsin,(2006). “Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerinin Anayasal İlkeler İle Temel Hak Ve Özgürlükler Işığında İncelenmesi”, 2006, <http://www.idealhukuk.com/hukuk/hukuk.asp?mct=duyurudetay&x=makale&y=Makaleler&id=60&tit=Ozel-Yetkili-Agir-Ceza-Mahkemelerinin-Anayasal-ilkeler-ile-Temel-Hak-Ve-Ozgurlukler-Isiginda-incelenmesi-/-Muhsin-KESKiN> Erişim:19.03.2012.

KOPENHAG ZİRVESİ (12-13 Aralık 2002), <http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa>, Erişim: 18.09.2011, 16:21.

MİLLİYET (2007), “Mahkeme 367 Şart”, 02 Mayıs 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/05/02/siyaset/asiy.html>, Erişim:04.01.2012.

MİLLİYET (2008), “AK Parti kapatılmasın' kararı çıktı”, 30 Temmuz 2008, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=972729>, Erişim:22.01.2012.

NTCMSNBC (2008a), “Başsavcı, AKP’ye Kapatma Davası Açtı”, 17 Mart 2008, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/439256.asp>, Erişim:21.01.2012.

NTVMSNBC (2008b), “Ergenekon iddianamesinin Tam Metni”, 28.07.2008, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/454311.asp>, Erişim:23.01.2012.

RADİKAL (2007), “Büyükanıt Cumhurbaşkanı Adayını Tarif Etti”, 13 Nisan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218257>, Erişim:28.12.2011.

RESMÎ GAZETE (2001a), “Yasama Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm>, Erişim:27.01.2012.

SABAH, (2006), “Milletvekili Seçilme Yaşı 25’e indi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/10/13/siy100.html>, 13 Ekim 2006, Erişim, 24.01.2012.

SABAH, (2007), “Anayasa Değişikliği Paketi Kabul Edildi”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/05/10/haber,BB63A2F0C5114812B85DF34520DA7C36.html>, 10 Mayıs 2007, Erişim: 24.01.2012.

SABAH,(1997a),“Yıldız’a 12 yıl hapis”,<http://arsiv.sabah.com.tr/1997/03/08/f12.html>, Erişim: 03.02.2012.

TARAF (2008), ”Genelkurmay’ın Türkiye’yi Biçimlendirme Planı”, 20.06.2008, <http://www.taraf.com.tr/haber/genelkurmayin-turkiyeyi-bicimlendirme-planı.htm>, Erişim:24.01.2012.

TARAF (2009), “AKP ve Gülen’i Bitirme Planı”, 12.06.2009, <http://www.taraf.com.tr/haber/akp-ve-guleni-bitirme-planı.htm>, Erişim:26.01.2012.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU,

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=42&ust_id=12, Erişim: 22.02.2012.

YENİŞAFAK (2008), “Ergenekon Davası Nedir”, 01.08.2008,

<http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=01.07.2008&i=126296>, Erişim:21.01.2012.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi,(2001).“2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme”,www.barobirlik.org.tr/yayinlar/makaleler/2001aydegisiklikleriuzeri nebirdegerlendirme. doc, Erişim, 02.02.2012.

ÖZET

TİNGA, Murat.

1999 SONRASI TÜRKİYE’DE DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI VE SİYASİ SİSTEMLER YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde, 1999 Helsinki ve Avrupa Birliği hedefinin olabilirliğini ve böylece inandırıcılığını arttıran 2002 Kopenhag zirveleri, Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecinde çok önemli dönüm noktaları olmuştur. Türkiye’nin demokratikleşme çabalarını bu dönüm noktalarından alarak AB üyeliği sürecinde ne gibi aşamaların kat edildiği, siyasi erkin dışsal eşgüdümle içsel değişimleri ne ölçüde gerçekleştirdiği ve yaşama sunduğu, Türkiye’nin siyasi yapısında ne gibi bir değişim ve dönüşümün gerçekleştirildiği incelenmiştir. Bu değişim ve dönüşüm çabaları incelenirken bir yandan siyasi erkin bu değişim ve dönüşüm yönünde ne ölçüde kararlı olduğu, diğer yandan ise çeşitli siyasal ve toplumsal grupların bu değişim ve dönüşüme verdikleri tepki dikkate alınarak ve bu çerçevede değişim ve dönüşümün hangi toplumsal-siyasal gruplar tarafından ne ölçüde desteklendiği ve ne ölçüde muhalefet edilerek itirazlar yükseltildiği ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonucu olarak Türkiye’de 1999 sonrası gerçekleştirilen demokratikleşme çabalarının neler olduğu ve bu çabaların, ortaya konulan teorilerle ne ölçüde bağdaştığı irdelenerek siyasal sisteme yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Demokrasi
2. Liberal Demokrasi
3. Avrupa Birliği
4. Demokratikleşme Çabaları
5. Anayasa Değişiklikleri

ABSTRACT

TİNGA, Murat.

DEMOCRATIZATION EFFORTS IN TURKEY AFTER 1999 AND ITS
REFLECTIONS ON THE POLITICAL SYSTEM

Master Thesis, Ankara, 2012

In Turkey-European Union relationships, 1999 Helsinki and 2002 Copenhagen summits, which increased the feasibility and therefore credibility of European Union goal, constituted significant turning points in the democratization process of Turkey. The steps of Turkey has progressed through, having started from these points, throughout the EU membership process and to what extent the political authority has achieved and implemented domestic changes with external coordination have been studied. While these changes and transformations are studied, also presented are how determined the political authority is as regards these changes and transformations as well as the reactions that various political and social groups give to these changes and transformations, to what extent these changes and transformations are supported by which political social groups and the objections raised by them.

As a conclusion of the study, the democratization efforts made in Turkey after 1999 and to what extent they are linked with the theories presented have been examined, assessing their reflections on the political system.

Key Words

1. Democracy
2. Liberal Democracy
3. European Union
4. Democratization Efforts
5. Constitutional Amendments

